Bahriye Ressamı HÜSNÜ TENGÜZ'ün Hatıraları

Sanat Hayatım

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ

Hüsnü Tengüz (1876-1950) hem bir bahriyeli hem de Türk sanat tarihinin gelişmesinde önemi yadsınamayacak olan "asker ressamlar" döneminin bir temsilcisidir.

Yaşamının son dönemlerinde kaleme almış olduğu ve "Sanat Hayatım" adını verdiği hatıraları, Osmanlı Devleti'nin çöküşünden Kurtuluş Savaşı günlerine ve Cumhuriyet'in kuruluşundan modern Türkiye'ye dek uzanan bir tanıklığı barındırmaktadır. Hüsnü Tengüz neredeyse tüm yaşamı boyunca bahriyeye hizmet etmekle beraber bir çok farklı alanda çalışarak kültür tarihimize önemli katkılarda bulunmuştur. Bu sebepledir ki onun anılarını okurken kimi zaman Türkiye'deki resim sanatı eğitimi hakkında, kimi zaman matbaacılık, kimi zaman da müzecilik gibi farklı konularda ve bu dönemi aydınlatan ipuçları bulmaktayız.

Bu eserin bahriye ve kültür tarihimizde eksik kalmış bir zinciri tamamladığı inancıyla, gün ışığına çıkarılması ve günümüz Türkçesine çevrilmesi esnasında hizmeti geçenlere, kitap haline getirilip hazırlanmasında katkısı bulunan tüm personele teşekkür ederim.

Özden Örnek

Özden ÖRNEK
Oramiral
Deniz Kuvvetleri Komutanı

SUNUŞ

Hüsnü Tengüz, 30 Ocak 1876'da İstanbul'un Cibali semtinde doğmuş, Osmanlı Devleti'nin çöküş yıllarından Cumhuriyetin kuruluş ve gelişme yıllarına dek geçen döneme tanıklık etmiş bir bahriye ressamıdır.

Bir ressamı ve onun eserlerini anlayabilmek için öncelikle onun yaşadığı döneme ve içinde bulunduğu sanat ortamına bakılmalıdır. Çünkü hiçbir sanat yapıtı yaratıldığı tarihsel, sosyal ve ekonomik ortamdan bağımsız değildir ve onu yaratan sanatçı tüm bu etkenlerle birebir ilişki içindedir.

Hüsnü Tengüz II. Abdülhamit'in tahta çıkmasından kısa bir süre önce dünyaya gelmiştir. Gençlik ve çalışma hayatının ilk yılları ise yaklaşık yirmi sekiz yıl sürmüş olan İstibdat Dönemi'nin baskıcı rejimi altında geçmiştir. 1908 yılındaki karışık ortam II. Abdülhamit'in Meşrutiyet'i ilan etmesini gerektirmiş ancak bu dahi padişahın 1909 yılında tahttan indirilmesini engellememiştir. Devletin eski gücünü kaybettiği bununla beraber askerî alanda, eğitim sisteminde ve devlet teşkilâtında yapılan yenilikler ile düzelme çabalarının yaşandığı "Batılılaşma" olarak adlandırdığımız bu dönemde Türk resim sanatında da batı etkileri artar. Bu değişim aslında daha 18. yüzyılda askerî okullarda teknik resim ve arazi çizimleri için resim dersi eğitimi verilmesi ile başlar ve 1885 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi'nin (Güzel Sanatlar Akademisi) kurulması ile devam eder. Bununla birlikte Türk resim sanatında 19. yüzyılın ilk çeyreğinden 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar "asker ressamlar" etkin olmuşlardır. Askerî okullarda ve yurt dışında resim eğitimi alan asker ressamlar daha sonra gerek hocalık yaparak gerek eserler vererek Türk resim sanatına katkıda bulunmuşlardır. Onların sayesinde Türk resim sanatı eğitiminde usta-çırak ilişkisi sona ermiş ve okul eğitimine başlanmıştır.

İşte bu dönem ressamlarından olan Hüsnü Tengüz'ün resim sanatına ilgisi çok küçük yaşlarda başlar, bir halk ressamı olan Emin Baba'nın Unkapanı'nda bulu-

nan atölyesi onu çok etkiler. Okul yılları sırasında Bahriye Rüşdiye Mektebi'nde (ortaokul) iken resim öğretmeni Fahri Kaptan'ın desteği ile suluboya resimlere başlar. Heybeliada Bahriye Mektebi'nde ise Yarbay Şükrü Bey'in dikkatini çekerek övgüsünü kazanır. Bu sırada hastalanıp uzun müddet okula devam edemediğinden askerî katip sınıfına ayrılmıştır. Onun "kâtip" lâkabı da buradan gelir. Mezun olduktan sonra 12 Temmuz 1892 tarihinde teğmen rütbesi ile Fethiye Kalyonu'nda görevlendirilmiştir. 10 Şubat 1894 tarihinde ise Erkân-ı Harp (Kurmay) Dairesi'ne tayin edilir. Burada yazıdan çok harita ve resim işleriyle ilgilenir. Bu sırada Kurmay Dairesi Reisi Faik Paşanın müsaadesi ile Sanayi-i Nefise Mektebi'ne kaydını yaptırır. Akademideki resim hocaları Salvatore Valeri ile Warnia Zarzecki'dir. Sınıf arkadaşları arasında İbrahim Çallı, Ali Cemal Benim ve Nazmi Ziya Güran gibi döneme damgasını vurmuş isimler bulunmaktadır. 1902 senesinde Mahmut Şevket Paşanın "Osmanlı Teşkilâtı ve Askerî Kıyafetleri" adlı eserini resimlendirmiştir. Bu çalışma esnasında Ali Rıza Bey ile tanışan Hüsnü Tengüz bu olayı sanat hayatının dönüm noktası olarak tanımlamaktadır. 8 Eylül 1902 tarihinde II. Abdülhamit'in isteği üzerine Yıldız Feridiye Köşkü'nde kurulacak olan Tarihî Silahlar Müzesi Komisyonu üyeliğine tayin edilmiştir. Komisyon üyeliği sırasında II. Abdülhamit'in emri üzerine o zamanki donanmamızı meydana getiren gemilerin resimlerinden oluşan bir albüm hazırlamıştır. Bu albüm II. Abdülhamit tarafından çok beğenilmiş ve Hüsnü Tengüz, Mecidî nişanı ile ödüllendirilmiştir. 1908 yılında Kavak Liman Reisliği'ne, bir sene sonra da Bahriye Matbaası'na atanmıştır. 1910-1914 yılarında ise Bahriye Müzesi'nde görevlendirilmiştir. 1914'te tekrar Bahriye Matbaası'na atanan Hüsnü Tengüz 25 Şubat 1917 tarihinde kıdemli yüzbaşı rütbesi ile emekli olmuştur. Ancak yeri doldurulamayınca tekrar göreve çağrılmış ve 1948 yılına kadar burada sivil olarak çalışmıştır.

Hüsnü Tengüz, hayatının her döneminde denizciliğe ve deniz tarihine ilgi duymuş, sadece resmetmekle kalmamış, resme bakanları bilgilendirmeyi de amaçlamıştır. Ressam olmasının yanı sıra bir "araştırmacı" ve "belgeleyici" de olan Hüsnü Tengüz, çalışmalarında, uzun ve parlak bir geçmişe sahip olan deniz tarihimizin hatırlanmasını istemiştir. Bu amacı için kimi zaman çok zor şartlarda çalışmaktan kaçınmamış ve bizlere estetik olmasının yanı sıra bir kaynak olarak da kullanılan ve belge niteliği taşıyan eserlerini bırakmıştır. Çağdaşlarının

çoğundan farklı olarak resimlerinin konusunu bahriye tarihinden seçmiştir. Ayrıca onun resimlerinde sadece önemli savaşları ve karakterleri değil, bahriye kıyafetleri ve eskiden kullanılan gemi tipleri gibi farklı konuları da görürüz.

Teknik olarak çoğu zaman suluboya-guaş karışımını tercih eden Hüsnü Tengüz'ün resimlerinde derin bir perspektif duygusu ve titiz bir doğa gözleminin izleri vardır. Onun doğa gözlemciliği, denizi resmettiği tablolarında, bulutlanmış gökyüzünde ve suyun yansımalarında kendini gösterir.

Hüsnü Tengüz'ün "Sanat Hayatım" adını verdiği hatıratı, İstanbul Deniz Müzesi Deniz İhtisas Kütüphanesi El yazması Eserler Bölümü'nde 2394 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. 23,5X17 cm ölçülerinde olan bu defter 40 sayfadan oluşmaktadır. İçerisinde karakalem ve çini mürekkebi ile yapılmış 9 adet resim barındırır. Sanatçı, hatıratını çocukluk yıllarından 1948 yılına gelene dek 10 bölüme ayırmış, bu bölümlerde sanat hayatını etkileyen olaylardan, şahıslardan ve çalışmalarından bahsetmiştir. Metinde geçen olaylarla şahıslar, dipnotlar ve resimlerle zenginleştirilmiştir.

Anılarını harf devriminden hayli zaman sonra kaleme almış olmasına rağmen, kendisini daha rahat hissetmesinden olsa gerek Osmanlıca yazmayı tercih eden sanatçı, gayet sade ve samimi bir dil kullanmıştır. Bu sebeple, yazmış olduğu anıları günümüz Türkçesine çevrilirken olabildiğince müdahale edilmemeye çalışılmış ve onun cümlelerine sadık kalınmıştır.

Soyadı kanunu sırasında deniz anlamına gelen "Tengüz" soyadını alacak kadar kalbinde bahriye sevgisi taşıyan bir sanatçı olan Hüsnü Tengüz'ün hatıratının yanı sıra 1919 yılında Bahriye Matbaası'nda basılmış "Bayram Hediyesi" adlı bir kitabı, yine İstanbul Deniz Müzesi Deniz İhtisas Kütüphanesi'nde bulunan "Kasımpaşa Tarihi" ve "Bahriye Matbaasının Tarihçesi" adlı basılmamış iki çalışması vardır. "Osmanlı Bahriyesinin Mazisi" adlı resim albümü ise 1995 yılında İstanbul Deniz Müzesi tarafından basılmıştır. Eserleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, İstanbul Deniz Müzesi'nde, yerli ve yabancı özel koleksiyonlarda ve aile fertlerinde bulunmaktadır.

İstanbul Deniz Müzesi Komutanlığı

BÖLÜM I

رسام قندیه لی امین بابا

Resim -1
Hüsnü TENGÜZ,
Ressam Kandiyeli Emin Baba

Ressam Emin Baba ve Bende Resim Sevgisi

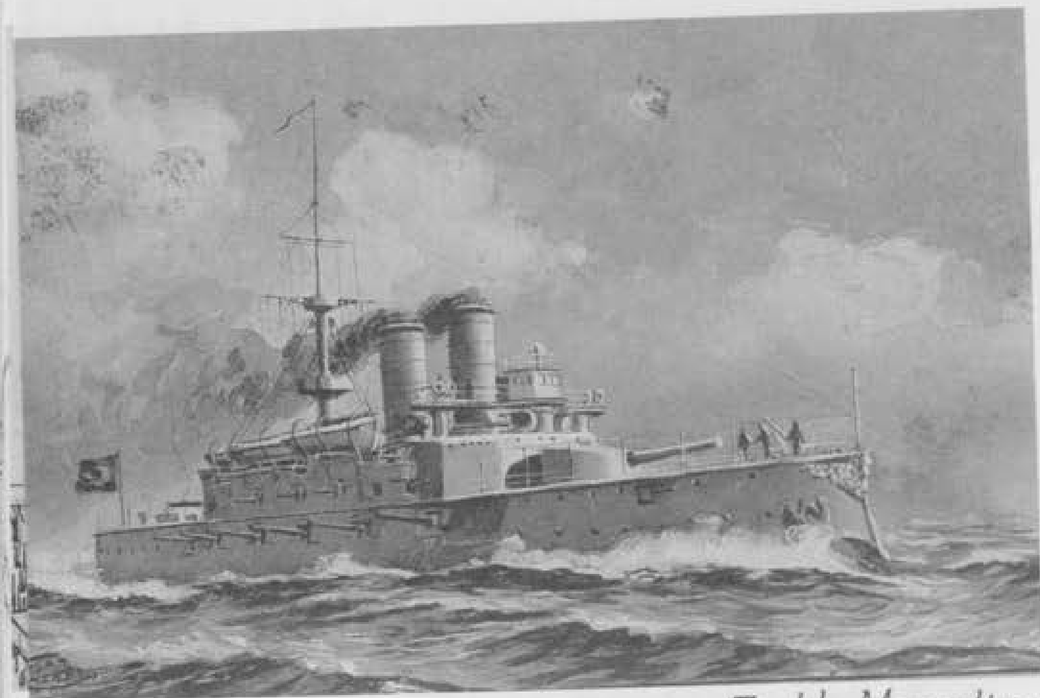
1884 yıllarında Unkapanı'nın Yeşiltulumba semtinde Azaplar Hamamı'ndan[1] Atlamataşı'na[2] çıkan sokağın kenarında bir küçük dükkan vardı. O zamanlar da pek çok olan kürekçi dükkanlarına benzeyen bu mütevazi dükkancık Emin Baba'nın[3] atölyesi idi.

Hamur tahtası yüksekliğinde dört köşe masanın önündeki minderin üstünde bağdaş kurarak oturan bu ihtiyar sanatkâr masanın üstüne yaydığı resim veya haritayı işlemekle meşgul bulunurdu.

Ben o zamanlarda yedi-sekiz yaşlarında idim. Emin Baba'nın resim yapışını büyük bir merakla izler ve penceresinin önünden ayrılmak istemezdim. Bereket versin kendisi pek munis bir babacandı. Penceresinin önüne toplanan çocuklara şefkatle bakar ve hiç darılmazdı. Bab-ı Ali Hariciye ricalinden[4] kendisini ve sanatını takdir eden bazı kimseler iş sipariş ederler, dükkânında otururlar ve sohbet ederek çalışmasını seyrederlerdi.

Emin Baba'nın daima hatırımda yaşayan sevimli çehresi, hayalimden çizdiğim resminde görüldüğü gibi büyük bir sakalla çevrili idi.

Eserlerinden bazılarıyla dükkânının duvarlarını süslerdi; bunlar üç ambarlı Mahmudiye'nin[5] takım pare yelkenle bir tarafa yaslayarak seyir halinde resmi, Arkadi[6] ile İzzeddin'in muharebesi, Hüdavendigâr[7] , Selimiye[8] ve emsali yelkenli, Mesudiye[9], Mahmudiye[10] zırhlıları gibi o zaman ki donanmamızı meydana getiren gemilerin resimleri idi.

Zırhlı Mesudiye

Resim-2
Hüsnü TENGÜZ,
Zırhlı Mesudiye

Emin Baba çinici[11] idi. Resimlerini, ezdiği çini mürekkebi ile yapar ve sonra sulu boya ile renklerdi. Çini ile büyük bir ustalık ve sür'atle gayet temiz yalama[12] haritalar da yapardı.

On beş sene evvel Kasımpaşa'da bir demirci dükkânında gördüğüm Mekke-i Mükerreme'nin[13] çini mürekkebiyle yapılmış büyük bir resminin altında "Kandiyeli Emin" imzası gözüme ilişince resmi dikkatle seyrettim. Çok temiz ve ince işlenmişti. Büyük bir hayranlıkla hayli zaman baktım. Bu Emin Baba'nın işi idi.

Yazık ki resim ortasından yırtık ve arkasından çirişle[14] yapıştırıldığından kağıdının rengi sararmış ve kirlenmişti. Birkaç gün sonra resmi bir daha görmek ve mümkün olursa satın almak için demirciye tekrar uğradım. Resmi bir Amerikalı altın para elli liraya satın almış. Demirci:

"Her nasılsa ağzımdan elli çıktı, Amerikalı hemen parayı verdi. Yüz elli deseydim yine verecekti." diyor, üzülüyordu.

Pek çok zaman oldu. Emin Baba'nın dükkanının bulunduğu semtte yaşlı bir berberde tıraş oluyordum aklıma geldi;

-Emin Baba'yı tanır mısınız, diye sordum.

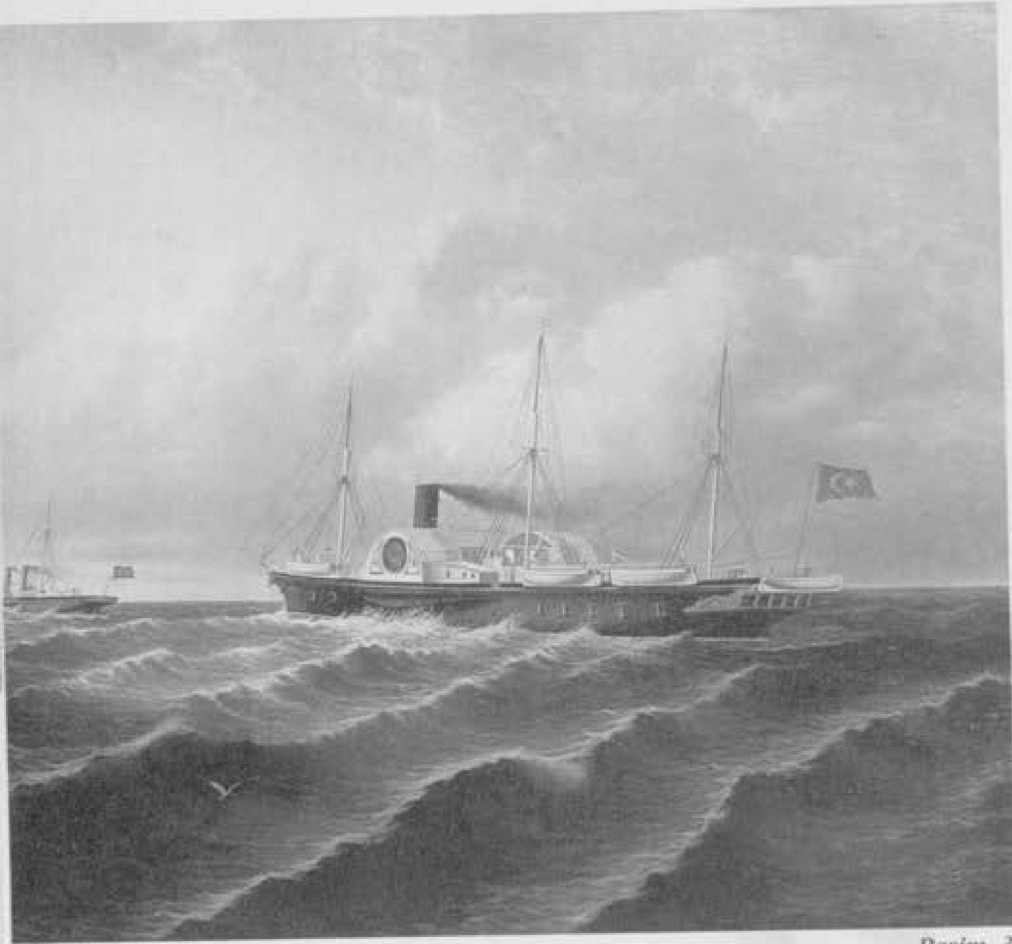
-Tanımaz mıyım, dedi ve şöyle anlattı:

"Onu büyük devlet adamları tanır, takdir ederler ve resim, harita yaptırırlardı. Çok para alırdı fakat tutmazdı. Bekârdı. Dükkânında yatar kalkardı.

Akşamları Unkapanı meyhanelerinde biraz demlenir ve dönüşte Unkapanı Caddesi'ne iki keçeli dizilen yemişçilerden kiraz, üzüm, ceviz gibi mevsimine göre yaş ve kuru yemişlerle mendilini doldurur, dükkânın önünde iskemlesine oturarak nargilesini fokurdatır, sokaktan geçen, babanın adetini bildiklerinden dükkânın önünde toplanan çocuklara aldığı yemişleri avuç avuç dağıtırdı. Emin Baba'nın başlıca zevki bu idi."

BÖLÜM II

Resim 3
Fabri Kaptan,
Sultaniye Yatı

İlk Devrelerimde

Pek küçük yaşımdan beri resmi büyük bir sevgi ile sever ve resim yapmaya heves ederdim. Bir güzel resme rastlasam bakmaya doyamazdım, hele resimli bir kitap elime geçse sayfalarını çevirerek gözden geçirmeye bayılırdım.

Rüşdiye[15] Mektebi'nde iken resim muallimimiz Fahri Kaptan[16] adında halim selim bir zat idi.

O zaman talebe Avrupa baskısı kara kalem basılmış modellerden 1'den 4 numaraya kadar Faber kurşun kalemleriyle resimler yapar imtihanlık levhalar hazırlarlardı. Derslerde muallim bu resimleri düzeltirdi. Bu işe ben de çabuk alışmış ve talebenin resimlerini düzeltmeye başlamıştım.

Bir gün muallimin odasında sulu boya ile yelkenli bir gemi resmi yaptığını gördüm. Tabii ki Emin Baba'nın tarzında çalışıyor, deniz ve havayı büyük bir hız ve ustalıkla işliyordu. Bende sulu boya resim yapmak hevesi uyandı fakat fırça ve boyalarım yoktu.

Mektepte her dersten ziyade resme ehemmiyet verir, resim dersinden başka derslerde bile fırsat buldukça kaçamak resim çizerdim. İngilizce muallimimiz rahmetli Kaymakam Ata Bey[17] bir gün sınıfta ders anlatıyordu. Ben hem dersi dinliyor hem de sıranın üstüne koyduğum bir kağıda muallimin, ellerini masasına dayamış olarak duruşunun resmini çiziyordum. Muallim farkına mı vardı ne oldu, işaret ederek beni derse kaldırdı.

Sınıfta İngilizce'ye de iyi çalışanlardan olduğum için dersi kusursuz okudum. Fakat muallim bana yerine otur diyeceği yerde yanına çağırdı ve sırada

yakınımda olan arkadaşlarımdan sıranın üstünde çizdiğim kağıdı istedi. Ben o kağıdı sıranın altına atmıştım. Çocuklar buldular muallime verdiler. Muallim bir müddet resme baktı ve kağıdı elinde tutarak dersini anlatmaya devam etti.

Netice ne olacak diye endişe ile ayakta bakıyordum. Nihayet paydos düdüğü çaldı. Muallim beni baştan aşağı süzdü ve resmi elime uzatarak:

"Hüsnü! Dersini dürüst okudun, resmi bana benzetmemiş olsaydın sana ceza verecektim." diyerek dershaneden çıktı. Babamı görmüş;

–Sizin çocuğunuzda resim yapmaya fazla kabiliyet görüyorum, kendisine resim çalışması için yardım ediniz, demiş. Bunun üzerine babamda bana bir sulu boya takımı almıştı.

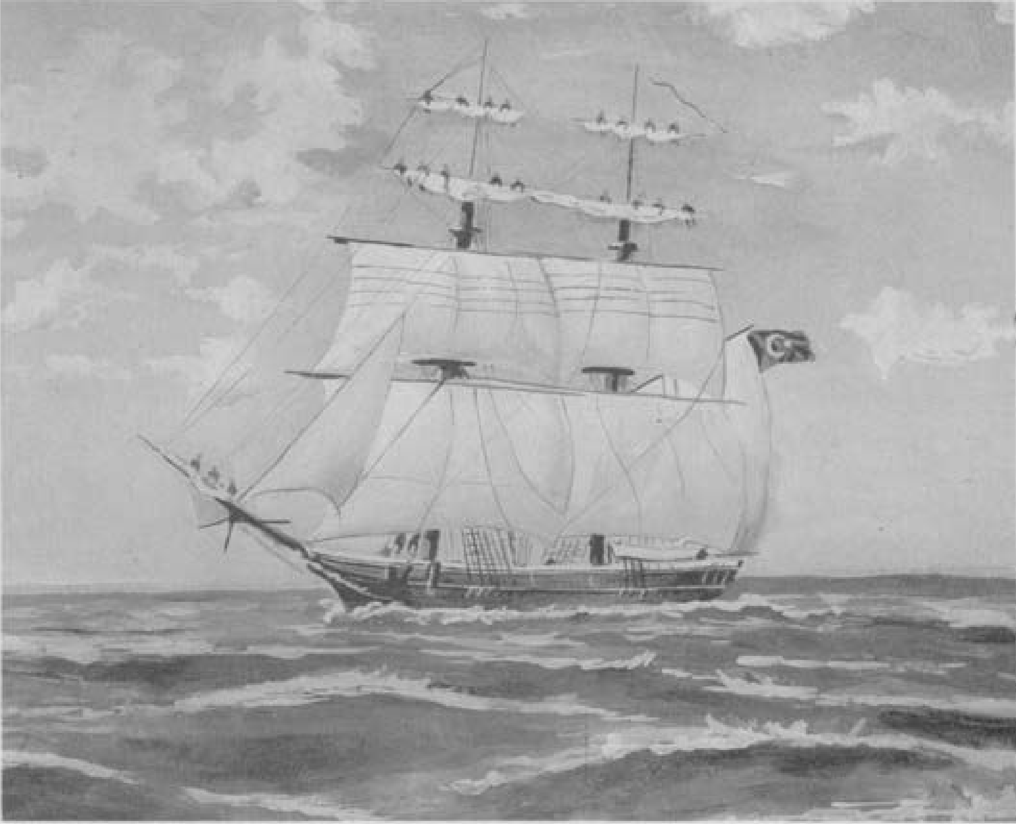
Talim gemisi "Nüvid-i Fütûh"un[18] dalgalı bir havada seyrini gösteren bir resimle renkli işlere başladım. Fahri Kaptan'ın yardımıyla resmi bitirdim.

Mesudiye'nin Ertuğrul Firkateyni'nin[19] resimlerini daha bir çok gemi resimleri yaptım, muallime beğendirdim ise de onun gibi sulu boya resmi, deniz ve havasını hafiften başlayarak üst üste işlemekle resim geç ve güç meydana geliyordu.

Rahmetli üstat Ali Rıza Bey'le[20] buluştuğumuz günlere kadar bu çini işi tarzında resim yapmaya devam ettim.

Rahmetli dayım Haddehane Çarkçı Mektebi'nin[21] son sınıfında idi. Büyük mukavvalara bezir yağı çekerek üzerine o zaman İdare-i Mahsusa'ya[22] yeni alınan vapurların resimlerini yapar o çalıştıkça bende gözümü işinden ayırmazdım.

Dayım çarkçı zabiti oldu. Deniz resmi yapmak hevesini bende uyandırdıktan sonra, bir sabah alay sancaklarıyla donanmış ve bandosu "Hey Gaziler!" havasını çalarak köprülerden çıkan Ertuğrul Firkateyni ile Japonya'ya yollanmıştı.

Resim 4
Hüsnü Tengüz,
Nüvid-i Fütûh

Resim 5
Hüsnü Tengüz,
Ertuğrul Firkateyni'nin
Japonya Sularında Batışı

Dayımı dönüşünde memnun etmek için Ertuğrul'un sulu boya büyük bir resmini yapmıştım. Fakat heyhat! Ertuğrul Japonya sularında batmış dayım da şehit olarak bir daha yurda dönememişti.

Rüşdiye tahsilini bitirdikten sonra beş ay kadar Bahriye Mektebi'nde[23] bulundum. O zamanlarda Bahriye Mektebi'nde resim dersi vardı.

Resim muallimi gayet yaşlı "Beybaba" diye anılan Kaymakam Şükrü Bey'di[24]. Resimhanede talebe daire şeklinde konulmuş olan sıralarda oturur, ortaya konulan üç boyutlu modellere bakarak resim defterlerine çizerlerdi.

Yüksek sınıflarda resme kabiliyeti olanlar için ayrıca bir resimhane daha vardı. Orada yağlı boya tablolar yapılıyordu. Bu resimhanenin talimhane tarafındaki bir penceresinden içerisi, göründüğünden orada Beybaba'nın kontrolünde çalışmakta olan talebeye ve yapılan tablolara gıpta ile bakardım.

Coğrafya derslerine kıtalar ve o zamanki vilayetlerimizin tarama kalemle ve sulu boya yalama olarak yaptığım defterlerim muallimin dikkatini çekmiş ders nazırına kadar bütün muallimler görmüşler ve bana iltifat etmişlerdi.

O sırada çıkan "Dang"[25] hastalığına yakalandım. Hastalık kızamığı andırıyordu. Mektebin hastahanesinde uzun müddet yattım çok zayıf düşmüştüm bir hayli zaman da evde yattım tahsil zamanını çok geçirmiştim.

Nihayet askerî menşe-i küttabi kâtip[26] sınıfına nakil olmaya mecbur kaldım. İki seneden ibaret olan tahsil müddetini tamamladıktan sonra kâtip birinci mülâzım (teğmen) rütbesiyle Bahriye Kurmay Dairesi'ne tayin olundum. (12 Temmuz 1892)[27] dairenin yazıdan ziyade resim ve harita işlerini yapıyordum.

Bahriye Erkan-ı Harbiye Reisi Faik Paşa[28] Sanayi-i Nefise Akademisi'ne[29] devam etmeme müsaade etti. O sene akademiyi tamamlayan ressam Şevket Dağ[30] (merhum Siirt mebusumuz) komşumuzdu.

"Rüstempaşa Camii'nde[31] çalışıyorum sabahleyin gel orada beni bul, seni akademiye götürüp yazdırırım." dedi.

Sabahleyin Rüstem Paşa Camii'ne gittiğim zaman Şevket Bey camideki çinileri yağlı boya ile kontrplaklar üzerine yapmakla meşguldü. Caminin başka bir tarafında da bir İngiliz, kandil merdivenlerine çıkmış çinilerin üzerlerine yapıştırdığı ince kağıtlara kopyalarını alıyordu. Şevket Bey;

"Sen İngilizce'ye çalışıyorsun gel şu İngiliz ile konuş." diye ısrar etti. O ana kadar bir yabancı ile İngilizce konuşmuş değildim.

Şevket Bey'in beni zorlamasından şaşırdım. İngiliz'e damdan düşer gibi;

"Affedersiniz efendim! Çinileri öyle ince kağıtlara niçin çiziyorsunuz?" diye bir şeyler söyleyecek oldum. İngiliz derhal merdivenden indi, bir çok şeyler söyledi, yarı anladım yarı anlamadım:

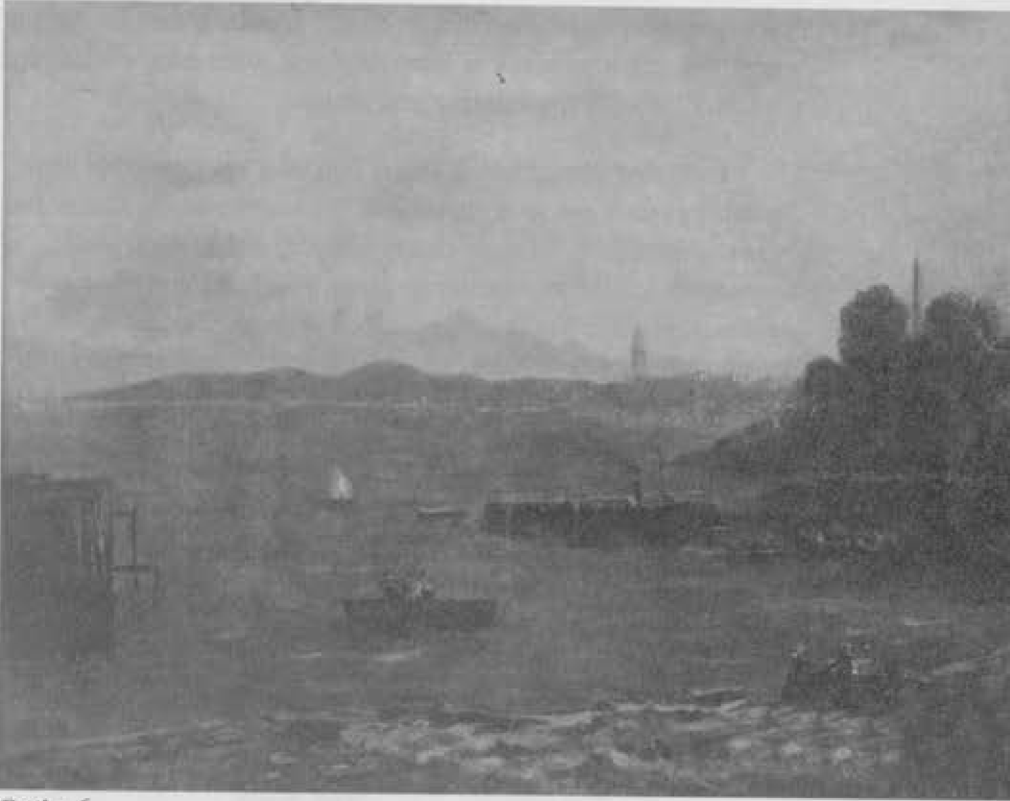
"Bilahare bu ince kağıtları ne için böyle yaptığımı size göstereceğim." dedi.

Şevket Bey "Akademide konkurluk yapılan resimlerin sergisi olduğunu ve arzu ederler de gelip görürlerse memnun olacağımızı söyle." dedi.

Zeki İngiliz benim yarım yamalak ifademden anladı. Kabul etti. Üçümüz birlikte o zamanlar Sarayburnu'nda umumi müzenin[32] olduğu yerde bulunan akademiye gittik. Resim sergisini gezdikten ve İngiliz'den ayrıldıktan sonra mektebe kaydedildim.

Arthur Henderson isminde olan bu İngiliz mimarmış, Bizans eserleri üzerinde incelemede bulunmak üzere İstanbul'a gelmiş.

Ayasofya'nın içerisinden görünüşünün resmini yapmakta olduğunu haber alan Şevket Bey'le Ayasofya'ya giderek, kendisini çalışırken gördük. Sulu boya ile cidden güzel serbest işlemekteydi. Hele büyük yazıları zevklerini bozmadan yapması takdire değerdi.

Resim 6
Mıgırdiç Civanyan,
Koyda Tekneler

Şevket Bey sonraları Ayasofya'nın böyle iç kısımdan görünüşünün büyük yağlı boya resimlerini büyük bir başarı ile yapmış, ibadet eden vezirlerimizin enteriyör[33] tablolarını yapmakta benzersiz olmuştur.

Henderson adresini kartına yazarak bize verdi Kulekapısı'ndaki ikametgâhına çaya davet etti. Şevket Bey'le gittik. Odasının duvarlarını Rüstem Paşa Camii'nden aldığı ve boyayarak çinilere benzettiği ince kağıtlarla süslemiş, o zamanlarda İstanbul tulumbacılarının giydiği sırma harçlı cepken ve potur[34] giyinerek, güya eski Türk kıyafetine girmiş olarak bizi kabul etmişti.

Henderson iki defa Anadolu Kavağı'na bana misafir geldi. Birlikte tepedeki Cenovalılardan kalma Yoros Kalesi'ni gezdik bir kere de Tophane'deki İngiliz kilisesine beni davet etmişti. Kilisedeki odasında İngiliz baskısı eski bir kitapta IV. Murat'ın güzel bir resmi ve Türkiye'ye ait daha bazı kıymetli kitaplar görmüştüm. Kiliseyi gezdirdi ve Abeyle[35] görüştü. Henderson'un hali ruhban sınıfına mensup bulunduğu ve İstanbul'daki tetkiklerini de Anglikan kilisesi hesabına yapmakta olduğu zannını veriyordu.

Bu adamdan bu kadar bahsetmem resim öğrenmek için kendilerinden az çok faydalandığım kimseleri, sanat anılarımla alâkadar hadiseleri kayıt etmek istediğim içindir.

Bu senelerde Civanyan[36] adında bir ressam Beyoğlu'nda Rus Konsoloshanesi önünde sokağın kenarına iskemle koyarak oturur, kenara dizdiği yağlı boya resimleri satardı. Ayağında diz kapaklarına kadar bir çizme olan iriyarı bir adamdı.

Tuvale, saç veya çinko üstüne İstanbul ve Boğaziçi'nin gurup, mehtap, gece şenlikleri ve yangın resimleri falan yapardı.

Bu adamın basit renklerle kolay ve sade görünen ancak taklidi çok zor olan bir tarzda yaptığı resimleri pek beğenir fırsat buldukça gider seyrederdim. (....)[37]

Memleket dışlarında dolaşarak resim yapıp satarak geçinen bir de ressam Saim vardı. Bunun da vitrinlerde gördüğüm resimleri çok hoşuma giderdi.

BÖLÜM III

Resim 7
İsmail Hakkı Bey,
Türk Filosu Savaş Halinde (1914-1918)

Sanayi-i Nefise'de
Deniz Mesleğine Mensup Ressamlar

Anadolu Kavağı'nda oturuyordum. Her gün ilk vapurla İstanbul'a iniyor, ders günü ise mektebe gidiyor, sonra daireye geliyor ve akşam son vapurla dönüyordum.

Haftada bir gün de defterhaneye[38] uğruyor ücret karşılığında doldurmak üzere tapu senetleri alıyordum. Her gün vapura, evi geçindirmeğe ve resim işlerime teğmen maaşı kâfi gelmediğinden açığımı kapamak için böyle çarelere baş vurmaya mecbur kalıyordum.

Akademinin ilk senesinde duvara asılan alçı dekor kalıpların krepo[39], suz ve estompla[40] resimlerini yaptık. İkinci senede büst, üçüncüde tam heykellerden, dördüncüde canlı modellerden kara kalem çalıştık, beşincide yağlı boya çalışılıyordu.

Sınıf arkadaşlarımdan bu zamanın tanınmış ressamı Çallı[41] Ali Cemal (o da benim gibi bahriye subayı idi)[42], Ziya Bey[43] ve Said Bey vardı.

Resim öğretmenleri Valeri[44] ile Warnia[45] nöbetleşe derse gelirlerdi. Haftada bir de anatomi ile sanat tarihi ve felsefesi dersleri görüyorduk.

Bu dersin Anaştokli isminde ihtiyar muallimi sanat tarihi ve sanatın felsefi inceliklerini güzel bir ifade ve heyecanla anlatır ve tanrının adını anarken titrer ağlardı. Mesela bir gün dershanenin penceresinden görünen, yaprakları sararmış ulu çınar ağacını göstererek şöyle söylemişti:

"Efendiler şu çınarın binlerce yaprakları tetkik edilirse birbirine benzer iki yaprak bulunamaz, benzer gibi görünenlerin dikkat edilirse her noktasının birbirinden büsbütün başka şekilde olduğu görülür. Değil ağaç yaprakları her şey böyledir. Elini uzatarak: Şu elimizdeki parmak kemikleri bile bütün insanın ve aynı elin parmak kemikleriyle birbirinin benzeri değildir. İnsanların yaptıkları gibi kalıptan çıkmışa benzemezler. İşte Cenab-ı Hak bütün yaratıkları ile birliğini sonsuz ve aşikar bir ifade ile ilan etmektedir..."

Tatil günlerinde, Kavak'ta deniz kenarlarında dolaşıyor, balıkçı kayıkları ve Boğaziçi vapurlarının resimlerini yapıyordum.

Akademide tabiatın en gizli renkleri çehrede olduğu kanaatiyle özellikle figüre çalışılıyordu. Akademiden çıkan ressamların ekserisi portrist oluyor, peyzaj yapanlar az, hele maren işlere heves eden hiç olmuyordu.

Güneşin hareketiyle gölgeleri, tonları ve renkleri daima değişen tabiatın karşısına geçen amatör, hareketsiz duran canlı cansız modellerden fazla zorluklarla karşılaşıyor, durmadan şeklini değiştiren bulutlar, danseden yüzeyleriyle deniz; fırçayı daha çok şaşırtıyordu.

Yarım asrı aşan ve bahriyede ressamlıkla geçen sanat hayatımda deniz mesleğine mensup ressamların çoğunu yakından ve birkaçını da gıyaben tanırım.

İsimleri sanat tarihimize geçmeye layık olan bu değerli ressamlarımızın adlarını anmak kadirşinaslık vazifesi olacağı için hatıratıma yazıyorum:

1- Kaymakam Şükrü Bey- "Beybaba" diye anılır, Bahriye Mektebi'nde resim muallimi idi.

2- Fahri Kaptan- Meşhur matematikçi Eşref Bey'in oğlu ve Bahriye Rüştiye Mektebi'nin resim muallimi idi.

Resim 8
Hüsnü Tengüz
Sanayi-i Nefise Salonunda

3- Hasan Rıza Bey[46]- Bahriye Mektebi'nde tahsil etmiş ise de deniz mesleğinden çekilmeye mecbur kalmıştı. Deniz Müzesindeki tarihi tarama resimleri eşi yapılamayacak enfes eserlerdendir. Edirne'nin işgalinde Bulgar tarafından elleri kesilerek şehit edilmiştir.

4- Miralay (Albay) Haşim Bey[47]- Nakkaşhanenin müdürü iken Beybaba'dan sonra Deniz Mèktebine resim muallimi olmuştur.

5- İsmail Hakkı Bey[48]- İnşaat mühendisi olarak Bahriye Mektebi'nden çıkmıştır. Her çeşit resim yapmakta üstat, memleketimizde yetişen en yüksek deniz ressamıdır. Uzun müddet Almanya'da kalmış, sanatı sayesinde geçinmiş ve tanınmış, Meşrutiyet'ten sonra vatana dönerek tersanede inşaiye reisi olmuştur."Illustrirte Zeitung"da renkli olarak basılan "Çanakkale Müdafaası" tabloları son yaptığı ve en güzel eseridir. Büyük üstat Ali Rıza Bey, İsmail Hakkı Bey'in eniştesi idi.

6- İnşaiye Yakup[49]- Bu da Bahriye Mektebi'nden çıkan ressamların değerlilerindendi. Güzel deniz resimleri yapardı. Bir çok seneler beraber çalıştık. Genç iken vefat etmişti.

7- Baha Bey[50]- Bahriye Mektebi'nden makine subayı olarak çıkmıştır. Figürde mütehassıstı. İnsan hayatını tasvirde tahmil ve temsil kuvveti çok açık bir zanaatkârdı. Kendisine özgü bir tarzda tarama kalemle sade fakat taklidi zor olan resimlerini hızlı ve tatlı işlerdi. Karagöz Gazetesi'nin başlı başına ressamı idi. Uzun seneler deniz matbaasında vazife arkadaşlığı ettik.

8- Halit Naci[51]- Bahriye Sanayi Alayı'ndan çıkmış resim tahsili için İtalya'ya da gitmiştir.

9- Mustafa ve Muazzez[52]- Bahriye Sanayi Alayı Mızıkası'ndan Sanayi-i Nefise Mektebi'nden yetişen muktedir ressamlardandır.

10- Ali Cemal- Çarkçı Mektebi'nden çıkmadır. Sanayi-i Nefise Akademisi ve Deniz Müzesi'nde arkadaşlığımız vardır. Çok değerli ressamlarımızdandır.

11- Ruhi[53], Hikmet[54] ve Ali Sami[55] beyler de Bahriye Mektebi'nin yetiştirdiği, tahsillerini Paris'te tamamlamış olan yüksek değerde ressamlardır.

Bu saydığımız ressamların arasında maren resimlerde ihtisas sahibi en büyük ressam yukarıda ismi geçen İsmail Hakkı merhumdur.

Memleketimiz ressamları arasında deniz resimleri yapmakta en çok başarılı olan bir ressamımız da rahmetli Tahsin'dir[56].

Süvari zabiti olarak mektepten çıkmış hayli zaman Avrupa'da kalarak ressamlıkla geçinmiş ve geçen I. Dünya Savaşı'ndan sonra İstanbul'a dönerek Deniz Yolları İdaresi'nde ressam olarak çalışmış pek kıymetli eserler bırakmıştır.

BÖLÜM IV

Resim 9
Üstat Ali Rıza Bey merhumun not defterime o zamanlarda eliyle yaptığı benim resmim. 16 bakışta yapmıştır.

Büyük Üstat Ali Rıza Bey

1902 senesinde idi. Bir gün dairede arkadaşlarım, "Tophane'de Tecrübe Dairesi Reisi Mahmut Şevket Paşa[57] elinden resim işleri gelen birini arıyormuş biz seni tavsiye ettik, paşanın adamlarından bir subay seni alıp götürecek." dediler.

Bir ramazan akşamı gelen subay ile paşanın Üsküdar'da konağına gittik.

İftardan sonra paşa;

"Eski Osmanlı kıyafetlerine dair hazırlamakta olduğum bir eser için resimler yaptıracağım. Birkaç yere yaptırdım, fakat olmadı, siz yapabilir misiniz?" diye sordu.

Cevat[58] ve Arif[59] Paşa'nın yeniçeri kıyafetleri albümlerini ve bir takım Fransızca eski kitaplar gösterdi. Paşa'ya;

"Bir hafta müsaade buyurun, tarifinize göre bir levha yapar getiririm, yapıp yapamayacağımı işim size söylesin." dedim.

Kağıt ve boya masrafı olarak biraz para verdi. Ertesi hafta resmi yaparak kendilerine gösterdim. Çok beğendi.

"Konakta size bir oda tahsis ettik isterseniz orada kalır, isterseniz odanızda çalışırsınız." dediler.

Resimler lito[60] baskısına gelecek tarzda tarama kalemle ve renkli olarak yapılacaktı. Kaynağı bulunmayan bazı eski kıyafetler için o zaman Sanayi

Mektebi'nde olan yeniçeri kıyafethanesinde ve bazı kütüphanelerde hatta yeniçeri kavuk ve serpuşları bulmak ümidiyle Karacaahmet[61] ve Topkapı mezarlıklarında araştırmalar yapıyordum.

O zamanlarda ustalığını işittiğim ve eserlerini hayranlıkla gördüğüm dahi üstat Ali Rıza Bey merhumun, paşanın konağının bulunduğu Üsküdar semtinde oturduğunu öğrenmiştim.

Bir gün paşaya; "Harbiye Mektebi'nin resim muallimi Ali Rıza Bey'in bu gibi resim işlerinde pek yüksek bir üstat olduğunu, yapmakta olduğumuz levhaları ona göstererek düşüncelerini anlasak, hatta mümkün olsa da ona yaptırsak yüce eseriniz daha mükemmel ve çabuk olurdu. Bendeniz de bu sayede Ali Rıza Bey'den faydalanmış olurum." dedim.

Birkaç gün sonra konağa gelip odama girdiğim zaman Rıza Bey'in paşanın odasında olduğunu söylediler. Biraz sonra paşa odama geldi.

"Sizin Rıza Bey'le bir tanışıklığınız var mı?" diye sordu.

-Hayır, efendim.

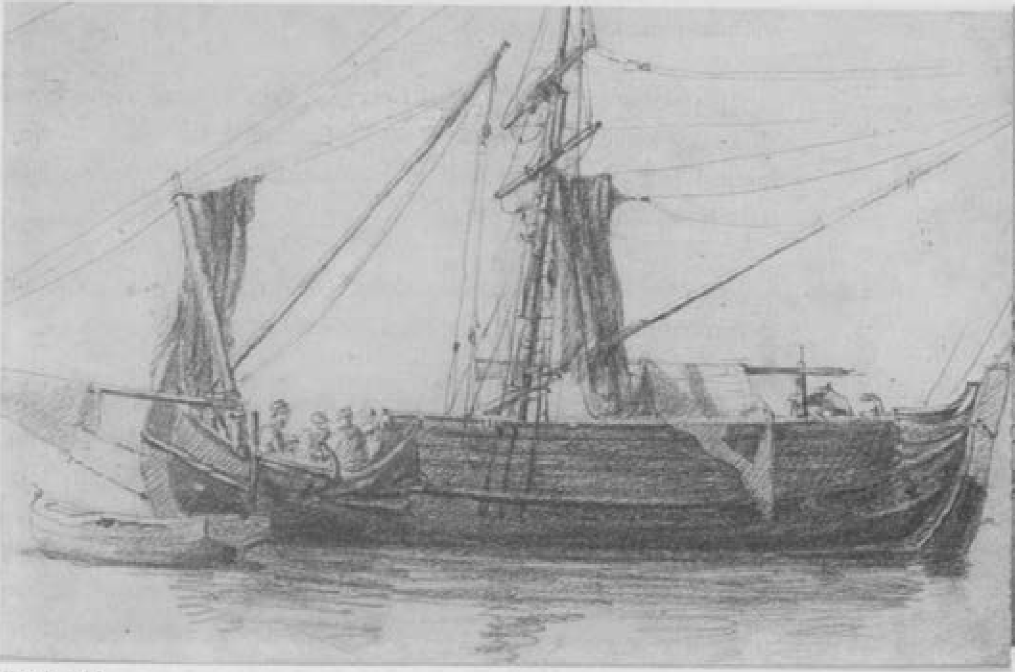
"Acayip! O sizi tanıyor ve sizin kadar resim yapamayacağını katiyetle iddia ediyor."

"Anladım efendim, pek cömert olduklarından fazla tevazu göstermişler." dedim

Paşa gitti Rıza Bey'i alarak tekrar geldi. Rıza Bey'le ilk görüşmemiz böyle oldu. Rıza Bey'le buluşmamız sanat hayatımın dönüm noktasıdır.

Haftada bir iki gün konakta buluşuyor, bütün gün resim yapıyorduk. Sanatta olduğu gibi ahlaken de çok yüksek bir babacandı. Büyük bir sevgi ile kendisine bağlanmıştım.

Kara kalem, tarama, akvarel resimlerde o güne kadar takip ettiğim yorucu tarzdaki çalışmaları düzeltmeye başlamıştım. Hem çalışıyor hem tatlı tatlı

Resim 10
Hüsnü Tengüz,
Karakalem Çalışması

anlattıklarından faydalanıyordum.

Beybaba'yı, Seyit Bey'i[62], Yakup hatta Emin Baba'yı bile tanıyordu. İsmail Hakkı Bey kayınbiraderiymiş. Rıza Bey o zamanlarda Almanya'da bulunan kaynının deniz resimleri yapmakta pek hünerli olduğunu ve kendisinin maren resimler yapmadığını söylüyordu.

Gerçekten de arkadaşlığımızın devam ettiği uzun senelerde gördüğüm eserleri arasında hiç deniz ve gemi resmi gözüme ilişmemişti.

Paşa bir aralık müfettiş olarak Hicaz vilayetine gitti. Kavakta yine her zamanki gibi resim yapmaya koyuldum. Rıza Bey'den çok istifadem olmuştu. Daha ziyade bir zevk ve şevk ile çalışıyordum. Kendisiyle bazen buluşuyordum.

Birkaç defa Üsküdar'da evine gittim. Resimlerini gördüm. O büyük sanatkârın elinden çıkmış bakılmaya doyulmayan eserlere hayran hayran bakarken:

"Hüsnüm! Resimlerle doluyorsun ama doymuyorsun." diyordu.

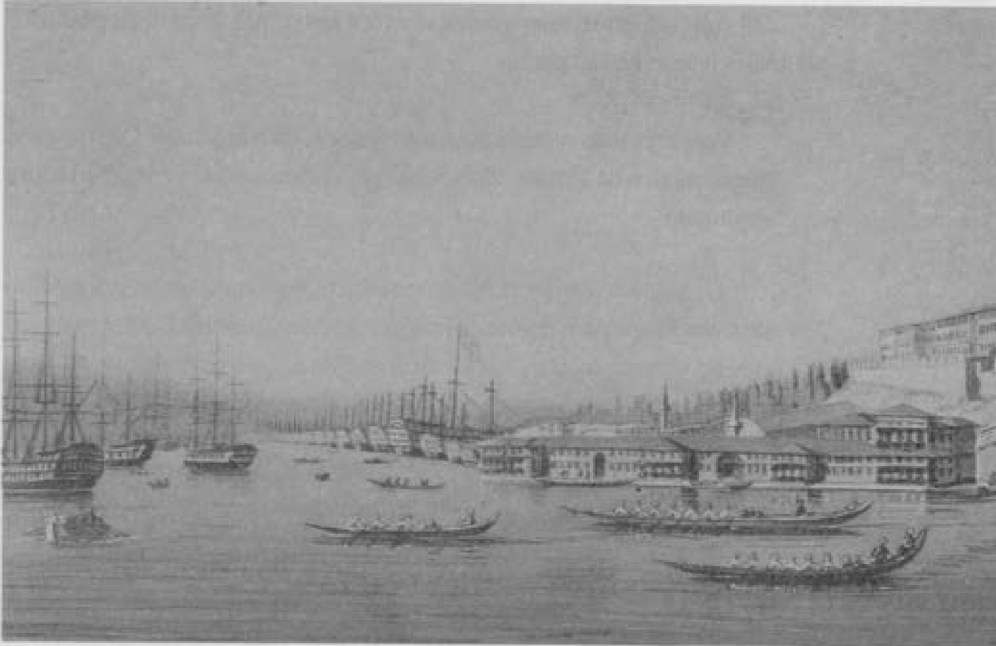
-Evet beğendiğim bir resme bakmak bana sevdiğim her şeyden, yemek yemekten de hoş geliyor. Yemek beni doyurur fakat bu doyurmuyor.

Adet olduğu üzere maren resimlere tercihen çalışmakta Boğaz'da eksik olmayan her çeşit teknelerin resimlerini durmadan not etmekte idim.

Mahmut Şevket Paşa'nın eseri için tarihî kitapları araştırırken, deniz tarihimizle ilgili vesikaları da ayrıca kayıt ediyordum.

Mesela Tepedağlı Mehmet Ali Paşa'ya ait litoda basılmış Fransızca bir eserde, Osmanlı kalyoncularından birisini ressamın, karşısına oturtarak yaptığı mükemmel renkli bir resmini görünce derhal defterime aldım.

Paşa o zamanlarda pek zengin olan Şakir Paşa'nın kütüphanesinden

دائرهٔ بحریه و ترسانهٔ عامره نك حال قدیمی

Resim 11
Hüsnü Tengüz,
Bahriye Dairesi ve Tersane-i Amire'nin Eski Hali

tarihimize ait lito ve bakır gradosi resimleri içeren pek kıymetli kitaplar getirmişti. Bunları hep araştırdım.

Amacıma yarar ne buldumsa not ederek sakladım. Sahaflar Çarşı'sında ve Yüksekkaldırım'da kurulan kitap sergilerinde daima resim ve resimli kitaplar araştırırdım.

O zamanlarda yani kırk elli sene evvelleri Aşık Garip, Kerem gibi sahaflarda basılan kitaplardaki resimlerle Jean Brindesi'nin[63] imzasıyla litoda gayet güzel yapılmış ve temiz basılmış resimlerdi. Jean Brindesi'nin ve Pirçivizi' nin[64] İstanbul manzaralarını ve yeniçeri kıyafetlerini gösteren renkli basılmış levhaları şimdiki baskı aletleriyle basılması mümkün olamayacak derece nefis basılmış olduklarından, bu gün bile çok kıymet verilerek aranılan eserlerdir.

"Halftone printing" isminde bir Amerikan resim baskısı kitabında, lito işlerinin yarım asır öncesine gelinceye kadar başarıyla tatbik edildiğini ve o zamanki lito ustalarının tecrübelerle elde ettikleri başarılı usulleri, geride kalanlara öğrettikleri, çinkografın ortaya çıkmasıyla resim baskısı işlerin kolayına gidilmesi ile eski litoculuğun kalmadığını yazıyor ki, bu pek doğrudur.

Baskı işi yağlı boya taklidi güzel tablolar hep eski lito ustalarının işleridir. Hâlâ Almanya'da ve İngiltere'de azami derecede kıymeti muhafaza edilerek basılması istenilen resimlerin litoda basılması tercih edilmektedir.

O zamanlar Harbiye Mektebi'nde resim muallimi olan Rıza Bey askeri ve sivil rüştiye mektepleri için kara kalem resim modelleri bastırmakta idi.

Resimleri eczalı kreponla eczalı kağıtlara işliyor, Harbiye Mektebi Matbaası'nda lito ustası Diran, bozmadan basmayı başarıyordu.

Bu modellerden rahmetli bir takım bana hediye etmişti. Litografta renkli resimler basmak tecrübelerine Rıza Bey'in yol göstermesiyle o zamanlar başlamıştım.

BÖLÜM V

Resim 12
Hasan Rıza,
İstanbul'un Muhasarası

Esliha Müzesinde[65]

Mahmut Şevket Paşa'nın askerî kıyafet kitabına yapılacak resimleri bitirmiştik. Bir sene kadar süren hastalıktan sonra nekahet durumunda Kavak'ta iken aldığım 8 Eylül 1902 tarihli emirde Mahmut Şevket Paşa'nın başkanlığında mabeyinde kurulacak Eski Silahlar Müzesi Komisyonu'na üye tayin edildiğim bildiriliyordu.

Askerî kıyafet kitabını padişah beğenmiş ve paşadan bir eski silahlar müzesi kurulması hakkında düşüncesi sorulmuş paşanın küçük silahların asılları ve ağırların modelleri konulmak suretiyle hazırladığı proje uygun görülmüştü.

Paşanın reisliğinde Zonaro[66], Zekai Paşa[67], Ali Rıza Bey, Topçu Sami, Ahmet Ziya ve tecrübe dairesinden Necmi Beylerle benimde katıldığım bir heyetle Yıldız'da çini fabrikası[68] civarında Feridiye Köşkü'nde örnek bir silah müzesi kurulmasına ilişkin emir çıkmıştı.

Heyet Topkapı Sarayı'nı ve hazinesini, eski silah ambarını, Tophane, Maçka, tersane silah ambarlarını dolaşmış, bulduğu tarihî, kıymetli silahlar köşke nakil olunmuştu.

Viyana ve Berlin silah müzelerinin kataloglarına göre silahlar tasnif edilmiş, ayrı ayrı odalarda arma gibi muntazam şekiller verilerek müze meydana getirilmişti.

Pek değerli olan silahların akvarel[69] resimleri yapılıyor ve mevcut silahların resimli katalogları hazırlanıyor, büyük bir faaliyetle çalışılıyordu.

Zonaro'nun müzenin kuruluşunda bir hizmeti olmuyordu. Haftada iki gün geliyor bazen boya takımlarını önüne koyarak resim yaptırdığımız oluyordu.

Renk harmonilerinde ve fırça çekişlerindeki becerisini Zekai Paşa ve Rıza Bey takdir ediyorlardı. Rıza Bey'in ve benim kurşun kalemle resimlerimizi yapmıştı. Benim resmimi çizime başlarken saate baktığımızı görünce;

Zonaro "Kırk beş dakika." demişti, Gerçekten de resmi tam üç çeyrek saatte tamamlamıştı. Bir gün Rıza ve Ahmet Ziya beylerle birlikte Zonaro'nun Beşiktaş'ta Akaretler'de oturduğu daireye gittik.

Atölyesi pek mükemmeldi. Cephesi ve üstü camekân ve perdelerle donanmış, ışık ne taraftan isteniyorsa ona göre perdeler açılıp kapanıyordu. Bir köşede normal büyüklükte şalvar ve cepken giydirilmiş bir manken, davul zurna ve her çeşit doğu kıyafetleri kısacası pek zengin bir atölye.

Biz içeriye girdiğimiz zaman, Fatih'in Dolmabahçe'den gemileri karaya çekişinin tablosunu yapıyordu. Bu tablonun orijinali rahmetli Hasan Rıza Bey'indi. Deniz Müzesi'nin açılışında tarama kalemle müzeye yapmıştı. Hâlâ Deniz Müzesi'ndedir.

Zonaro yağlı boya ile yapmakta olduğu tabloda Fatih'in bindiği atın resmiyle meşguldü. Yanında yüz kadar kartpostal, at kafaları resmi vardı. Bu tablo hâlâ saraydadır[70] ve tree colour (üç renk) basılarak son tarih kitabına da konmuştur.

Hasan Rıza'nın yaptığı ve Deniz Müzesi'nde olan aslından alınarak yapılan klişesi de ( )[71] numaralı Sanayi-i Nefise Mecmuası'nda basılmıştır. Bu tablo gibi aslı Askeri Müze'de bulunan "Fatih'in Büyük Topları Edirne'den İstanbul'a Nakli" tablosu da Hasan Rıza'nındır ve Zonaro tarafından kopya edilmiştir.

Silah komisyonunda ekserisi ressam olan arkadaşlarımla tam bir resim mektebi hayatı geçiriyordum. Fakat deniz resimleri yapmakta ben yine yalnız

Resim 13
Hasan Rıza,
Fatih'in Edirne'den İstanbul'a Yürüyüşü

Tablodan Bir Ayrıntı

kalıyordum. Bilmem ki neden bizim memleketimizin ressamları arasında maren resimlere heves eden hemen hiç olmuyordu?

Tophane ve tersanede bulunan eski topların küçük ölçüde modelleri yapılmak üzere üzerindeki yazı ve donanım ile resimlerini yapmaya beni görevlendirmişlerdi. Makine ve sanayi resimleri yapmak usulünü İngilizce kitaplarda görmüş isem de o zamana kadar tatbik sahasında iş yapmış değildim.

Tophane fabrikası resimhanesinde gösterilen bir yerde çalıştım. Yirmi otuz parça ağaç top modeli yapılan resimlerden fabrika modelhanesinde mükemmel bir şekilde meydana gelmişti.

Aza heyetinden sonradan miralay (Albay), Tophane fabrikasında müdür olan Necmi Raci Bey emekli ve Askerî Sanayi Mektebi'ne müdür olduğu zaman bana mektebe resim muallimi olmayı teklif etmişti.

"Benim işim perspektif resimler yapmaktır, bu iş ayrı mühim bir iştir benim işim değildir." diye kabul etmek istemediğim halde,

"Senin yaptığın resimlerden fabrika modelhanesinde nasıl bir kolaylıkla top modelleri yapıldığını gözümle gördüm. Biz şimdi mektepte bu kadarını bile talebeye öğretemiyoruz." diyerek muallimliği kabulümde ısrar etmiş ve Ankara'ya da yazmışsa da Ankara yaşımın ilerlemiş olmasından kabul etmemişti.

O senelerde Rus sefiri Sultan Hamit'e[72] Rus donanmasının resimlerinden meydana gelen bir albüm takdim etmişti.

Ruslarda deniz resimleri yapan çok yüksek sanatkârlar vardı. Bu albüm sulu boya yapılmış ve litografta yapıldığı gibi temiz basılmış bir eserdi. Padişah, albümü Bahriye Nezareti'ne vermiş, bizim o zaman ki beylik gemilerimizin de bu albüm gibi yapılıp yapılmayacağını, sormuş.

İsmail Hakkı merhum Deniz Matbaası'nda Zırhlı Osmaniye'nin[73] bir resmini basarak işe başlamış fakat sonra Avrupa'ya gittiğinden öylece kalmıştı. Ben

albümü

استانبولده مشروطيتك اعلان كونى تظاهرات (كوپرى اوستنده)

Resim 14
Hüsnü Tengüz,
İstanbul'da Meşrutiyetin İlan Günü Tezahürat (Köprü Üstünde)

gördüm, bir sene çalıştıktan sonra o zamanki donanmalarımızı teşkil eden gemilerin resimlerini Ruslarınki gibi bir albüm halinde yaptım.

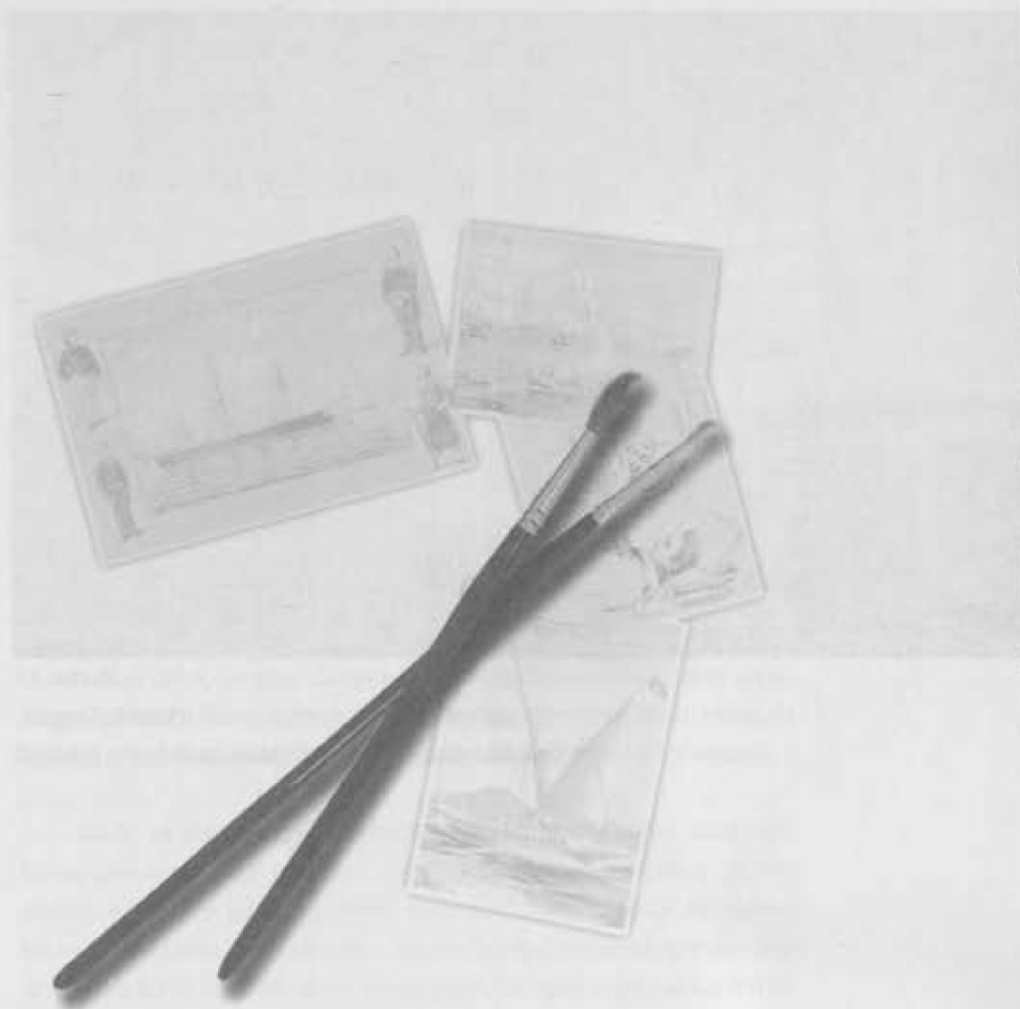
Şimdi bunu padişaha takdim ederek basılması için emir çıkarmak lâzımdı. Paşaya albümü gösterdim. Beğendi. Takdim için bir fırsat kollarken Kosova valiliğine tayin edildi ve acele yeni memuriyetine gitti.

Bizim komisyon yine devam ediyor ve Zekai Paşa riyaset ediyordu. İtalya kralına hediye edilmek üzere kıymetli silahların her çeşidinden birer tane ayrılmasına emir çıkmıştı.

Ekserisi Yavuz Sultan Selim'in Mısır'dan getirdiği, Çerkes hükümdarlara[74] ait olan bu silahlardan bir kısmının bu suretle elden çıkarılmasına çok üzülmüştük.

Bir cins silahtan dört taneden fazla olanları ayırmak suretiyle bir takım sandıklanarak gönderilmişti.

Çok geçmeden Yıldız'da bomba hadisesi[75] olmuş (15 Temmuz 1905) hadisenin meydana gelişi, ilk olarak komisyonun lağviyle bizim saraydan çıkarılmamıza sebep olmuştu.

BÖLÜM VI

Resim 15
Hüsnü Tengüz,
Donanmanın Çanakkale'den İstanbul'a Dönüşü

Deniz ve Askerî Müzelerinde

Saraydaki Esliha Müzesi'nden ayrıldıktan sonra, bir müddet Kavak Limanı'nda vazife verdiler. Pek az olan maaşımla geçinmekte güçlük çektiğim için, kitapçılara resim yapmakta, vapurlar da bile çalışmalarıma devam etmekte idim.

Yaz akşamları, koya dönerken bindiğimiz vapur sahile sürünürcesine yakın geçerken kenarlarda gezinen ve yaygılar üzerinde oturup akşam sefası yapan renk renk hanımların manzaraları eski Lale devirlerinin son görünüşleri olmuş, çok geçmeden büyük inkılaplarla bize yabancı eşkalini almıştı.

Aradan birkaç yıl geçti. Sarayda iken hazırladığım yukarıda bahsi geçen donanma albümü elimde kalmıştı. Kırmızı maroken cilt ve atlas armalı torbasıyla hayli para da sarf etmiştim. Bahriye Nazırı Selanikli Hasan Paşaya[76] gösterdim.

Takdir ve iltifatla karşıladı. Albümü padişaha takdim etmek üzere aldı. Birkaç gün sonra paşa çavuşlarıyla beni evimden çağırdı. Padişah albümü görmüş her resmi yapılan geminin altına tonu, sür'ati, ebadı ve silahları hakkında bilgi yazılmasını irade etmiş. Erkan-ı Harbiye Dairesi'nde istenilen bilgi acilen ilave edildi ve albüm tekrar saraya gönderildi, gidiş o gidiş albümden bir daha hiç ses çıkmadı...

Tam otuz beş sene sonra sanat eserleri aramaktan büyük zevk duyan teyzemin oğlu General Kazım Karabekir[77], Bab-ı Ali Ankara Caddesi'nden geçmiş, alışkanlıkla, araştırdığı bir kitapçı dükkanında bu albümü ve Askerî Müze müdürü rahmetli Muhtar Paşanın[78] "Sen Gotar Muhasarası"[79] adlı el yazması kitabını da görerek içindeki resimlerde benim imzamı gördükleri için satın almış.

Bir gün latife ederek bunları bana gösterdi. Kitabın resimlerini renkli ve tarama kalemle büyük bir itina ile yapmışlardı.

Bu iki eserimin kim bilir ne gibi maceralardan sonra hak ettiği yerini bulmasından ve emeklerimin büsbütün kayıp olmamasından çok haz duydum...

Bu ne garip tesadüftür! Küçük yaşımdan beri haftada veya on beş günde bir rahmetli teyzemin Zeyrek'teki evine misafir gider, teyzemin oğlu Kâzım Karabekir ve biraderleriyle buluşur yaptığım resimleri gösterir, görüşür dertleşirdik. Kâzım ve kardeşi Harbiye Mektebi'nden subay çıkmışlardı.

Kâzım sınıflarda daima birinciliği koruyan pek zeki bir subaydı. Onun bir kardeşten daha samimi bir arkadaşı vardı; İsmet Bey (İnönü), teyzemin evinde ona da rastlardım. Annesi bile teyzemle hemşire gibi birbirlerini severler, çok hürmete değer iyi hanımlardı...

Kâzım, okuldayken büyük sevgisini kazandığı pek çok askerî ve tarihî eserler yazan Harbiye Mektebi'nin topçuluk ve balistik muallimi Ferik (askerî kolordu kumandanı) Muhtar Paşaya benim Mahmut Şevket Paşanın kitabına ve Esliha Müzesi'ne yaptığım resimlerden ve askerlik tarihimize ait resimler yapmaktaki ihtisasımdan bahsetmiş, paşa da beni çağırtarak topçuluk, Plevne ve daha birkaç tarihî eserleri için resimler sipariş etmiş ve epeyce işler yaptırmıştı.

1907 yılında pederimin dünya hayatına gözünü yumması beni çok sarsmış o senelerim hep hastalıklarla geçmişti...

Teyzemin evine uğradıkça artık Kâzım'ı bulamamaktan üzüntü duyuyordum. O Rumeli'de Manastır'da stajını yapıyor ve bir taraftan da Makedonya çeteleri peşinde dolaşıyordu.

Bir çok çarpışmadaki başarısından dolayı terfi' eden ve İstanbul Harbiye Mektebi öğretim kuruluna tayin edilen Kâzım, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin[80] Manastır merkezini Enver'le[81] birlikte meydana getirmiş şimdi de İstanbul

merkezini kurmak vazifesiyle gelmişti.

Altı ay kadar sonra Edirne'de tümen kurmay başkanı olarak İstanbul'dan ayrılmıştı. Meşrutiyetin ilan edilip asker-sivil bütün halkın kırmızı beyazlı kurdeleler takınarak ve vatan şarkıları söyleyerek sokaklara dökülmesiyle İstanbul'un uzun seneler süren ölüye benzer uyuşukluğu ansızın velveleli bir galeyana dönüşmüştü.

Kosova'ya vali giden Mahmut Şevket Paşadan üç mektup bir defa da harçlık almıştım. Sonra uzun müddet haber ve ses kesilmişti. Bir gece askerleriyle yaylım ateş gümbürtüleriyle İstanbul'a heyecan saçan 31 Mart hadisesi olmuş ve çok geçmeden Hareket Ordusu başında olduğu halde Mahmut Şevket Paşa İstanbul'a girmişti.

İki tümenden ibaret olan Hareket Ordusu'nun, Selanik'ten gelen tümenin Kurmay Başkanı Mustafa Kemal Atatürk, Edirne'den gelen Kurmay Başkanı da Karabekir idi.

İşler bittikten sonra Kâzım ordusuna döndü. Ettikleri hizmetler milletin kalbinde, bu hizmetlere ait benim de tespit ettiğim bazı tablolarım müzesindedir.

Maksadım inkılap tarihi yazmak olmadığından, bu vakaları açıklayacak değilim. Amacım sanat hayatımla alâkalı olan hadiseleri sırasıyla yazmaktır.

Bir gün Harbiye Dairesi meydanına, Beyazıt tarafındaki kapısından girerken Maliye Nezareti tarafındaki köşkün kapısında Hareket Ordusu kumandanının forsunu gördüm.

Paşayı ziyaret için yaverine müracaat ettim. Zaten pek nazik olan paşa beni gönül alıcı bir şekilde ve iltifatlarla karşıladı. Çocuklarımı her halimi ve neticede şimdi ne yapmak istediğimi sordu.

"Seni Yıldız'dan çıkan evrakların tetkikine memur olanların arasına katayım." dedi.

"Bu benim becerebileceğim bir iş değildir paşam! Ben askerî tarihimize ait incelemelerde ve resimler yapmakta devam etmek isterim. Bunun için de emekli olmalıyım." dedim.

Esliha Müzesi kuruluşu için araştırmalar yaparken Saraçhane'nin olduğu yerdeki mahzenlerde gayet kıymetli at zırhları bulmuştuk, fakat emir çıkarılmadığı için mahzende küflenmeğe mahkum olarak kalmıştı.

Paşaya bunu hatırlattım. Bir mektup yazarak elime verdi ve beni ismi yukarıda geçen Muhtar Paşaya gönderdi.

Paşa mektubunda, bir askerî müze kurulmasını ve benim de o müzeye alınmamı yazmış...

Muhtar Paşanın başkanlığında beş kişilik bir heyet olarak Topkapı Sarayı ve hazinesini gezdik. Şimdiki askerî müzenin bulunduğu ve o zamanda eski silah ambarı olan eski Bizans Sarayı Kraliyet Manastırı'nın (Aya İrini) her tarafını gözden geçirdik.

Muhtar Paşa burasının askerî müze olmak için uygun bina olduğu kararını verdi. Necmi Beyle ben bu karara deliller göstererek iştirak etmedik.

Bizim itirazımızı Mahmut Şevket Paşa da yerinde ve makul gördüğü halde Muhtar Paşa sonra Mahmut Şevket Paşayı her nasılsa ikna ederek bu manastırın müze olmasını kabul ettirmişti.

Saraçhane mahzenlerinde çürümeye mahkum kaldığını haber verdiğim at zırhları bir çok zorluklarla meydana çıkarılmış, her birerlerine yetmiş bin lira kıymet takdir edilen bu zırhlardan dört takım kadarının büsbütün çürümekten kurtarılmış olması uğrundaki gayretlerimi takdir eden Muhtar Paşa:

"Bu hizmetiniz çok büyüktür emin olunuz ki hayatınız boyunca milletin size yedireceği ekmek helaldir." demişti.

Sadrâzam, yaver olan Mareşal Mahmut Şevket Paşanın otomobiliyle İstanbul caddelerinden hızla geçtiğini sık sık görürdüm. Bir gün arkasında yaverleriyle köprü üstünde karşılaştım, ne halde olduğumu sordu, biraz konuştu...

Genelkurmay Dairesi yanarken, başından yaralandığını duydum. Kendisini yokladım. Bir defa da Üsküdar'da konağında ziyaret ettim. Son olarak Harbiye Nezareti'nden Beyazıt Meydanı'na doğru sırma işlemeli al atlasa sarılı cenazesini getirmekte olan alayla karşılaştım. Derin bir elemle cenazeyi takip ettim...

O senelerde, Bahriye Müzesi'ne ressam tayin olmuştum. Açıldığı 1897 yılından beri sık sık yokladığım bu müzenin yabancısı değildim. Bozcaadalı Hasan Hüsnü Beyin[82] himmet ve Hikmet Paşa[83] ile Nutki Kaptan'ın[84] hizmet ve gayretleriyle meydana getirilen bu müzenin olgunlaşmasına çalışılsaydı dünyanın en yüksek kıymette bir deniz müzesi olurdu.

Başlıca merak ettiğim ve daima üzerinde yürüdüğüm deniz tarihimizin resimlerine çalışmak için bu müze büyük bir fırsat sahası olmuştu.

Müzede Hasan Rıza merhumun tarama resimlerinden başka deniz tarihimize ait resim pek az, onlar da kıymetsiz uydurma şeylerdi.

Müze kütüphanesinde bulunan "Tuhfet-ül Kibar Fi Esfâr-il-Bihar"[85] adlı bahriyemizin tarihini dikkatle okudum. Bu kitap her milletten önce yazılmış deniz tarihi ve İbrahim Müteferrika'nın "Vankulu" lûgatından sonra bastığı ilk kitaptı. Piyasada mevcudu kalmadığı için unutulmuştu. Bahriye Erkân-ı Harbiye Dairesi'ne müracaatla, resimler yapıp ekleyerek kitabı tekrar bastırmayı başardım.

Bu kitaba resimler yaparken, Bulgarlara varıncaya kadar her milletin deniz tarihlerine ait basılmış renkli tabloları, itina ile hazırlanmış resimli albümleri

olduğunu görmüştüm.

Her milletten zengin ve şanlı tarihi olan bahriyemiz için değil albüm, bir tek resim bile yapılmamış olması çok esef edilecek bir ihmaldi.

Tarihî belgelere dayanan resimler meydana getirmek için yapmakta olduğum incelemelere, daha ziyade bir hız vererek başarılması gücümün üstünde olan büyük işe çalışmaya koyuldum.

Bir gün müze namına Barbaros'un türbesini ziyaret ettim. Başındaki elifi kavukla[86], yeşil bayrağının zamanına ait gemi fenerlerinin resimlerini yaptım. Türbede resmi yapılacak başka bir şey yoktu.

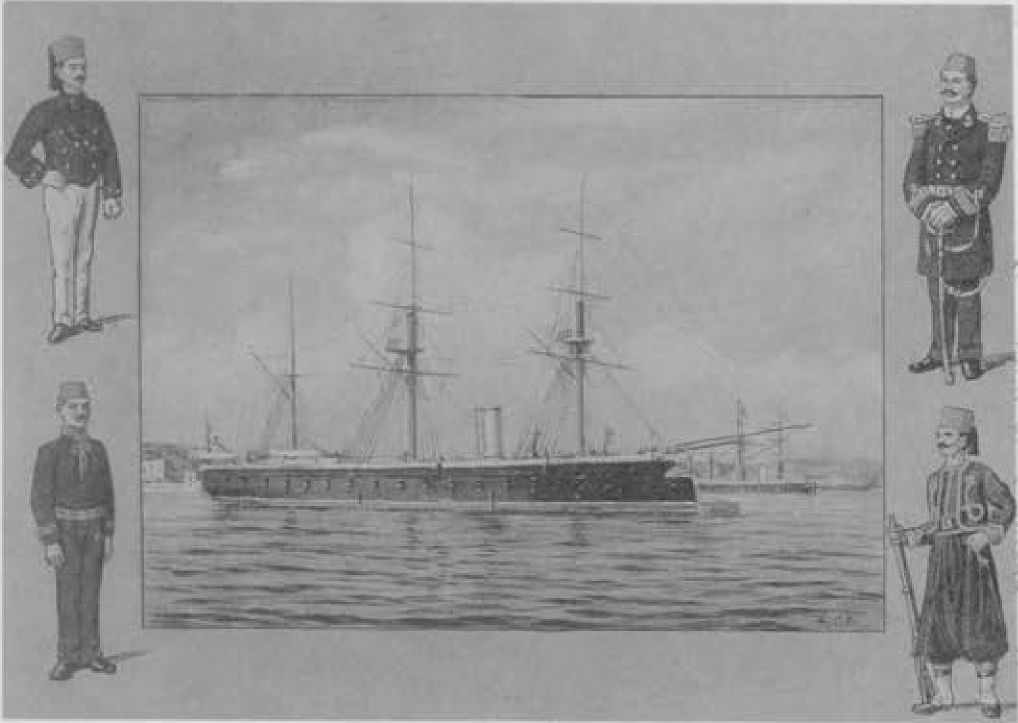
Bir başka gün de, Sarayburnu'nda hünkâr kayıklarının çekili bulunduğu kayıkhaneyi ve orada şimdiye kadar görmediğim tarihî kadırgayı[87] gördüm[88].

Şanlı deniz tarihimizin bu en kıymetli yadigârı asırlar görmüş geçirmiş teknenin 40 metre boyu 2 ve 5 metre eni, kıç üstünde sedef, fildişi ve billur kakmalarla süslü kasrı vardı.

Bu kasrın içindeki; Sultan Gazi Mehmet Han'ın "müdam bahr-ü berrde yari hızır-ı hafızı Allah ola" musarra'na bakılarak, Avcı Sultan Mehmet'e[89] ait olduğu kabul edilmiş ise de, aynı çekdirinin içinde ikinci Sultan Osman'a[90] ait olduğu halde yapılmış bir minyatürün Topkapı Sarayı hazinesinde mevcudiyeti Avcı Sultan Mehmet'ten daha çok evvelki zamanlara ait olduğu kanaatini vermektedir.

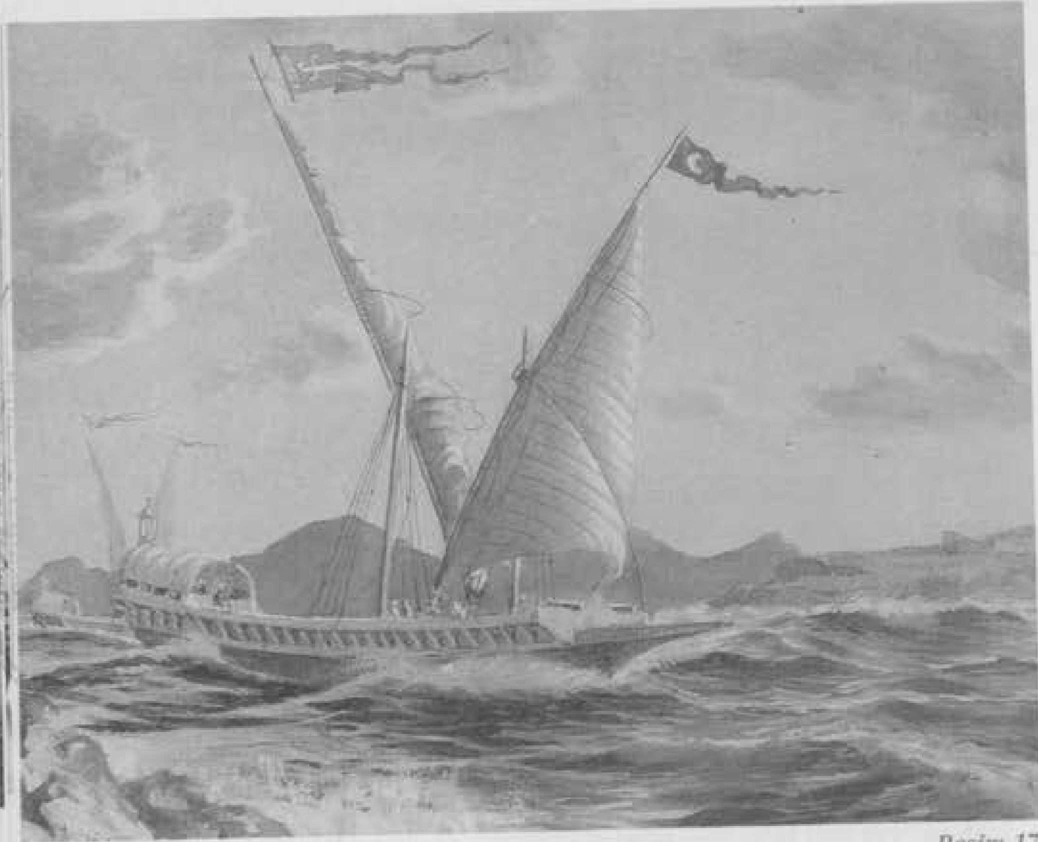
Anadolu Kavağı'nda iri yarı (Uzun Ömer'in Hayri) adında bir alamanacı[91] vardı. Babası ve babası öldükten sonra kendisi, bu kadırgada hamlacı[92] imiş.

Bu gemiye Fatih'in gemisi derdi. Fatih'e ait olduğu için zaman zaman icap ettikçe eski şekli bozulmadan tamir edilmiş ve şimdiye kadar şans eseri asıl şeklini kaybetmeden muhafaza edilmiş olduğunu babasından ve dedesinden

زرهلی عزیزیه فرقتینه همایونی و سلطان عزیز زماننده بحریه قیافتلری

Resim 16
Hüsnü Tengüz,
Zırhlı Aziziye Firkateyni ve
Sultan Aziz Zamanında Bahriye Kıyafetleri

Resim 17
Hüsnü Tengüz,
Osmanlı Kadırgası Yelkenle Seyrederken

Resim 18
Hüsnü Tengüz,
"Hastanede İken Hasta Düşenleri
Not Defterime Çizdiğim Resimlerdir"

naklen söyler ve bunun böyle olduğunu saray takımının ve hamelecilerin hepsinin bildiğini iddia ediyordu.

Bu kadırga 1912'de tersaneye nakil edilmiştir. Bu kayıkhanenin üstünde ufak bir mescidi vardı. Bu mescitte yedi-sekiz tane çerçeveleri yaldızlı, süslü hilye-i saadet[93] levhası görmüştük. Eski zamanlarda fırtınalardan korunmak için böyle mukaddes levhalar bulundurulurmuş.

Bunlar çerçevelerinde başları o devirlere ait gemi harp alet ve silahlarının kabartmalarıyla süslü olduğu için kıymetleri pek yüksekti.

Maalesef kayıkhanenin feshinden sonra bunların Hazine-i Hassa'dan mı, nereden kaldırıldığı anlaşılmamış ve bir daha ne oldukları belli olmamıştır.

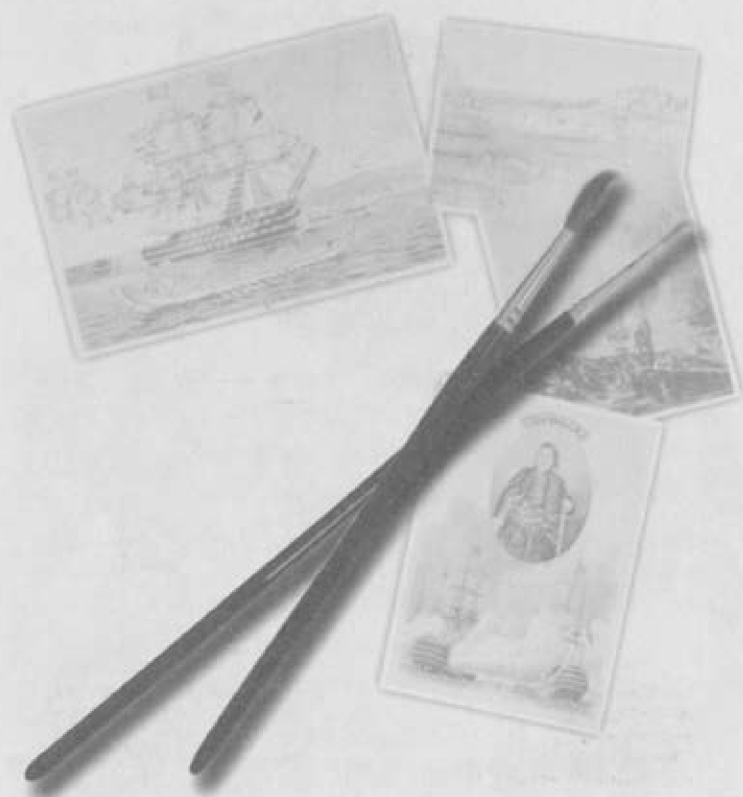
Osmanlı askerî kıyafet resimlerini yaparken denizci kıyafetlerimize ait epeyce resimler yapmıştım. Mahmut Şevket Paşa merhum bunları fazla görerek kitabına koymamış,

"Sana lâzım olur." diye bana bırakmıştı. Bunlardan Deniz Müzesi'nde bir deniz askerî kıyafetler koleksiyonu yaptım.

Barbaros'a ait resimlerle Preveze Muharebesi'nin[94] sulu boya daha bazı resimleri müze için yapmıştım.

1911-12 senelerinde ailemle sıkıntıya düşmüş olarak Anadolu Kavağı'ndan Rumeli Kavağı'na taşındım.

O zamanlarda tabiattan resimler yaparak kendimi teselli için oyalardım. Sonra Deniz Hastahanesi'nde yatmağa mecbur kalmış, hasta düştüğüm de bile resim yapmaktan geri kalmamıştım.

BÖLÜM VII

Resim 19
Hüsnü Tengüz,
Navarin'de Çengeloğlu Tahir Paşa'nın Bindiği Üç Ambarlı "Kûb-ı Revân" İle Müttefik Devletlerin Gemisi "Asia"nın Vuruşması

Preveze Muharebesi, Tarihî Albüm, Donanma Cemiyeti'nde[95]

Avrupa milletleri çıkardıkları genel deniz tarihlerinde Türk deniz tarihini iki kısma ayırırlar: Lepanto[96], Navarin[97]. Sanki deniz tarihinde Türklerin yüzlerini ağartacak, kaybettikleri bu iki deniz harbinden başka kayda ve resmi yapılmaya değer hiçbir hadise ve başarısı olmamıştır.

Lepanto ve Navarin'de denizcilerimiz kahramanca çarpışmışlar ve şerefleriyle ölmüşlerdir. Lepanto bozgununun sebebi sarayın donanmanın başına Müezzinoğlu gibi denizcilikle alakası olmayan bir adamı getirmesi ve Müezzinoğlunun da kafasının doğrusuna gitmesidir. Büyük deniz amiralimiz Kılıç Ali[98] bu badireden karşısındaki düşman gemilerini çiğneyerek ve zabt ederek sıyrılıp çıkmıştır.

Navarin'de ise İngiliz, Rus ve Fransız gibi üç büyük devletin üstün kuvvetlerinin harp ilan etmeden gemilerimizi limanda bastırması ve o zamanda Mora valisi olan Mısır valisi Mehmet Ali Paşanın oğlu İbrahim Paşanın donanma idaresine karışması ve Çengeloğlu'nun[99] reyinde kendi başına bırakılması velhasıl harbe manevralardan ziyade siyasî manevraların işe karışması faciayı doğurmuştur.

Tarihlerimiz dikkatle okunursa Türk denizcileri Navarin'de pek mükemmel karşı koymuşlar, ölenler tam askerce can vermişler, kalanlar limandan çekilen düşman donanmasının tekrar muhtemel olan hücumlarını karşılamak için toplarının başından ayrılmamıştır.

Bizi daima aciz vaziyetinde göstermek üzere işleyen yabancı sanatkârların

ناوارين

Resim 20
Hüsnü Tengüz,
Navarin

fırçalarına karşılık hakikatten ayrılmayarak bu harplerin safhalarından bir iftihar sahnesi çıkarıp göstermek bizim sanatkârlarımızın fırça borçları olmalıdır. Son albümlerimde bu iki harbin bu maksatla yapılmış resimleri vardır.

Geçen senelerde Yunan hükümeti Navarin'deki İngiliz, Fransız ve Rus donanma komutanlarının resimleriyle, İspanya'da Franko hükümeti Lepanto'nun resmiyle posta pulları çıkarmıştır.

Avrupa müzelerinde, salonlarında ve kitaplarında Lepanto'nun ve Navarin'in hayasız tabloları görülür. Bizim sanatkârlarımızdan şimdiye kadar deniz tarihimize ait resimler yapan olmamış, Barbaros'un kazandığı en büyük deniz zaferi Preveze Muharebesi'nin bile doğru ve güzel bir resmi hiç yapılmamıştır. Sanatın bu şubesindeki bu kısırlıkta daha ziyade devletlilerin kayıtsızlığının tesiri vardır.

Abdülaziz zamanında Preveze Muharebesi diye iki resim yapılmıştır. Biri ressam Nuri Paşanın[100] Deniz Müzesi'nde, diğeri de sarayda muharebenin nasıl cereyan ettiği, tarihlerde okunmadan o zamanın gemi tipleri, bayrakları araştırılmadan uydurma yapıldığı göze çarpan bu resimler hayret ki saraylarımızın, müzelerimizin ve tarihçelerimizin sayfalarında kendine yer bulmuştur.

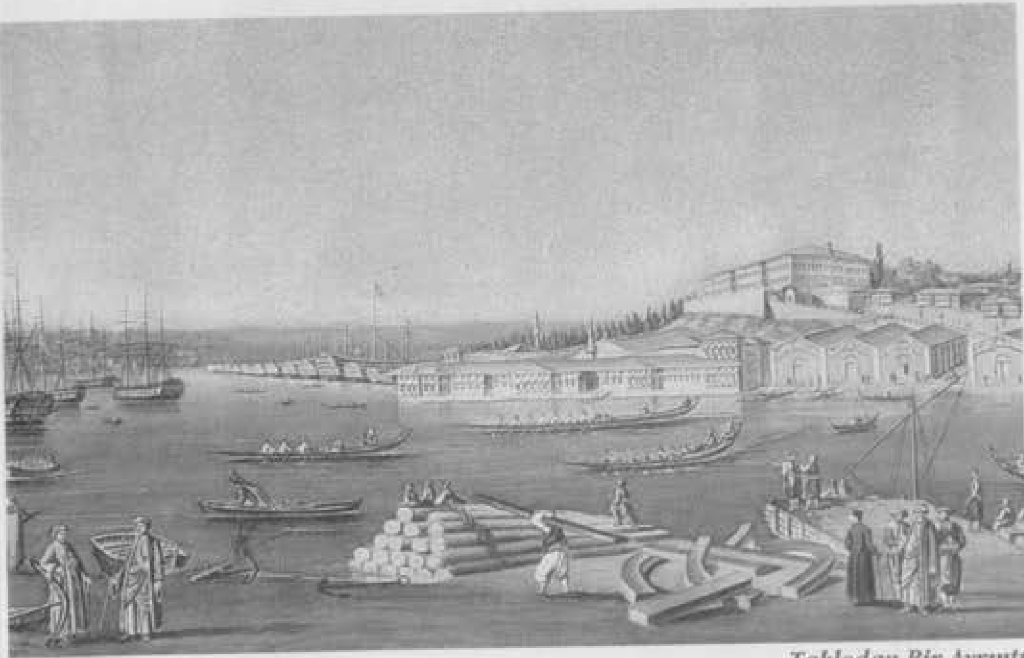
Barbaros'un[101] yirmi beş çifteden fazla kürekleri olan gemisinde beş kürek gösterilmiş, bu beş çifte küreğin iki yüzden fazla kürekçi bir o kadar savaşanı nasıl taşıyacağı hesap edilmemiştir.

Yüz yirmi iki gemiye kumanda eden Barbaros'un bulunduğu gemi, üç yüz geminin başında olan Andrea Dorya'nın gemisi ile rampa halinde ve iki amiral de gemilerinin kıç kasarası üstünde gösterilmiş ve bunların böyle bir vaziyete geldikten sonra birbirlerinin elinden kurtulamayacağı düşünülmemiştir.

Sarayda olan ve resmî tarihimize konulan Preveze Muharebesi resmi de hemen aynı şekilde, fazla olarak bu muharebede Türk donanmasında kalyon[102]

Resim 21
Hüsnü Tengüz,
Kalyon Devrinde Haliç Tersanesi

Tablodan Bir Ayrıntı

bulunmadığı halde Türk bayrağı taşıyan kalyonlar da görülmektedir. Bu bayraklar da o devirde kullanılmayan bayraklardır.

Yapılacak Preveze muharebesi tablosu bu muharebenin nasıl cereyan ettiğini tarihten okuyan, o devrin gemilerini tanıyan bilgili bir kişinin eleştirmeden kabul edeceği bir şekilde olması lâzımdır.

Pek ünlü olan deniz tarihimizi göz önünde canlandıracak yazıdan ziyade resimdir. Fakat tarihe tamamen uygun olabilmesi için resimler tarihî belgelere dayanmalıdır.

Bu maksatla uzun zamanlar büyük bir merakla deniz tarih ve hayatımıza ait araştırmalar yaptım. Çektiri ve kalyon yıllarının ünlü muharebe ve gemilerini not ettim.

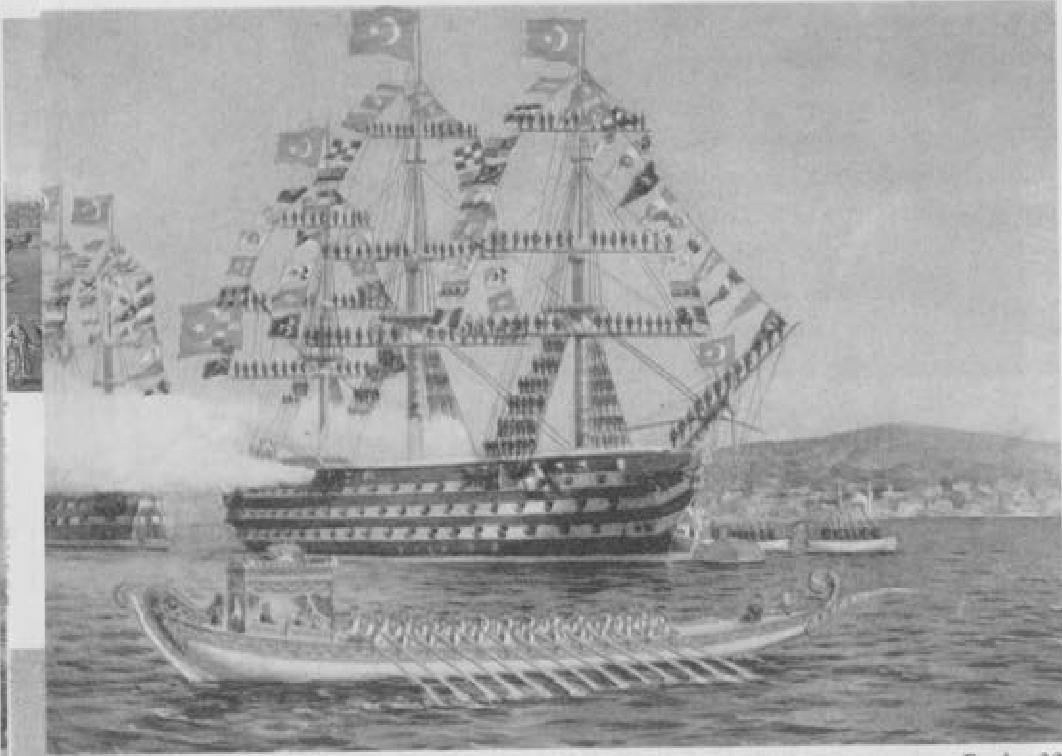
Son yüzyılda Sinop Kırım muharebelerine[103] katılan pederim gibi hayatta kendilerine yetiştiğim eski yaşlı kaptanlardan sorup öğrenerek büyük emeklerle deniz tarihimize ait epeyce bilgi topladım.

Bu malûmat üzerine Fatih devrinden başlayarak zamanımıza kadar deniz askerî kıyafetleri ve muharebe ve gemilerin resimlerini yapmaya başladım.

Bu resimleri meydana çıkarmak için karşılaştığım çetin engeller ve idrak ettiğim acı netice, beni bu yazılarımı yazmağa ve bu uğurdaki yarım asırlık çalışmamın hesabını ortaya koymağa mecbur bırakmıştır.

Açıklamadan kaçındığım için, yazılarım şuradan buradan kopuk sinema filmi halini almıştır. Bu uğurda maruz kaldığım başlıca zorluklardan biri de yaptığım deniz resimlerinin jüri heyetince sanat harici ad edilerek sergilere kabul edilmemesiydi.

Bunun için tek başına denecek bir sanat aleminde çalışmışlığım pek az olan memuriyet maaşımla tedarik edemediğim malzeme masrafımı, piyasada

Resim 22
Hüsnü Tengüz,
Sultan Abdülmecit'in Donanmayı Teftişi

Resim 23
Hüsnü Tengüz,
II. Selim ve Edirne'deki Selimiye Camii

şuraya buraya resim yapmak suretiyle karşılamağa mecbur kalmışımdır.

Garibi şurasıdır ki, jüri heyetinde deniz resmini sanat harici ad etmek kararı yüzünden, güzel sanatlar mensuplarından kimisi maren işe yaklaşmıyor ve deniz tarihimize ait tek bir resim yapan olmuyordu ve hâlâ da olmuyor.

Ben bu yola bir fedai gibi atılmıştım, çok zahmetlere katlandım ve bu yüzden ihtiyarlık günlerimi de mahrumiyet tehlikesine mahkûm bıraktım.

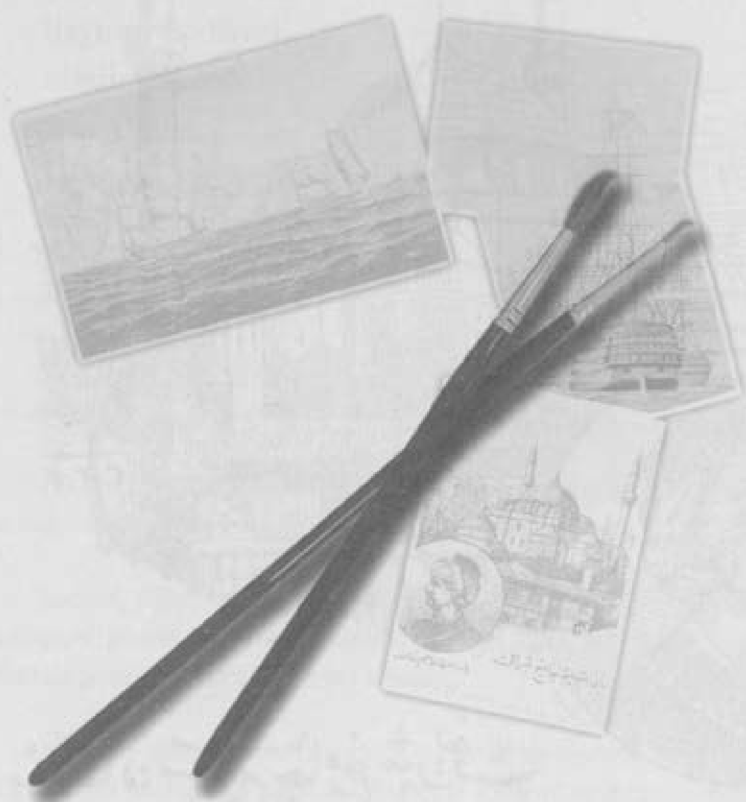
1915'den beri Deniz Matbaası ressamı idim. Matbaa işlerinin çokluğu beni geceleri de çalışmağa mecbur ediyordu. Bununla beraber matbaa ressamlığı renkli tabloları çoğaltmak için bana litograf işlerini de öğrenmek fırsatını kazandırmıştı.

Akvarel resimlerden meydana gelen ilk deniz tarihi resimlerinin albümünü hazırladığım zaman, Donanma Cemiyeti mensuplarından bir zat albümü heyete göstermeyi teklif etti. Kabul ettim.

Eski deniz albaylarından Çerkes Tahir, Arap İsmail, Ziya Bey ve saireden meydana gelen Donanma Cemiyeti heyeti, beni çağırdı.

Muazzam deniz tarihimizin şimdiye kadar yapılmamış olan resimlerini meydana getirmeğe muvaffak olduğumdan dolayı tebrik ve elimi sıkarak iltifatlar ettiler ve "Albümleri Donanma Cemiyeti bastıracak ve hasılatından size ve hatta siz olmazsanız ailenize bir hisse verecek işte kararımızı ruznamçemize böylece yazıyoruz." dediler.

Ben de, "Başlıca emelim resimlerimin basılacağını ve bu suretle şanlı deniz tarihimizin daima yaşaması için naçiz bir hizmette bulunduğumu görmekti. Bu büyük emelimi gerçekleştirdikleri için, kadirşinas muhterem heyetlerine şükranlarımı arz eylerim." dedim.

BÖLÜM VIII

Resim 24

Hüsnü Tengüz,

Yavuz Sultan Selim ve Sultan Selim Camii Şerifi

İşgal Senelerinde, Bayram Hediyesi, Albüm Müzede, Son Albüm, Kıymetli Yardımlar

Donanma Cemiyeti tarihî resimler yapmakta sabit ve devam etmemi tavsiye ederek ve nakdî yardımda bulunarak beni teşvik etmişti.

Çalışmaya devam ediyordum. Ne yazık ki İstanbul düşman işgali felaketine uğramış ve Donanma Cemiyeti de lağv edilmişti...

Pek acı bir hayal kırıklığına uğramış ve ümitsizliğe düşmüştüm. Kalbimin kasvetini hafifletmek için kendimi bir işle oyalamak istiyordum.

İstanbul, Edirne ve Bursa'daki mabetlerimizin resim, kroki ve yazılarıyla çokluğunu göstermek bu memleketlerin öz Türk yurdu olduğunu cihana tanıtmak gayesiyle bir kitap çıkarmaya kalkıştım.

Bende bu suretle vatana bir hizmette bulunmuş olacağımı tahmin ediyordum. Matbaa müdürümüz rahmetli Rıfat Bey'in teşvik ve yardımıyla "Bayram Hediyesi" adıyla o hazin senenin bayramında kitabı çıkardık.

Kitabın hem eser sahibi hem ressamı hem de tâb' edeni idim. (...)[104] kadar resmini litoya elimle yaparak bastım.

General "Yespır"(ژيسپير) ve Piyer Loti'den[105] müze müdürü rahmetli Muhtar Paşaya gelen mektuplar kitabı takdir ederek, tam zamanında ve

yerinde bir propaganda olduğunu ve bu gibi neşriyatın hayırlı olmasını temenni ettiklerini yazıyorlardı.

Bir gün Donanma Cemiyeti'ne bıraktığım albümün Maliye Nezareti masalarında dolaştığını haber aldım. Bahriye Nezareti'ne albümün kıymet ve ehemmiyetinden bahisle zayi' olmaması için müracaatta bulundum.

Birkaç gün sonra albüm, Maliye Nezareti'nden alınmış ve Bahriye Müzesi'ne konulmuştu.

Yapacak bir şey kalmamıştı. Öyle günlerde resimleri tab' ettirmek için kime müracaat edebilirdim. Bu, böylece seneler geçti. Sanatın yurdumuzda olgunlaşacağı kanaatini veren Cumhuriyet Devri gelip çatmıştı. Kalbimdeki ümit ateşi yeni baştan alevlendi.

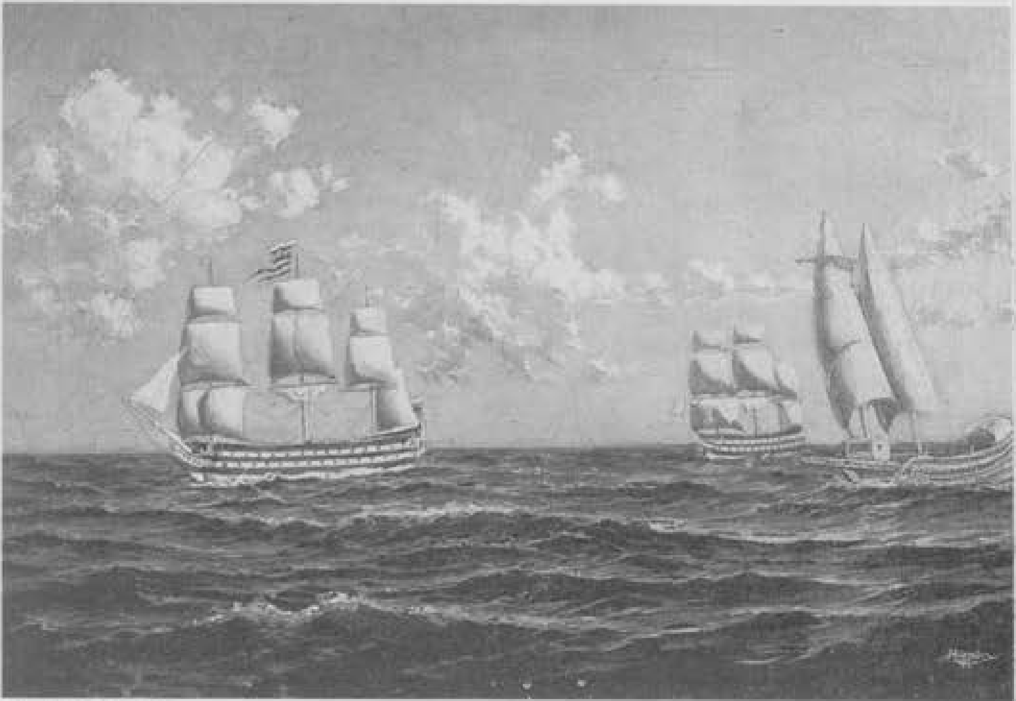
O günlerde albüme ilave olarak yaptığım Sivastopol bombardımanının[106] resmiyle, Sultan Aziz zamanında Güney Amerika'ya giden Bursa ve İzmir korvetlerinin[107] Rio de Jenerio'da batışlarının büyük bir şekilde sulu boya resmini Deniz Müzesi'ne bırakarak müze müdürü Cezmi Bey'le[108] tanıştım.

Bu zat Donanma Cemiyeti azasından, adı yukarıda geçen Arap İsmail Bey'in oğlu idi, şimdi yarbaydır.

Cezmi Bey müzede tarihî resimleri görenlerin pek beğendiklerini ve tab' edilmesi temennisinde bulunduklarını söyledi. Ben de o albümü bu maksatla yapmış olduğumu anlattım.

Ankara'da Deniz Neşriyat Müdürlüğüne bir dilekçe ile bu eseri müze kütüphanesi dolaplarında saklı kalmak için değil, şanlı deniz tarihimizi kâinata tanıtmak ve yaşatmak için yaptığımı ya tab' edilmesini ve yahut kendim tab' ettireceğimi yazdım.

Albümü Ankara'ya aldırdılar. Genelkurmay takdir ile bana 200 lira ikramiye verdi (140 lira aldım) ve tab' edilmesi emrini vermişti.

Resim 25
Hüsnü Tengüz,
Kırım Harbi'nde Sinop'tan Kırım'a Giden Türk Gemileri

Resim 26
Hüsnü Tengüz,
Sultan Abdülaziz'in İngiltere Ziyaretinde Yapılan Merasim

Bu paraya karşılık albüme ilave olarak resimler yapılmasını ve her resim için yazılar yazılmasını istiyordu. Altı ay kadar çalışarak bu resim ve yazıları tamamladım.

Deniz Matbaası müdüründen tab' masrafının ne kadar tutacağı sorulmuştu. Müdür klişeci Kenan'la konuşarak 3000 lirayı bulan bir masraf listesi yazarak Ankara'ya gönderdi.

Usta için bu kadar para bulunmadığından, iş bir sonraki seneye bırakıldı. Ben renkli resimlerin klişe ile basılmasının pahalıya mal olacağını, orijinallerinden farksız belki daha güzel olmak üzere litoda basılabileceğini iddia ediyordum. Ve örnek olarak bir levha da bastım, başarılı oldumsa da iki üç sene daha geçmiş, Ankara'dan bir ses bir cevap çıkmamıştı.

Tab' ettirmek için yaptığım deniz tarihimizin resimlerinin, bu kadar uğraşlarıma rağmen hükümet eliyle bastırılması imkânı hasıl olmamıştı. Bununla beraber ümitsizlikle uyuşup kalmaya da gönlüm razı olmuyordu.

O resimleri yapalı otuz seneyi bulmuştu. O zamandan beri bütün açıklamalı tarih kitaplarımızdan, deniz olaylarını araştırarak adeta ayrıca bir deniz tarihi halinde topluca yazmıştım.

Gece ve gündüzlerimin belli kısımlarında bu iş için muntazam bir program çerçevesinde, yeni baştan çalışmaya karar verdim. Bu defa resimleri daha büyük ve yağlı boya yapacaktım. Yüksek Mühendis Mektebi'nden Yavuz isminde deniz tarihi resimlerine meraklı sanat sever bir genç bu işte bana pek kıymetli yardımlarda bulunmuştur.

Fransa, Almanya, İngiltere ve hatta Danimarka'dan getirttiği deniz tarihine ait bir çok değerli eserleri önüme dökmüş ve son albümün daha güzel ve zengin olmasında başlıca sebep olmuştur.

Deniz Lisesi tarih öğretmeni Fevzi Kurtoğlu'ndan[109] da pek faydalanmıştım. Topkapı Sarayı Müzesi ve kütüphanesinde maksadıma yarayan kıymetli eserleri bana o göstermişti.

BÖLÜM IX

Resim 27
Hüsnü Tengüz,
Barbaros Gazi Hayrettin Paşa

Son Büyük Tarihi Albüm

Deniz müsteşarımız, bir gün matbaamızı teftişe gelmişlerdi. Bizim odaya gelince benden şu soruda bulundu:

"Resimlerini tetkik için albümünü bana verdiler. İstanbul'un kuşatmasında gemilerin karadan Haliç'e indirilişinin resmini yapmışsın. Resimde gösterdiğin Bozdoğan Kemerleri[110] o zaman da var mı idi?"

Bizans İmparatoru Valens[111] yaptırdığından "Akvadak Valans" diye anıldığı ve Bizans tarihinde II. Justinyanus tarafından tamir edildiği yazılı olduğu için göstermiştim. İstanbul'un kuşatmasından evvel yapılmış resimlerimizde de gösterilmiştir," dedim.

Barbaros'un resmi hakkında da bazı mütalaada bulundular. Resimler hakkında gıyaben yapıldığını duyduğum eleştiriler, hep böyle yüzüme karşı yapılmış olsa idi, hiç üzülmez bilakis memnun olurdum.

Resimleri değerini takdir için, jüri heyetine ve Müdafaa-i Milliye Vekaleti ressamına göstermişler. Onlarda verdikleri resmi mühürlü ve imzalı cevapta, tarihî ve sanat kıymeti olmayan uydurma resimler olduğunu bildirmişler. Ve bunu bana bizzat deniz müsteşarı muavini tebliğ ettiler.

Ben, yurdumun ekmeği ile beslenerek altmış yedinci hayat yılımı buldum.[112]

1308/1893 senesinden beri durmadan çalıştığımı delilleri, şahitleri ve belgeleriyle meydana koydum.

Memleketime, sanatıma ve rahmetli pederimle[113] mensup olduğumuz deniz ocağına, bir armağan yapmış olduğuma inanıyorum.

O resimleri o vakte kadar gören yerli ve yabancı sanat mensupları takdir etmemiş olsalardı, bizim yetki mevkiinde bulunan ressamlarımızın makus cevaplarına kıymet verirdim. Kendilerine, deniz tarihimize ait bir tablo meydana koymadan, bu hususta söz söyleme hakkının verilmiş olması doğru olamaz.

Yaptığım işler hükümetin elindedir. Alâkadar olanlar görebilir. Bende fotoğrafı olanları bu yazılarımın sonuna ekleyeceğim[114].

Alman Rus ve İngilizlerin kendi deniz tarihlerine ait çıkardıkları bu kabil eserlerde görülsün.

Acaba, benim yaptığım ve emekli işi diye sanat harici ad edilen tarzda yapılmamışlar mıdır?

Temenni olunur ki, deniz muharebelerimizin resimlerini kendileri yaparak bize hakiki sanat tarzını göstersinler ve muazzam deniz tarihimizin, zafer tablolarının yapılması arzusunu, açıkça buyuran büyüklerimizin emir ve arzularını da yerine getirmiş olsunlar.

Alman, Rus ve İngilizlerin kendi deniz tarihleriyle ilgili, deniz ve deniz muharebeleri resimleri yapmakta tanınmış ressamları:

İngiltere'de; Charles Delacy[115], Charles Dickson, Norman Wilkinson.

Almanya'da; Wils Şitaver, Pronson Hans Bort, Alex Girscher.

1877'de Ruslar, şark vilayetlerimizin bazılarını işgal ettikleri sırada bir Rus albayı Van Gölü'nün kenarında bir Ermeni gencini, orada denize karşı ve tatlı renklerle, pek parlak olan gurup manzarasının resmini yaparken görmüş ve himayesine alarak Rusya'ya götürmüş, harpten sonra deniz resimlerinin en yüksek üstadı olmakta şöhret bulan bu genç Ayvazovski[116] Rusya'da Kulikof, Vartan gibi ünlü deniz ressamlarını yetiştirmiştir.

Kırk elli sene evvel, Beyoğlu'nda uzun müddet resim yapıp satmakla geçinmiş ve ismi bundan önce geçen Civanyan da, Ayvazovski'nin çıraklarındandır.

Resim 28
Ayvazovski,
Karadeniz'de Tablisiyeciler

Son büyük deniz tarihi resimlerini meydana getirdiğim günlerde ziyaretime gelen bir tanışığım bana şöyle bir teklifte bulundu, "Bu resimlerden, satılacağına en çok emin olacağımız bir tanesini, mesela Yavuz Zırhlısı'nın resmini bastıralım. Bu ilk resmin satışından elde edilecek meblağla bir ikincisini ve bu suretle tekrar tekrar sırasıyla hepsini bastırmış oluruz." dedi.

"Peki ama ilk resmi hangi para ile bastıralım." deyince kendisi bu parayı vereceğini söyledi.

"Ben talihi düzgün bir adam değilim, hem satış işini beceremem. Korkarım paranı ödeyemem." dedim.

Satış işine de bakacağını söyleyerek beni ikna etti. Yavuz'un resmini Maarif Matbaası'nda dört yüz küsur liraya bastırdık.

O sırada cihan harbi alevlenmiş, piyasada her şeyin fiyatı yükselmeye, kağıtta ortadan kalkmaya başlamıştı.

Resimlerin satışından ancak iki yüz lira para elimize geçti. İkincisini bastırmaya imkân bulamamıştık.

Borcu ödemek lâzımdı. Çaresiz yine hükümet kapısına başvurdum. Resimleri takımıyla Müdafaa-i Milliye Vekaletine gönderdim. Şahsıma mükâfat olarak 300 lira verdiler ve zamanın şartları ve pahalılık dolayısıyla bastırılamayacağını bildirerek resimleri iade ettiler.

1942 Devlet Resim Sergisi'ne, birliğe dahil olmayanların resimleri de kabul edileceği ilan edilmişti. Pahalılık artıyor gün geçtikçe geçinmek güçleşiyordu. On parça resmi sergiye konmak üzere akademiye bıraktım. Akademi müdürüne tarihi resimleri göstererek tab' edilmesi için Maarif Vekaleti nezdinde kılavuzluk etmesini rica ettim.

Sergi açılmış on resmimden dördü seçilerek sergiye konmuş diğer altısı konmamıştı. Dört resmin ikisi satılmıştı.

BÖLÜM X

جزایرلی غازی حسن پاشا

Resim 29
Hüsnü Tengüz,
Cezayirli Gazi Hasan Paşa

Toprakada Muharebesi, Azap İçinde Geçen Saatler

1768-74 Rus-Türk Harbi'nde Baltık'tan kalkarak Akdeniz'e gelen Rus donanmasıyla bu donanmaya karşı çıkarılan Türk donanması Akdeniz'de birbirlerini takip harekâtı yapıyorlardı.

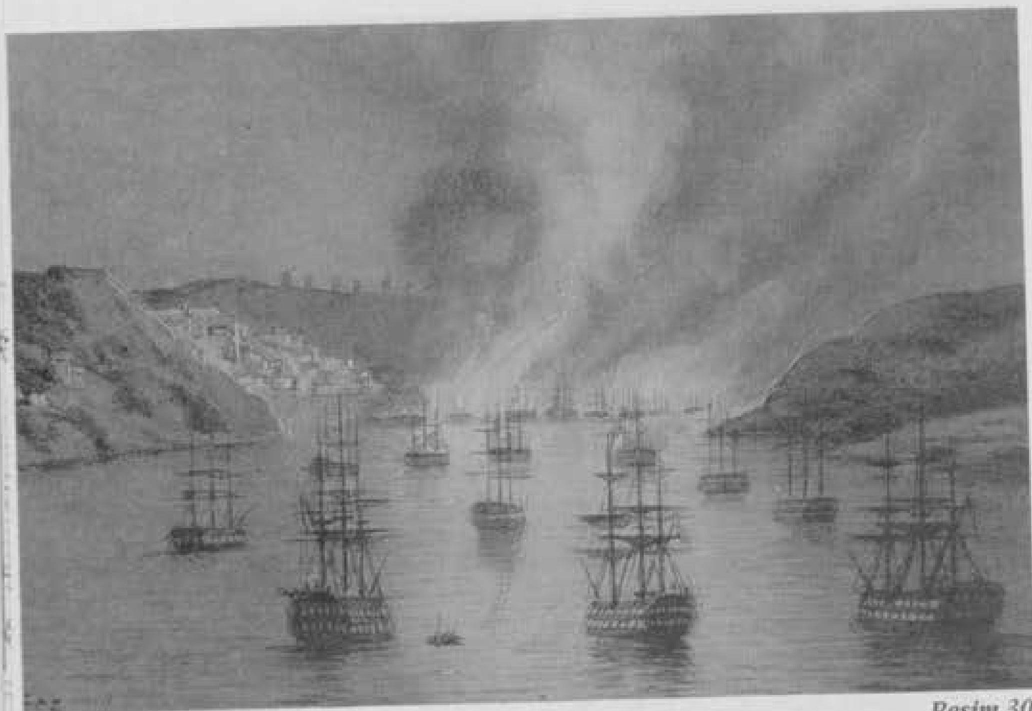
Çeşme ağzına yakın sahilde Türk donanması demir üzerinde iken iki uçlarına Sakız Boğazı'ndan geçen Rus filosu ikiye ayrılarak hücum etmiş ve bu hücumda Rus amiralinin bulunduğu kalyon sakatlanarak kaptan-ı hümayun Cezayirli Hasan Beyin[117] binmiş olduğu Büruç-u Zafer Kalyonu'nun üstüne düşmüş, iki kalyon arasında meydana gelen savaşta, tutuşmuş Rus amirali ve Hasan Bey güç hal ile bu badireden canlarını kurtarabilmişlerdi.

Harbin olduğu yerde bulunan sığ adacığın adına nispetle Genelkurmay bu muharebeye Toprakada muharebesi adını vermiştir.

Yanan kalyonların ateşinin sirayetinden korunmak için Çeşme'ye çekilen Türk gemileri, iki gece sonra düşman ateş gemilerinin hücumuna uğrayarak tamamen yanmıştır.[118]

Cezayirli Hasan Beyin, Rus Amirali Orlof'la olan muharebesinin resmini ben iki albümde de yapmıştım.

Deniz Matbaası'nda geçen sene, bu sefere ait iki de kitap basılmıştır. Deniz neşriyat müdürü matbaaya gelerek, Genelkurmay başkanının, Güzel Sanatlar Akademisi tarafından Toprakada muharebesinin gayet büyük bir tablosunun yapılmasını ve basılarak okullara asılmasını emir buyurduklarını ve bu iş için

Resim 30
Hüsnü Tengüz,
Çeşme Faciası

akademiye benim de yardımda bulunmamı, buyurduklarını tebliğ ettiler.

Müdür,

"Haydi resimlerini al şimdi seninle akademiye gideceğiz." deyince ben duraklamıştım. Akademi gibi yüksek ve temkinli ressamların olduğu söylenen bir yerden tablo istemişler. Benim gibi boğaz tokluğuna matbaa ressamlığı eden bir adamdan ne istiyorlardı?

"Bu muharebenin Rus baskısı birkaç tane resmi var, hele iki tanesi Rus Kraliyet Sarayı'ndaki kıymetli tablolardan alınmıştır. Size vereyim onlardan istifade ederler." dedim.

"Onları da al, bir de bu muharebenin kurşun kalemle bir taslağını çiz de akademiye gidelim." dedi. Matbaamızın en büyük amiri olan neşriyat müdürüne muhalefet edemezdim.

İstediği skeci çizdim, akademiye gittik. Akademi müdürü ressamların mektepte bulunacağı başka bir günde gelmemizi söyledi. Dediği günde tekrar gittik.

O güne kadar görmediğim Fransız ressam Levi[119] ile daha dört genç ressam müdürün odasında toplandılar. Müdür Mösyö Levi'ye Fransızca olarak nasıl bir tablo istediklerini anlattı. Bunun için alınacak tertibat konuşuldu.

Çeşme havalisinin dağlarının şekil ve ahvali hakkında malûmat edinmek için oraları bilen bir amiralimize müracaat edilmesi söylendi. Ben ayakta dikiliyordum.

Getirdiğim Rus resimlerini ehemmiyetsiz görerek bana iade ettiler. Tarihî resimlerimi orada alıkoydular ve müzakereye son verdiler, akademi müdürüne yaklaşarak,

"Efendim resimlerimin çoğunun, kafamın ve büyük bir emeğin mahsulü olduğunu nazar-ı dikkate almanızı rica ederim." dedim. Müdür,

"Bu hususta emin olunuz." cevabını verdi.

Düşünce içinde eve dönmüştüm. Resimlerimi akademide niye alıkoymuşlardı? İstenilen tabloyu onlara bakarak mı yapacaklardı?

Marifet kaynağı olması lâzım gelen koca müessese, sanat hukukuna bu kadar aykırı bir harekete tenezzül eder mi? Etse bile bunda muvaffak olmaları ihtimali var mıdır? Artan bir can sıkıntısıyla haftayı geçirdikten sonra akademiye gittim.

Müdürün kapısında odacı haber vermek için içeriye girdi-çıktı.

"Müdürün işi var, bekleyeceksiniz." dedi. Yarım saat bekledim. Odacıya tekrar müracaat ettim. Odacı önüme dikildi,

"Bey istirahatta bekleyeceksiniz." dedi.

Bir saat oldu oturmaktan usandım, salonu birkaç defa dolaştım, beşinci sigarayı içtim. Müdürün odasına giren çıkan oluyordu. Aralık oldukça içeriye bakıyordum. Müdür yoktu. Daha içeride istirahat odası varmış, orada imiş...

Kalbimi tazyik eden kabusu dağıtabilmek için salonu tekrar dolaştım. Salonun denize bakan pencerelerinin üzerinde, renkli camlı mozaik, tepe camlarına uzun müddet baktım ve pencereden denizi ve duvardaki kral ailesini gösteren tabloları seyrettim.

Bekleyişim üç saati bulmuştu. İşin daha acısı, akademiye eşimle birlikte gelmiştim. O, bahçede bekliyordu. Ara sıra, ona da uğruyordum. Biçare, üzgünlük gösteriyor,

"Sabret bekleyelim." diye bana gayret veriyordu.

Bu kadar fazla bekletildiğimden, odacının da sıkıldığı belli idi. Sandalyesinde oturduğu kadar, hep yere bakıyor veya arkasını çeviriyordu.

Beklemenin bu çeşidi hakikaten insanın ruhunu yakan bir merhametsizlik idi. Müdürün kapısına saat on bir buçukta gelmiştim. Üç buçuk saat bekledikten sonra saat üçte kabul olundum.

Müdür, elimin ucunu sıkarak karşısındaki kanepeyi gösterdi. Oturdum. Maiyetinden iki kişi de, sağındaki koltuğa oturmuşlardı. Müdür gelişimin sebebini anlamak istediğini ifade eden bir bakışla yüzüme baktı,

"Müsaade buyurursanız, albümümü alacağım." dedim.

"Peki, getirin albümü..."

Kapağında kabartma Yavuz Zırhlısı'nın resmi bulunan, mavi renkli sandığıyla albümü getirdiler.

Müdür,

"Mareşal, bir tablo yapılmasını emir verdikleri ve bu iş için koca bir kurmay yarbay gönderdikleri halde, siz resimlerinizi burada bırakmak istemiyorsunuz. Anlıyorum bu tabloyu siz kendiniz yapmak istiyorsunuz ve bunun için resimlerinizi almak istiyorsunuz. Fakat bu tabloyu ben sana yaptırtmayacağım." dedi.

Demek, bu uzun bekleyişler sırasında, maruz kaldığım bu hücumun hazırlıkları yapılıyormuş, hayretten dona kalmıştım.

Sözlerine devamla,

"Bak, seninle açık konuşalım, senin albümüne iki yüz-üç yüz liradan fazla veren olmamış, ben sana iki mislini, altı yüz lira vereceğim."

"Ben onları tab' ettirmek için hazırlamıştım."

"Pek masraflı bir iş. Bu zamanda mümkün değil. Nasıl razı oluyor musun?"

Yanındakilere ne kadar paraları olduğunu sordu. Haydi yedi yüz lira vereyim...

"Resimlerimin sanatsal kıymeti olmadığı söylenirken, niçin satın almak istiyorsunuz?"

"Bence kıymetleri vardır. Fakat fazla para veremiyorum, razı olmazsanız bir daha bu kapıdan içeri giremezsiniz. Ne maarif ve ne müdafaa vekillerine albümü satın aldırtmam."

Şaşkın şaşkın dinliyor, şakaklarım atıyordu. Ter içinde kalmıştım. Hayatta hiç böyle bir fırtınaya uğramamıştım. Ah! Şuradan nasıl etsem de yakamı kurtarıp gidebilsem...

Müdürün yüzüne baktım. Böyle güzel bir çehrenin sahibi, karşısındaki ihtiyarı hırpalamayı nasıl reva görüyordu?

Acaba, ben yanlış mı anlıyordum?

Makus düşüncelerin tesiri altında, şunları mırıldadım,

"On bir yaşında kötürüm kızım için çalıştım, aynı zamanda yetişmiş bir kızıma da apandisit ameliyatı yaptırmak zorundayım. Bana müsaade buyurunuz."

"Ben onu bunu bilmem. Hemen cevap isterim. Kızının apandisit ameliyatını ben Deniz Hastanesi'nde yaptırırım."

Söyleyecek bir şey kalmamıştı. Hayır, deyip albümü almaya kalksam, daha ağır sözlerle gönderilecektim. Matbaadaki işimden olmak ihtimali de vardı. Tam manasıyla fena bir boğuntuya düşmüştüm.

Birden bire ellerimi kaldırarak, teslimiyet gösterdim.

Müdür,

_"Ha! Şöyle." dedi.

Kayıtsız şartsız teslim olmuştum.

Asabım, uykum bozuldu, alelâde basma resimler gibi, resimlerin her biri, on ikişer lira etmişti. On liranın, o günkü değeri ise, iki sene öncesine oranla iki lira bile değildi.

Bir zaman parayı almamayı düşündüm, bu resimlerin tab' edilmesini arzu etmiş ve bunun için emir de vermiş olan Genelkurmay Başkanına keyfiyeti mektupla bildirdim.

Resimlerin iade edilmesini rica ettim. Çok geçmeden neşriyat müdür muavini yazdığım mektup elinde matbaaya geldi.

"Mareşale mektup yazmakla pek fena bir iş yaptın. Mektubu baştan aşağıya okuduk, bir mana çıkaramadık. Senin resimlerinin tarihî ve sanat kıymeti olmayan saçma şeyler olduğu söylenildiği halde, sana bu parayı merhameten verdiler. İşi uzatmayıp paranızı alırsanız, hakkınızda hayırlı olur." dedi.

Cevap vermek için ağzımı açmak fırsatını bulamadan, bu acı sözleri dinledim.

Yine o günlerde neşriyat müdürü de matbaaya geldi. O da benim mareşale gönderdiğim mektubu yanlışlık kabul ederek,

"Sen mareşali biliyor musun, kimdir?"

"Ben, kendilerini pek eskiden Kavak'ta iken tanırım, Harbiye Mektebi'nde talebe idiler. Şimdi başkanımızdır kendilerine mektup yazmakla hürmetlerini ihlal etmiş olmadım kanaatindeyim."

Artık yapacak şey kalmamıştı.

Dört ay geçti. Yüksek Sanat Mektepleri muhasebeliğinden paramı almam için haber geldi, Kurban Bayramı arifesinde idi, gittim. Muamelesi yapılan evrakı alarak vezneye gittiğim zaman, veznedar gelmemişti. Paşabahçe'de oturuyormuş, hava sis olduğundan çok geç geldi. Veznenin önünde beklerken, can sıkıntısıyla elimdeki evrakı gözden geçirdim.

Akademideki ressamların yazdıkları, satın alma kararnamesinde ve komisyon kararında: Hüsnü Tengüz isminde birinin elinde bulunan resimlerde, deniz tarihimizin safhaları derin bir resim tekniği ile belirtilmiş olduğundan zarardan korunması için akademi kütüphanesine konulmak üzere satın alınması..." cümlelerini büyük bir hayretle okudum.

Benim adıma, ressam izafesi bile layık görülmemiş ve resimleri sanki ben yapmamışım da babadan kalmış veya bir yerden elime geçmişte satılığa çıkarmışım, gibi bir dil kullanılmıştı.

Netice, şimdiye kadar yapılmayan, Türkiye deniz tarihinin resimlerini, bir albüm halinde iki defa hazırladığım halde tab' ettirmeyi başaramadım.

Bu amacıma ulaşmam için, meslekte sebatla çalışmam yeterli olmadı. Bende, sanatımdan başka sahada, manevra çevirmek kabiliyeti olmadığı için, resimlerim bu duruma düştü.

Gerçi bu durum, Toprakada Muharebesi'ni takip eden gecede, donanmamızın uğradığı elim akıbeti andırıyorsa da, bir gün gelip Türk donanması gibi, yeniden hayata kavuşacağı görülecektir, fakat belki ben görmeyeceğim...

İbret !

İlahi adaletin tecellisiyle Güzel Sanatlar Akademisi, Çeşme'deki donanmanın akıbetine uğrayarak, kül olmuştur.

03/04/1948

HÜSNÜ TENGÜZ'ÜN KÜNYE BİLGİLERİ

Deniz Tarihi Arşivi 22 no'lu künye defteri s. 55

Cibalili Hüsnü b. Ahmed Efendi

Emeklilik 25 Şubat 1917

Giriş ve Tayin;

Mekteb-i Rüşdiye-i Bahriye

Menşe-i küttab

Sınıftan çıkarak yeni olarak göreve başlaması;

Katib-i Muavin-i Sani (İkinci yardımcı kâtib – 12 Temmuz 1892)
Rütbesi yükseltilmiştir.

Katib-i Muavin-i evveli (Birinci yardımcı kâtib – 28 Ağustos 1902)

Katib (yüzbaşı) – 23 Temmuz 1908

Kıdemli Katib – 26 Temmuz 1916

Hizmet Müddeti ve Vazifeleri;

Tayin tarihi	Görev yeri ve görevi süresince ek görev, hizmetleri ve kıdemine etki eden haller;
12 Temmuz 1892	*Fethiye'ye*
10 Şubat 1894	*Erkan-ı harp Dairesine; nakli tir-i güvertede olarak*
29 Mart 1908	*Kavak Liman Dairesine*
11 Ekim 1909	*Bahriye Matbaasına; nakli merkez sefinesinde olarak,*
3 Mayıs 1910	*Bahriye Müzesine; kadro gereğince,*
28 Mayıs 1914	*Bahriye Matbaası ressamlığına,*
25 Nisan 1916	*Bahriye matbaası ressamlığına, adı geçmekte olanın askerî rütbesi maaşıyla emekli olarak bahriye matbaasında istihdamı (1 Mart 1917)*
1 Ekim 1920	*Adı geçmekte olanın emekliye ayrılarak terhisi,*
1 Ekim 1920	*Bahriye Matbaası ressamlığı; adı geçenin Bahriye Matbaası'na istihdamı,*
1 Eylül 1921	*Emekliye ayrılmıştır.*
9 Ekim 1921	*24 Eylül 1921 tarihli tezkere ile adı geçenin Bahriye matbaasında emekli olarak istihdamı özel kabine toplantısınca kabul edilmiştir.*
1 Ocak 1923	*Emekliye ayrılmıştır;*

Doğum Tarihi:
30 Ocak 1876

Okuduğu okullar:
Rüşdiye Mektebi, Menşe-i küttab-ı bahriyeden ve Sanayi-i Nefise Mektebindendir.

İhtisası:
İngilizce'yi Türkçe'ye tercüme etmekte ve biraz da konuşabilmeye vakıftır.

Açıklamalar:
Sınıf-ı muhtelifeye mensup bahriye zabitanından padişah emriyle layıhasına bağlı defterde yazılmış 17 kişinin askerlik hizmeti müddetine göre bundan itibaren maaşları hesap ve tahsis olmak üzere emekliliklerinin uygun bulunduğu.

(25 Nisan 1916)	Mehmet Reşat
Bahriye Nazırı Vekili Enver	Sadrazam Mehmet Sait

RESİM LİSTESİ

1) Hüsnü Tengüz, "Ressam Kandiyeli Emin Baba" (Sanat Hayatım)
2) Hüsnü Tengüz, "Zırhlı Mesudiye" (Deniz Tarihimizin Resimleri Albümü)
3) Fahri Kaptan, "Sultaniye Yatı", 1892, 80x100, tuval üzerine yağlıboya.
4) Hüsnü Tengüz,Nüvid-i Fütûh Okul Gemisi, 1946, 18x30, Kağıt üzerine suluboya.
5) Hüsnü Tengüz, "Ertuğrul Fırkateyni'nin Japon Sularında Batışı", (Osmanlı Bahriyesinin Mazisi Albümü)
6) Mıgırdiç Civanyan, "Koyda Tekneler", 43x59, tuval üzerine yağlıboya.
7) İsmail Hakkı Bey, "Türk Filosu Savaş Halinde, 46x64, tuval üzerine yağlıboya.
8) Hüsnü Tengüz, "Sanayi-i Nefise Salonunda" (Sanat Hayatım)
9) Hoca Ali Rıza, "Hüsnü Tengüz" (Sanat Hayatım)
10) Hüsnü Tengüz, Karakalem Çalışma, (Sanat Hayatımdan)
11) Hüsnü Tengüz, "Bahriye Dairesi ve Tersane-i Amire'nin Eski Hali" (Osmanlı Bahriyesinin Mazisi Albümü)
12) Hasan Rıza, "İstanbul'un Muhasarası", 1898, 44,5x63, kağıt üzerine çini mürekkebi.
13) Hasan Rıza, "Fatih'in Edirne'den İstanbul'a Yürüyüşü", 53x183, tuval üzerine yağlıboya.
14) Hüsnü Tengüz, "İstanbul'da Meşrutiyetin İlan Günü Köprü Üstünde Tezahürat", (Sanat Hayatım)
15) Hüsnü Tengüz, "Donanmanın Çanakkale'den İstanbul'a Dönüşü", 21x37, kağıt üzerine suluboya.
16) Hüsnü Tengüz, "Tanzimat Öncesi ve Sonrası Bahriye Kıyafetleri, 1911, 20x90, kağıt üzerine suluboya.
17) Hüsnü Tengüz, "Osmanlı Kadırgası Yelkenle Seyrederken" (Osmanlı Bahriyesinin Mazisi Albümü)

18) Hüsnü Tengüz, "Hasta Düşenler" (Sanat Hayatım)
19) Hüsnü Tengüz, Navarin'de Çengeloğlu Tahir Paşa'nın Bindiği Üç Ambarlı "Kûh-ı Revân" ile Müttefik Devletlerin Gemisi "Asia"nın Vuruşması. (Osmanlı Bahriyesinin Mazisi Albümü)
20) Hüsnü Tengüz, Navarin (Osmanlı Bahriyesinin Mazisi Albümü)
21) Hüsnü Tengüz, "Kalyon Devrinde Haliç Tersanesi", 24x70, kağıt üzerine guaş.
22) Hüsnü Tengüz, "Sultan Abdülmecit'in Donanmayı Teftişi", 1946, 20x27, kağıt üzerine suluboya.
23) Hüsnü Tengüz, II. Selim ve Edirne'deki Selimiye Camii (Bayram Hediyesi)
24) Hüsnü Tengüz, Yavuz Sultan Selim ve Sultan Selim Camii Şerifi (Bayram Hediyesi)
25) Hüsnü Tengüz, "Kırım Harbi'nde Sinop'tan Kırım'a Giden Türk Gemileri", 35x55, tuval üzerine yağlıboya.
26) Hüsnü Tengüz, "Sultan Abdülaziz'in İngiltere Ziyaretinde Yapılan Merasim", 48x78, Kağıt üzerine suluboya.
27) Hüsnü Tengüz, "Barbaros Gazi Hayrettin Paşa" (Osmanlı Bahriyesinin Mazisi Albümü)
28) Ayvazovski, "Karadeniz'de Tahlisiyeciler", 1874, 115x140, tuval üzerine yağlıboya.
29) Hüsnü Tengüz, "Cezayirli Gazi Hasan Paşa" (Osmanlı Bahriyesinin Mazisi Albümü)
30) Hüsnü Tengüz, "Çeşme Faciası", (Osmanlı Bahriyesinin Mazisi Albümü)

DİPNOTLAR

1 Azaplar Hamamı; Unkapanı'nda Azaplar Camii'nin karşısında İstanbul'un en eski hamamlarından biri olan bu hamam Atatürk Bulvarı açılırken yıkılmış, çifte bir hamamdır. Evliya Çelebi İstanbul hamamlarından bahsederken "İstanbul'da Osmanlı eli ile yapılan, Fatih zamanında kurulmuş ve saray hizmetlilerinin kullandığı Irgat Hamamı'ndan sonra, ikinci hamam Azaplar Hamamı'dır ve önceden İslamî üsluplara sahip olmayan mimarisi değiştirilerek İslâmî üslupta yapılmıştır" demektedir. (Reşat Ekrem Koçu, **İstanbul Ansiklopedisi**, III. Cilt, İstanbul 1960, s. 1685,1686)

2 Atlamataşı, Küçükpazar ile Unkapanı arasındaki semtin adıdır ve Vefa'nın bulunduğu bayır ile deniz arasında biraz genişçe alçak bir sahayı teşkil eder. (Reşad Ekrem Koçu, **İstanbul Ansiklopedisi**, III. Cilt, İstanbul 1960, s. 1301)

3 Emin Baba (1835-1905)- Abdülaziz, Murat ve II. Abdülhamit devirlerinde yaşamış olan ressam, memleketimizde deniz ressamlığı mesleğinin ilk müjdecilerindendir. Unkapanı'ndaki bekâr kahvelerinin duvarlarını, Türk yelkenleri, kalyon ve kadırgaları ile süslemiştir. Türk denizcilerinin kahramanlıklarını tasvir eden levhaları, halkın ruhuna hitap etmiş ve kendini sevdirmiş bir halk ressamıdır. (S. Pertev Boyar, **Türk Ressamları**, Ankara 1948, s.186- 187)

4 Dışişleri mensupları (Çevirenin Notu)

5 Mahmudiye Kalyonu, 1829 yılında İstanbul Tersanesi'nde inşa edilmiştir. Üç ambarlı kalyon sınıfından bir harp gemisidir. Sivastopol deniz muharebesinde yaralanarak Tersane-i Amire'ye çekilen Mahmudiye bir müddet sonra okul gemisi olmuş, kışla gibi kullanılmış köhneleştikten sonrada Taif gemisi ile beraber bozulmuş enkazı aylıklara katılmak suretiyle deniz subaylarına verilmiştir. Mühendis Mehmet Efendi ile Mimar Mehmet Kalfa tarafından İstanbul Tersanesi'nde inşa edilmiştir. Uzunluğu 201,5 genişliği 56, ambar yüksekliği 28, çektiği su 25,5 kadem olan kalyon 128 topa ve 1280 mürettebata sahipti. Kırım Muharebesi'nde Kaptan Ateş Ahmet Paşa komutasında Sivastopol'u bombardıman etmiş, gösterdiği yararlılıklar halk arasında efsaneleşerek halk destanlarına ve halk resimlerine konu

olmuştur. (Haluk Şehsuvaroğlu, **Deniz Tarihimize Ait Makaleler**, Deniz Basımevi, İstanbul 1965, s. 201-204) (Şakir Ülkütaşır, **Sivastopol Muharebesi**, Varoğlu Yayınevi, İstanbul 1947, S. 37)

6 Arkadi ile İzzeddin'in Muharebesi (20 Ağustos 1867) Yunanistan ile birleşmek isteyen Giritli Rumların başlattığı ihtilalde, Yunan abluka yarıcı Arkadion İstanbul'dan özellikle bu görev için gönderilen İzzeddin tarafından karaya oturtulmuştur. Arkadion daha sonra Osmanlılar tarafından yeniden yüzdürülerek Arkadi adıyla Osmanlı donanmasında görev yapmış ve İzzeddin'in komutanı Hobart Paşa terfi ederek Anadolu Filosu'nun İkinci Grubu'nun başına geçmiştir.

Arkadi; 1867 yılında hizmete girmiştir ve avizo (muharebe ve irtibat hizmetlerinde kullanılan süratli hafif gemi) tipindedir. İngiltere'de yapılan gemi 78.0m boyunda, 8.0m eninde, 2.0m derinliğinde ve 767 tondur. 1896 yılında hizmet dışı bırakılmış 1905 yılında da sökülmek üzere satılmıştır. (Bernard Lagensiepen-Ahmet Güleryüz, **1828-1923 Osmanlı Donanması**, Denizler Kitabevi, İstanbul 2000, s.204)

İzzeddin; 1865 yılında hizmete girmiştir ve avizo tipindedir. İngiltere'de yapılan gemi 76.2m boyunda, 9.1m eninde, 3.6m derinliğinde ve 1058 tondur. 1918 yılında hizmetten çıkarılmış, 1929 yılında ise sökülmüştür. (Bernard Lagensiepen-Ahmet Güleryüz, **1828-1923 Osmanlı Donanması**, Denizler Kitabevi, İstanbul 2000, s. 202)

7 Hüdavendigâr; 1864 yılında hizmete girmiştir ve uskurlu firkateyn tipindedir. İzmit Tersanesi'nde inşa edilen gemi, 75.2m boyunda, 15.2m eninde, 7.1m derinliğinde 66 toplu ve 2897 tondur. 1865 yılında İngiltere'de makine ve kazan takılmış, 1890 yılında hizmet dışı bırakılmıştır. (Bernard Lagensiepen-Ahmet Güleryüz, **1828-1923 Osmanlı Donanması**, Denizler Kitabevi, İstanbul 2000, s.131)

8 Selimiye; 1870 yılında hizmete girmiştir ve uskurlu firkateyn tipindedir. İstanbul Tersanesi'nde yapılan gemi, 85.3m boyunda, 15.2m. eninde, 7.1m. derinliğinde ve 6442 tondur. 1879 yılında istasyoner topçu eğitim gemisi olmuş ve 1909 yılında hizmet dışı bırakılarak 1911 yılında sökülmek üzere satılmıştır. (Bernard Lagensiepen-Ahmet Güleryüz, **1828-1923 Osmanlı Donanması**, Denizler Kitabevi, İstanbul 2000, s.131)

9 Mesudiye; 1875 yılında hizmete girmiştir ve merkez bataryalı zırhlı tiptedir. İngiltere'de yapılan gemi 120.4m boyunda, 17.9m eninde, 7.9m derinliğinde ve 9190 tondur. 1914 yılında aktif donanmadan çıkartılmış 13 Aralık 1914 tarihinde Erenköy yakınında İngiliz denizaltısı E 11 tarafından torpillenerek batırılmıştır.

(Bernard Lagensiepen-Ahmet Güleryüz, **1828-1923 Osmanlı Donanması**, Denizler Kitabevi, İstanbul 2000, s.99)

10 Mahmudiye; 1866 yılında hizmete girmiştir ve zırhlı firkateyn tipindedir. İngiltere'de yapılan gemi 91.4m boyunda, 16.9m eninde, 7.9m derinliğinde ve 6400 tondur. 1909 yılında hizmet dışı bırakılarak 1913 yılında sökülmek üzere satılmıştır. (Bernard Lagensepen - Ahmet Güleryüz, **1828-1923 Osmanlı Donanması**, Denizler Kitabevi, İstanbul 2000, s.93)

11 Çini işi; çini mürekkebi ve bunun taklidi sabit siyah mürekkeple yapılan bir tekniktir. Çini mürekkebi, is karası ve jelatin yada Borneo kafurusu ve misk karıştırılarak yapılan dört köşe çubuk şeklinde bir çeşit kuru mürekkep olduğundan istenildiği takdirde su ile küçük bir tabakta karıştırılarak elde edilmekteydi. Çok ince ve sabit olduğundan resimde, yalama ve tarama tekniği ile yapılan resimlerle, mimari resimlerde kullanılan bir tekniktir. (Celal Esad Arseven, **Sanat Ansiklopedisi**, C.II , Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1952, s.410)

12 Yalama tekniği: Bir resmin çeşitli kısımlarını çini mürekkebi, sepya veya diğer herhangi bir renkle tek renkli olarak gölge ve ışıklarını açıklı koyulu boyamak suretiyle yapılan resimlerdir. Kurşunkalemle veya mürekkep kalemiyle yapılmış resimlerin gölgelerini tek renkli bir sulu boya ile gölgeleyerek yapılan resimlere denir. Yalama usulü, topoğrafya haritalarında arazinin yüksekliklerini çeşitli koyulukta tek bir renkle göstermekte kullanılmakta olup bu teknikte yapılan haritalara "yalama harita" denir. Bu tarz haritalar tarama usulü ile yapılan haritalardan daha kolay yapılan bir çeşittir onun yerini tutar. (Celal Esad Arseven, **Sanat Ansiklopedisi**, C.5, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1952, s.2207)

13 Mekke-i Mükerreme: Mekke şehri. (Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1993, s.605)

14 Çiriş: Çirişotunun kökü öğütülerek elde edilen ve ayakkabıcılarla ciltçiler tarafından kullanılan yapıştırıcıdır. (Anonim, "Çiriş", **Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedisi**, C.3, Meydan Yayıncılık, İstanbul 1970, s.273.)

15 Bahriye Rüşdiye Mektebi: 1875'te Askerî idadîlere öğrenci yetiştirmek için askerî rüştiyeler açıldığı zaman, Kasımpaşa'da hastane arkasındaki bir binada "Mekteb-i Rüştiye-i Bahri" adlı ortaokul açılmış ve Bahriye Mektebi'nin idadî sınıflarına bu rüştiyelerden öğrenci alımına başlanmıştır. Bu okulda eğitimini bitiren öğrenciler istedikleri takdirde Bahriye Mektebi'nin idadî birinci sınıflarına alınmakla birlikte, Bahriye Mektebi'nde "acemi sınıfı" adıyla yeni bir sınıf ile idadî

birinci sınıf için, eğitim süresi belli olmayan, yeni bir bölüm açılmıştır. Buna göre Mühendishane-i Bahriye'den yani Bahriye Mektebi'nden yetişen bahriye katipleri baş-hocalığa kadar katip, muhasebe memuru ve seyir subayı olduktan sonra kaptanlığa geçecek olduğundan teşkilât değişip de Bahriye Mektebi güverte, makine ve inşaiye subayları yetiştirmeye başladığında, kâtip sınıfı menşe'isiz kalmış ve bu noksanın telâfi edilmesi için Kasımpaşa'da havuzlar arkasında üç sınıflı bir kâtip mektebi açılmıştır. Birkaç yıl içinde bu mektep Kasımpaşa Bahriye Rüştiyesi'ne nakledilmiştir. Rüştiye eğitimini tamamlayanlardan katipliğe geçmek isteyenler iki sene katip sınıflarında okuduktan sonra brik katibi rütbesiyle mezun olup sırasıyla korvet, firkateyn, kalyon katipliği rütbelerinden geçerek sonunda binbaşılık ve güverte mesleğine geçerlerdi. Daha sonra meşrutiyetle birlikte bahriye rüştiyesi kâtip sınıfları ve Bahriye Mektebi'ndeki acemi sınıfı ilga edilmiş idadî sınıflarına da öğrenci kabul edilmeyerek yeni bir eğitim sistemi kurulmuştur.(Fevzi Kurtoğlu, **Deniz Mektepleri Tarihçesi**, Deniz Matbaası, İstanbul 1931, s.10-11; Engin Özdeniz, **Türk Deniz Subayı Ressamları**,Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kültür Yayınları Sanat Eserleri Dizisi: 1, İstanbul 2000, s.24)

16 Fahri Kaptan (1857-?)-İstanbul'un Kumkapı semtinde doğmuştur. Bahriye Mektebi harbiye sınıfına geçerek (1872), güverte sınıfından mülâzım (teğmen) rütbesiyle subay çıkmıştır (1876). Mekteb-i Rüşdiye-i Bahriye'de, sivil rüştiyelerde ve Darüşşafaka'da resim öğretmenliği yapmıştır. Bahriyede ön yüzbaşı rütbesine kadar terfi etmiş ve üç yıl sonra 1910 emekli olmuştur. Fahri Kaptan'ın eserleri Resim ve Heykel Müzesi'nde, Topkapı Sarayı Müzesi'nde, Deniz Müzesi'nde, yerli ve yabancı özel koleksiyonlarda bulunmaktadır. (Engin Özdeniz, **Türk Deniz Subayı Ressamları**, Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kültür Yayınları Sanat Eserleri Dizisi No:1, İstanbul 2000, s.199)

17 Ata Bey, Uzun yıllar Bahriye Rüşdiye Mektebi'nde İngilizce öğretmeni olarak çalışmıştır. 1322 (1906) Bahriye Salnamesi'ne göre duhulü 1274 (1858) nasbı ise 1902 olan Kaymakam Ata Bey Mektebi Bahriye mezunu olup Gümüş Yunan muharebe madalyası almıştır. (**1322 Bahriye Salnamesi**, s.78)

18 Nüvid-i Fütûh (Fetihlerin Müjdecisi); Tersane-i Amire'de inşa edilerek 10 Haziran 1842 tarihinde denize indirilmiştir. 1893'te Bahriye Mektebi'nin talim gemisi olmuştur. Ekim ayı sonlarında İzmit'e gidip kışı orada geçirdikten sonra, baharda yine mektep önüne gelip demirleyen gemide 3. ve 4. sınıf öğrencileri teğmen rütbesiyle talim ve stajlarını tamamlamaktaydı. Nüvid-u Fütuh 1909 yılında

hizmetten çıkana kadar armalı eğitim gemisi olarak kullanılmıştır. (Haluk Şehsuvaroğlu, **Deniz Tarihimize Ait Makaleler**, Deniz Basımevi, İstanbul 1965, s.7)

19 Ertuğrul Firkateyni; 1889 yılında, Sultan II. Abdülhamit Osmanlı donanmasından bir talim gemisinin Japonya'ya gönderilerek, hem Japon İmparatoru'na hediye ve nişan verilmesini hem de Heybeliada Bahriye Mektebi'nden mezun olan teğmenlerin deneyim kazanmalarını düşünmüş ve bu iş için de Ertuğrul Firkateyni'nin gönderilmesi kararı verilmişti. İstanbul'da inşa edilerek 1865 yılında hizmete giren ve 1888'de yenilenmiş olan Ertuğrul Firkateyni 250 kadem boyunda, 49.10 kadem eninde, 25 kadem derinliğinde ve 2344 tondu. 14 Temmuz 1889 tarihinde İstanbul'dan 599 kişilik mürettebatıyla hareket eden firkateyn 11 ay süren uzun bir seferden sonra Japonya'ya varmış ise de dönüş yolu üzerinde 18 Eylül 1890'da Oşima Adası'nın kayalıklar ve banklarla çevrili olan Kaşinozaki Burnu'nda çıkan fırtınanın da etkisiyle buraya doğru sürüklenerek dağılmış ve bu faciadan sadece 69 kişi sağ kurtulabilmiştir. (Komatsu Kaori, **100. Yıldönümü Münasebetiyle Ertuğrul Firkateyni Faciası**, Komatsu Kaori, s. 114,117), (Fahri Çoker, **Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler**, Dz. Kuv. K. Karargah Basımevi, Ankara 1994, s.83, 84, 193, 195)

20 (Hoca) Ali Rıza Bey (1864-1935)- İstanbul Üsküdar doğumludur. İlk resim derslerini Osman Nuri Paşa, Süleyman Seyit Bey ve M. Kez adlı yabancı bir ressamdan almıştır. 1884 yılında teğmen olarak Harbiye Mektebi'ni bitirmiş ve burada resim öğretmeni olmuştur. Öğrenim için İtalya'ya gönderilmesi kararlaştırıldığı sırada Napoli'de baş gösteren kolera yüzünden gidişi iptal edilmiştir. 1910 yılında Kaymakam rütbesiyle emekliye ayrılan Hoca Ali Rıza Bey Harbiye, Darüşafaka, Kız Sanayi Nefise, Çamlıca, Üsküdar ve Ameli Hayat kız okullarında 47 yıl süre ile resim hocalığı yapmıştır. Pek çok eser veren Ali Rıza Üsküdar'ın veya Boğaziçi'nin zengin güzelliklerini ve başka iklimlerde rastlanmayan özelliklerini renk ve ışık değerleriyle değerlendirirken, onlara sağlam ruh yapısını da aksettirmeyi bilmiştir. Batı anlayışı ile başlayan ve pek kısa bir geçmişi bulunan resim Hoca Ali Rıza Bey'le birlikte milli bir ruh ve kimlik kazanmıştır. 1935 yılında Üsküdar'da vefat eden Hoca Ali Rıza Bey Karacaahmet Mezarlığı'nda yatmaktadır. (Nüzhet İslimyeli, **Asker Ressamlar ve Ekoller**, Doğuş Ltd. Şti. Matbaası, Ankara 1965, s. 56-59).

21 Haddehane Çarkçı Mektebi; madenleri ince sayfa ve tel haline getirmek için kullanılan makinelere "hadde"; Çarkçı Ameliyat Mektebi'ne ise "haddehane" denilmektedir. I. Abdülhamit zamanında Cezayirli Hasan Paşanın vasıtasıyla getir-

ilen Fransız mühendislerin tavsiyesiyle Türk harp gemileri birer birer bakırla kaplanmaya başlanmış, II. Mahmut devrinde bakır levha yapmak için hadde makinesi getirilmiştir. Bu suretle haddehane fabrikası kurulmuştur. Abdülaziz devrinde fabrikalar çoğalınca buralara işçi ve usta yetiştirilmek üzere "haddehane" yani Çarkçı Ameliyat Mektebi açılmıştır. Bu mektebe girenler gündüz fabrikada çalışıp gece teorik dersleri alarak eğitim görmüşlerdir. Meşrutiyetin ilanından sonra deniz kadrosunun azaltılması sebebiyle mektebe öğrenci alınmamış her sene bir sınıf mezun edilerek sonunda okul lağv edilmiştir. (Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. I., Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1993, s. 698-699)

22 İdare-i Mahsusa; Devlet Vapur İşletme İdaresi. İlk adı "İdare-i Aziziye" son dönemdeki adı ise "Seyr-i Sefain"dir. 1878 yılında kurulmuş ve Sultan Abdülhamit'in tahttan indirildiği 1909 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. (Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1998, s.409)

23 Bahriye Mektebi; Karada ve denizde birbirini takip eden başarısızlıklar nedeniyle eğitimli subay ihtiyacı daha kuvvetli hissedilmiş ve hükümet 18.yy'da subay yetiştirecek bir kurum tesisini düşünmeye başlamıştır. I.Mahmut zamanında Üsküdar'da kurulmuş olan Kumbarhane ve Mühendishane (1734) bu düşüncelerin ilk ürünüdür. Bu mektepler yeniçerilerin baskısıyla kısa zaman sonra kapanmıştır. III. Mustafa zamanında Sadrazam Koca Ragıp Paşa, kapanan mekteplerin öğrencilerinden sağ olanlarla ölenlerin çocuklarını Karaağaç'ta bir binaya toplamış ve burada gizli bir şekilde eğitim yapılmıştır. (1765) Gün geçtikçe ihmal edilmesine rağmen III.Selim dönemine kadar açık kalmış olan bu okuldan maalesef istenen ve beklenen yarar elde edilmemiştir. I. Abdülhamit devrinde Cezayirli Gazi Hasan Paşanın gayretleriyle Kasımpaşa'da ilk deniz okulu tesis edilmiştir. III. Selim'in tahta çıkışından sonra "Mühendishane-i Sultani" açılmıştır. 1807'deki Kabakçı Mustafa Ayaklanması ve 1821'de Kasımpaşa'da meydana gelen yangın sonucunda Bahriye Mektebi bir çok yer değiştirmiş ve nihayetinde okul 1828'de II. Mahmut tarafından yaptırılan Kalyoncu Kışlası'na taşınmıştır. Tamir edilen ve hocalarla memurlara mahsus beş ev yapılan Heybeliada'daki bu yeni okul "Mekteb-i Ulûmu Bahriye" adını almıştır. Bir süre, bu gün Deniz Hastahanesi'nin bulunduğu yerde olan eski Kaptan Paşa Konağı'na naklolmuştur. Ancak zamanla eğitim bakımından yetersizleşen okulun tekrar Heybeliada'ya taşınıp ıslah edilmesine karar verilmiş ve

1851 yılından itibaren Mekteb-i Bahriye Heybeliada'da devrin en modern eğitim kurumlarından biri olarak tekrar faaliyete başlamıştır. Sultan Abdülaziz döneminde oldukça gözde bir okul olan Bahriye Mektebi, Sultan II. Abdülhamit zamanında tamir ve yeni ilavelerle genişletilmiştir. Daha sonraki yıllarda arkasına kayıkhane, spor alanları ve diğer binaların yapıldığı okul halen Deniz Lisesi olarak hizmet vermektedir. (Hüsnü Tengüz, (Hazırlayan İskender Pala), **Osmanlı Bahriyesinin Mazisi**, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kültür Yayınları Sanat Dizisi:3, İstanbul 1995, s.56-57; Fevzi Kurtoğlu, **Deniz Mektepleri Tarihçesi**, Deniz Matbaası, İstanbul 1931, S. 3-11)

24 Kaymakam Şükrü Bey (1832-1912): Eyüp'te doğmuştur. 1852 yılında mühendishaneyi bitirmiş, 1834 yılında İngiltere'ye öğrenime gönderilmiştir. Hayatının sonuna kadar Bahriye Mektebi'nde resim öğretmenliği yapmıştır. Albaylığa kadar yükselen Şükrü Bey 1912 yılında İstanbul'da 80 yaşında vefat etmiştir. (Nüzhet İslimyeli, **Asker Ressamlar ve Ekoller**, Doğuş Ltd. Şti. Matbaası, Ankara 1965, s. 35)

25 Dang hastalığı, B grubu arbovirozlardan birinin yaptığı arboviroz (kan emen eklem bacaklılarca insanlara ve hayvanlara bulaştırılan bir virüs familyasının yaptığı çeşitli enfeksiyonlardır). İnsanlara "aedes" cinsi sivrisineklerle geçen hastalık, 5-8 günlük bir kuluçka devresinden sonra grip belirtileri ile başlar. 39-40 derece ateşe, şiddetli baş, kas ve eklem ağrıları eşlik eder. Hastalığın gelişmesi 5-7 gün sürer ve kızılı andıran purpuraması lekeli-kabarcıklı döküntüler görülür. (**Anonim, "Dang", Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul 1986, s. 2866)

26 Menşe-i Küttab-ı Askeri: Askerî kâtip yetiştirmek üzere kurulan mektebin adıdır. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılıp yeni askerlik teşkilâtı yapıldığı sırada gerek seraskerlik dairelerinde, gerek vilayetlerdeki ordu hizmetlerinde çalışacak memurlar için tayin olunan hocalar vasıtasıyla "şakirt" adı verilen stajyerler okutulmaya başlanmış ve bir müddet sonra seraskerlik binası içindeki dershaneler bir mektep haline konulmuştur. Menşe-i küttab-ı askerî 1908 Temmuz inkılabına kadar devam etmiş ve o tarihten sonra kaldırılmıştır. (Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.II, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1993, S.476-477)

27 Hüsnü Tengüz'ün Kurmay Bahriye Dairesi'ne tayin tarihi, künye kayıtlarında 10 Şubat 1894 olarak geçmektedir. (Çevirenin notu)

28 Süleyman Faik Paşa (1845-1909): İstanbul'da doğmuş ve burada ölmüştür.

Babası Girit Evkaf müdürü olduğundan ilk öğrenimini Girit'te yapmış sonrasında Deniz Harp Okulu'nu bitirmiştir. 1864 yılında "Bursa" adlı küçük ve eski bir savaş gemisiyle Ümit Burnu yolundan Basra'ya gidip gelmiş ve bu başarısından dolayı yüzbaşılığa yükseltilmiştir. 1877 Türk-Rus savaşlarında yararlılık göstermiştir. Daha sonra Hobart Paşanın yanında Bahriye kurmay ikinci reisi ve 1885 yılında da birinci reis olmuştur. Hür düşünceli olması sebebiyle II. Adbülhamit'e jurnal edilmiş, Fizan'a sürüleceği sırada Kıbrıs'a kaçarak kurtulmuş, İstanbul'a ancak 1908 yılında dönebilmiştir. (Anonim, "Süleyman Faik Paşa", **Türk Ansiklopedisi**, C.16, Ankara 1968, s.85)

29 Sanayi-i Nefise Mektebi: Sanat eğitimi yapacak bir okulun kurulması düşüncesi hakkında ilk belge, 29 Ekim 1876 tarihli Maarif Nezareti'ne gelen bir tezkeredir. Okulun müdürlüğüne Fransız ressam Guillemet'in tayin olduğu bilinmekle birlikte Beyoğlu'nda Kalyoncukulluğu mevkiinde bir atölyesi bulunan Guillemet'in burada resim dersleri verdiği, ancak 1877-78 yıllarındaki 93 harbinde hastalanarak öldüğü anlaşılmaktadır. Bu girişimin ardından asıl "Sanayi-i Nefise Mektebi" Türkiye doğumlu bir yabancı mimar olan Alexander Vallaury'in projeleriyle önce Asar-ı Atika Müzesi (İstanbul Arkeoloji Müzesi) yapısının (1881) ardından, Sanayi-i Nefise Mektebi Alisi (Eski Şark Eserleri Müzesi) adını taşıyan okul yapısının (1883) gerçekleşmesinde Osman Hamdi'nin büyük çabaları olmuştur. 3 Mart 1883 tarihinde eğitime başlayan Sanayi-i Nefise Mektebi Alisi'nde heykel atölyesinin hocalığını heykeltıraş Oskan Yervant Efendi, resim atölyesinin hocalığını da Salvatore Valeri ile Warnia Zarzecki yapmıştır. Zerzecki desen hocası, Valeri ise yağlıboya tekniği ile yürütülen çalışmaların öğretmeni olmuştur. Mimarlık bölümünün hocalığını ise Alexander Vallaury ile Philippe Bello yapmıştır. 1917 yılında ressam Halil Paşanın müdürlüğüne atandığı Sanayi-i Nefise Mektebi Alisi, İstanbul'un işgal altında bulunduğu yıllarda işlevini değişik yapılarda sürdürmüştür. Cumhuriyetin ilanından sonra "Devlet Güzel Sanatlar Akademisi" adını almış ve Fındıklı semtinde Osmanlı Mebusan Meclisi olarak kullanılmış olan Cemile Sultan çifte kasırlarından birine yerleştirilmiştir (1926). Bu yapı 1948 yılında geçirdiği bir yangından sonra onarılmış ve yapıya eklenen yanındaki ikinci kasr (Ayan Meclisi)da yenilenerek bir bütün haline getirilmiştir. (Sezer Tansuğ, **Çağdaş Türk Sanatı**, Remzi Kitapevi, İstanbul 1996, s.103-105)

30 Şevket Dağ-(1876-1944) İstanbul'da doğmuş, 1897 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi'ni bitirmiştir. Tevfik Fikret'in müdürlüğü döneminde Galatasaray

Sultanisi'nde resim öğretmenliği yapmış daha sonra İstanbul Öğretmen Okulu'na geçmiştir. V. ve VII. dönemlerde Konya ve Siirt milletvekili olmuştur. Avrupa etkilerinden uzak kalmış, İstanbul'un büyük camilerinin loş, sessiz atmosferlerini ve ulvi havasını resmetmiş, resim sanatı tarihimizde iç mekan ressamı olarak ün yapmıştır. Türk çinileri ile süslü duvarların yarattığı yerel havaya, yoğun ışık sütunlarının zıtlığını eklemeyi bilen sanatçının yapıtları bina içlerini konu edindiğinden, sağlam bir perspektif bilgisi ile çizilmiştir. İlk Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin kurucularındandır. Atina Uluslararası Resim ve Müzik Sergisi'nde (1907) madalya almıştır. (Nurullah Berk, **Türkiye'de Resim**, Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatı, İstanbul 1943, s.34; Ahmet Kamil Gören, **Türk Resim Sanatında Şişli Atölyesi ve Viyana Sergisi**, Şişli Belediyesi-Resim ve Heykel Müzeleri Derneği, İstanbul 1997, s.157; Adnan Turani, **Batı Anlayışına Dönük Türk Resim Sanatı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları:183, Ankara 1977, s.XXV)

31 Rüstem Paşa Camii; İstanbul'da Tahtakale'de Hasırcılar Çarşısı içindedir. 1560 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın damadı Osmanlı Sadrazamı Rüstem Paşa (1500-1560) adına eski bir mescidin yerine, öldüğü yıl yaptırılmıştır. 1964 yılında onarım görmüştür. Türkiye'nin en zengin çini koleksiyonu bu caminin duvarlarında yer almaktadır. İçerisi kubbeler dışında tamamen renkli İznik çinileriyle kaplıdır. Çiniler üzerinde çeşitli meyve ve çiçek şekilleri ve bu çinilerin yanında renkli somaki mermerler yer almaktadır. (M. Orhan Bayrak, **Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1979, s.333)

32 Umumi Müze; Asar-ı Atika-i Müze-i Hümâyun. Bk. "Askeri Müze"

33 Enteriyör (Fr. Interieur)- İçerde olan. İç. (Nüzhet İslimyeli, **Asker Ressamlar ve Ekoller**, Doğuş Ltd. Şti. Matbaası, Ankara 1965, s.146)

34 Potur; Adını kırma ve buruşuk anlamındaki pot isminden almıştır. Ön tarafı pantolon gibi olmakla beraber bacak çatalı arasından bir, en çok iki üç kırma yaparak toplanmaktaydı. Arka tarafı şalvar ağı gibi kırmalı, potlu, körüklü olarak sarkıktı ve en çok dizkapaklarının ard hizasına kadar inmekteydi. (Reşat Ekrem Koçu, **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, Sümerbank Kültür Yayınları 1969, Ankara 1967, s.193-194)

35 Abe; Baş rahip. (Anonim, "Abeyi", **Meydan Larousse Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, C.1, Meydan Yayınevi, İstanbul 1969, s. 40)

36 Mıgırdiç Cıvanyan (1848-Şubat 1906) 1848'de Beşiktaş'ta doğup, 14 Şubat 1906'da İstanbul'da ölmüştür. Sultan Abdülmecit'in kemancısı Ohannes Civan'ın

oğludur. Yaklaşık 1860'daki Ermeni Mektebi'nde ressam Apraham Sakayan'ın talebesi oldu. 1874'de Beyoğlu'nda Hamalbaşı Sokağı'nda Fransız ressam Pierre Désiré Guillemet'nin açtığı desen ve resim akademisinde resim bilgilerini geliştirdi. Meskeni Beyoğlu, Ağa Hamam Sokağı No. 17'de bulunmakta idi. 1876-1879 yılları arasında İtalya'da da eğitim gördü, 1894-1905 yıllarında Odessa'da ve Sen-Petersburg'da yaşadı. Şarkıcı olarak İtalyanca opera temsillerine katıldı. 8 Nisan 1881'de, Tepebaşı'nda, Petits-Champs belediye bahçesinde Elif-ba tarafından açılan sergiye, çiçek motifli dört tablo ile katıldı. 1894'te Beyoğlu'nda, Cadde-i Kebir'de (No.466), Rus Sefarethanesi'nde bir resim sergisi açtı. Ermeni Ansiklopedisi'ne göre başlıca eserleri; "İlkbahar", "Fırtınadan Önce Dalgalı Deniz" "Fenerbahçe", "Lord Byron'un Rüyası", "İstanbul'da Yangın", "Deniz Üzerinde Sabah"tır. İstanbul tiyatroları için dekorlarda hazırlamıştır. Bununla beraber, Beylerbeyi, Çırağan ve Yıldız Saraylarının duvar süslemeleriyle de uğraşmıştır. Resimlerinde duygusal bir atmosferin egemen olduğu görülür. (Kevork Pamukciyan, "Osmanlı Döneminde İstanbul Sergilerine Katılan Ermeni Ressamlar", **Tarih ve Toplum**, S. 80, İletişim Yayınları, İstanbul Ağustos 1990, s.36; Sezer Tansuğ, **Çağdaş Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1996, s.39)

37 Kurşun kalemle yazılmış ve zamanla silinmiş olan bu yazı, bu gün maalesef okunamamaktadır. (Çevirenin Notu)

38 Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü. (Çevirenin Notu)

39 Krepo; Üzerine kabartma desen yapılan, çözgü yönünde düzensiz dalgalanmaları olan yün, pamuk veya ipek kumaş. Anonim, "Krepo", **Meydan Larousse Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, C.7, Meydan Yayınevi, İstanbul 1972, s. 575)

40 Estomp; Eskiden karakalem ve kömür tozu ile yapılan resimlerde yumuşak etkiler kazanmak için kullanılan deri yada kağıttan yapılmış kalem. Estompla karakalem ve tozunu kağıt üzerinde kullandıktan sonra sürtüp sertlikler dağıtılırdı. 19. yy. Avrupa'nın akademik resimde çok kullanılmıştır. (Adnan Turani, **Sanat Terimleri Sözlüğü**, Toplum Yayınevi, Ankara 1980, s.38)

41 İbrahim Çallı (1882-1960) İzmir'in Çal kasabasında doğan İbrahim Çallı ilk ve orta tahsilini memleketinde yapmış 1906'da Şeker Ahmet Paşanın vesilesiyle Sanayi-i Nefise Mektebi'ne yazılmıştır. Altı yıllık okulu üç yılda bitirmiş ve devlet tarafından 1910'da diğer birkaç arkadaşı ile beraber Paris'e gönderilmiştir. Paris'te kaldığı 4 yıl içinde Güzel Sanatlar Okulu'nda Fernand Cormon atölyesinde

çalışmıştır. 1914'te I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla arkadaşlarıyla beraber memlekete geri dönmüş ve Sanayi-i Nefise Mektebi'nde Vallaury'nin yardımcısı olmuştur. Atölye öğretmeni olduktan sonra, 1947'de emekli oluncaya kadar bu görevde kalmıştır. Empresyonist kaidelerin akademikleşmiş formülüne dayanan sanatı temsil eden grubun başında gelir. Elindeki mevcut teknik vasıtaları herkesten fazla cesaretle kullanmış, peyzajda, portrede, natürmortta büyük kompozisyonlarda kendini denemiştir. İlk yapıtlarını İstanbul'da Galatasaray yurdunda sergilemiştir (1914). Başarılı portre sanatçılarımızdan olan Çallı Atatürk, İnönü, Yahya Kemal gibi ünlü kişilerin portrelerini yapmıştır. Manolyalar, mevleviler, savaş kompozisyonları ile manzaraları onun başarılı çalışmalarını yansıtmaktadır. (Nurullah Berk, **Türkiye'de Resim**, Güzel Sanatlar Akademisi, İstanbul 1943, s.31; Adnan Turani, **Batı Anlayışına Dönük Türk Resim Sanatı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları:183, Ankara 1977, s.XXV; Sezer Tansuğ, **Çağdaş Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1996, s.379)

42 Ali Cemal Benim (1881-7 Aralık 1939); Beyrut'ta doğmuştur. Babası Tüccar Emin Beydir. İlkokula Beyrut'ta başlamış daha sonra İstanbul'a gelen ailesiyle, eğitimine İstanbul'da devam etmiştir. Rüştiyeden sonra girdiği Bahriye Mektebi haddehaneden mülâzım (teğmen) rütbesiyle mezun olmuştur (1901). Sanayi-i Nefise Mektebi'ne girmiş buradan mezun olduktan sonra ilk görevi Bahriye Mektebi resim öğretmenliği olmuştur. Daha sonra askerî ve sivil okullarda da resim öğretmenliği yapmıştır. 1904 yılında Kolağası (yüzbaşı) rütbesine terfi etmiş ve meslekten ayrılmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında Şişli Atölyesi'nde diğer ressam arkadaşlarıyla birlikte savaş ve kahramanlık tabloları yapmak üzere görevlendirilmiştir. Deniz konulu eserleri çok başarılı olduğu için deniz ressamı olarak da ün yapmıştır. Peyzaj, natürmort ve portre türüne çalışmalar yapan ressam sulu boya ve yağlı boya tekniğiyle bir çok eser meydana getirmiştir. Emekli olduktan sonra duvar resimleri ve afişleri yapmış, gazetecilik ile uğraşmıştır. 1939 senesinde Mersin'de vefat eden sanatçının eserleri, İstanbul Resim Heykel Müzesi'nde, Askerî Müze'de İstanbul Deniz Müzesi'nde, Ankara Cumhuriyet Müzesi'nde, Cumhuriyet Gazetesi arşivinde, yerli ve yabancı özel koleksiyonlarda bulunmaktadır. (Engin Özdeniz, **Türk Deniz Subayı Ressamları**,Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kültür Yayınları Sanat Eserleri Dizisi No :1, İstanbul 2000, s.210)

43 Nazmi Ziya Güran (1881-11 Eylül 1937) İstanbul'da doğmuştur. 1901'de Mülkiye Mektebi'ni bitirmiş. Küçük yaşta resme ilgi duyan sanatçı Hoca Ali Rıza'dan

ders almıştır. Mülkiyeden sonra Sanayi-i Nefise'ye girmiş Vernier, Vallaury, Oskan gibi öğretmenlerden ders görmüştür. 1908'de okulu bitirerek Paris'e gitmiş Julian Akademisi'nde Marcal Bachet ve Royer'in derslerine girmiştir. Daha sonra Cormon Atölyesi'nde çalışan sanatçı yurda döndükten sonra memurluk, öğretmenlik, milli eğitim müfettişliği yapmıştır. Türk empresyonist resminin en kuvvetli manzara ressamıdır. (Sezer Tansuğ, **Çağdaş Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1996, s.371; S. Pertev Boyar, **Türk Ressamları**, Jandarma Basımevi, Ankara 1948, s.204-206)

44 Bk. Sanayi-i Nefise Mektebi.

45 Bk. Sanayi-i Nefise Mektebi.

46 Hasan Rıza (1860-1912)- İstanbul Üsküdar'da doğmuştur. Askeri rüştiye ve idadide okuduktan sonra Bahriye Mektebi'ne girmiştir. Askeri lisenin son sınıfında iken okuldan ayrılmış ve gönüllü olarak 1877-1878 Rus Harbi'ne katılmış ve burada İtalyan bir gazete ressamının muhafızlığına tayin edilmiştir. Bir şans eseri Hasan Rıza'nın resimlerini gören İtalyan gazeteci onun yeteneğini fark etmiş ve savaştan sonra kendisiyle görüşerek İtalya'ya gitmesinde yardımcı olmuştur. Ordudan ayrılarak meslek hayatına son veren Hasan Rıza Roma, Floransa ve Napoli atölyelerinde çalışmış ve müzeleri incelemiştir. 12 sene sonra yurda döndüğünde kendisine teklif yapılmasına rağmen orduya dönmemiş ve Edirne'ye yerleşmiştir. Burada Sanat Mektebi müdürlüğü yapan Hasan Rıza pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Balkan Harbi sırasında Edirne Hastahanesi'nin müdürlüğünü üstlendiyse de şehrin düşmesi üzerine, Karaağaç'taki atölyesinde bulunan ve yıllarını vererek meydana getirdiği sanat eserlerini kurtarmak için hastaneden ayrılıp atölyesine giderken yolda şehit edilmiştir. Atölyesi tahrip edilip yağmalanmış, tablolarının bir kısmı Sofya'ya kaçırılmış ve daha sonra Avrupa müzelerine gönderilmiştir. Hasan Rıza'nın eserlerinde kuvvetli bir anatomi bilgisi görülür. Portre türünde çok üstün olduğu gibi figür ve kompozisyonda da usta bir sanatkârdır. Konusu tarihimizden alınan kahramanlık tablolarında resmettiği şahısların arasında kendini de birlikte resmettiği bilinmektedir. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'a girişini tasvir ettiği, yağlı boya tekniği ile yapmış olduğu tarihî tabloda Fatih Sultan Mehmet'in kır atı yanındaki yeniçeri muhafız ressamın kendisidir. "Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'a Girişi", "Fatih Sultan Mehmet'in Haliç'e Gemilerle İnişi", "Sultan Mehmet II'nin Portresi, Kaptan-ı Derya Hızır Hayrettin (Barbaros) Paşa'nın Portresi" adlı tarama tekniği ile yapılmış tabloları halen İstanbul Deniz Müzesi'ndedir. (Engin Özdeniz, **Türk**

Deniz Subayı Ressamları, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kültür Yayınları Sanat Eserleri Dizisi No:1, İstanbul 2000, s. 200)

47 Miralay (Albay) Haşim (1847-1914)-İstanbul'da doğmuştur. Deniz Harbiye Mektebi'nde okumuş ve mülâzım (teğmen) rütbesiyle, güverte sınıfından mezun olmuştur. (14 Ocak 1868). Resim sanatına olan yeteneği dolayısıyla Nakkaşhane'de görevlendirilmiştir. Bahriye Mektebi'nde uzun müddet Ressam Beybaba Şükrü Bey'in muavini olarak çalışmış 22 Aralık 1909 tarihinde albay rütbesinden emekli olmuştur. Beybaba Şükrü Bey'in ölümü üzerine, onun yerine resim öğretmeni olarak yeniden Bahriye Mektebi'nde göreve başlamış, öğrencileri en iyi şekilde yetiştirmek için çaba sarf eden sanatçı 1914 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. (Engin Özdeniz, **Türk Deniz Subayı Ressamları**, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kültür Yayınları Sanat Eserleri Dizisi No:1, İstanbul 2000, s.198)

48 İsmail Hakkı Bey (1863-3 Aralık 1926) Üsküdar'da doğmuştur. Bahriye Mektebi'nde okumuş, Harbiye sınıfına geçerek (1884), inşaiye sınıfından mülâzım (teğmen) olmuştur (1886). Osmanlı donanması için inşa olunacak Ejder torpidobotunun yapımına nezaret etmek üzere Hamburg'a gönderilmiştir. (1888) Almanya'da kaldığı iki yıl süresince bir çok teknik yenilik tetkik etmiş ve Osmanlı donanmasında yapılabilecek teknik yenilikler için pek çok plan, proje ve rapor hazırlamıştır. Yurda döndüğünde hazırladığı raporları sunmuş 5 yıl hizmetten sonra tekrar Hamburg'a gönderilmiştir (1895). Ancak ülkesinden gönderilen maaşı kesilip, yaptığı müracaatlar dikkate alınmayınca Bahriye subaylığı mesleğinden istifa etmiştir (1897). Hamburg'ta Bloom un Voss Tersanesi'nde sivil gemi inşa mühendisi olarak çalışmaya başlamış aynı zamanda ünlü ressamların atölyelerine devam ederek çalışmalarını sürdürmüştür. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a çağrılmış ve 1908'de binbaşı rütbesine terfi ettirilerek tersanede görevlendirilmiştir. Ancak bir müddet sonra yarbay rütbesinde iken kendi arzusuyla bahriyeden emekli olmuştur. 1914-1920 yılları arasında Almanya'da neşredilen "İllusttrierte Zeitung" mecmuasının İstanbul muhabiri ve ressamı olarak çalışmıştır. Son olarak İstinye Tersanesi'ne mühendis olmuş ve ömrünün sonuna kadar burada çalışmıştır (1926). Sulu boya, guaş, kara kalem, pastel ve yağlı boya teknikleriyle gemi resimleri, deniz savaşı resimleri pek çok peyzaj deniz resimleri yapmıştır. Eserlerinde desen ve teknik bilgisi, renk uyumu birbirini tamamlamaktadır. Denizin her türlü halini ustaca resmetmiş, adeta denize ruh vermiştir. İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, Askeri Müze, Milli Kütüphane, İstanbul Deniz Müzesi gibi

müzeler yanında Türkiye Denizcilik İşletmeleri koleksiyonu ve özel müesseselerde, yerli ve yabancı özel koleksiyonlarda onun resimlerine rastlamak mümkündür. (Engin Özdeniz, **Türk Deniz Subayı Ressamları**, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kültür Yayınları Sanat Eserleri Dizisi No:1, İstanbul 2000, s. 201)

49 İnşaiye Yakup Efendi (?-1903) İstanbul'un Kasımpaşa semtinde doğmuştur. Mehmet Ağa Çeşmesi'nde Yorgancı eşrafından Sadık Efendi'nin oğludur. 13 Ağustos 1883'te Bahriye Mektebi'ne girmiş, 1 Haziran 1887'de Harbiye sınıfına geçmiştir. 31 Temmuz 1889'da Mülâzım-sani (teğmen) rütbesi ile inşaiye sınıfından subay çıkmıştır. 28 Temmuz 1901'de mülâzım evvel (üsteğmen) rütbesi ile Tersane-i Amire inşaiye resimhanesine atanmış ve ölüm tarihi olan 18 Nisan 1903'e dek bu görevde çalışmıştır. (Tarihi Deniz Arşivi, 33 numaralı Künye defteri, s.2681; **İstanbul Deniz Müzesi Resim Koleksiyonu** Deniz Basımevi Müdürlüğü 2004 s.68-69)

50 Mehmet Baha Bey (1880-1928)- Asıl adı Mehmet Bahaeddin'dir. İstanbul'un Kasımpaşa semtinde doğmuştur. Bahriye Mektebi'nden harbiye sınıfına geçmiş (14 Mart 1897) makine sınıfından teğmen rütbesiyle mezun olmuştur (30 Mart 1899). İlk görevine fabrika resimhanesinde başlamış ve bir yıl Bahriye Makine Resimhanesi'nde öğretmenlik yapmıştır (1907). Daha sonra Bahriye Matbaası ressamlığına tayin edilmiştir. (26 Kasım 1908). Burada Hüsnü Tengüz Bey'le beraber uzun yıllar çalışmışlardır. 16 Mart 1915 tarihinde Kıdemli Yüzbaşı rütbesine terfi etmiş ancak 14 Kasım 1915 tarihinde sağlık sebebiyle emekliye ayrılmıştır. Özellikle figürde çok kuvvetli olan ve tarama tekniğiyle seri olarak resim yapmasıyla tanınan Baha Bey bu türde eşsiz eserler meydana getirmiştir. Tarama, kara kalem, sulu boya, yağlıboya teknikleriyle pek çok resimler yapmıştır. Meşrutiyet'ten sonra çıkarılan Karagöz Gazetesi'nde ilk günden itibaren mizah ressamı ve karikatürist olarak çalışmış ve gazetenin bütün resim işlerini yalnız başına yürütmüştür. İstanbul'da vefat eden Mehmet Baha Bey'in mezarı Şehitlik Kabristanı'ndadır. (Engin Özdeniz, **Türk Deniz Subayı Ressamları**, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kültür Yayınları Sanat Eserleri Dizisi No:1, İstanbul 2000, s.206)

51 Halit Naci (1875-13 Ocak 1927) İstanbul'un Eyüp Sultan semtinde doğmuştur. Bahriye Mektebi'nde tahsiline devam ederken yaptığı resimler öğretmenleri tarafından takdir edilmiş ve daima teşvik görmüştür. Okul müdürü tarafından zamanın Bahriye Nazırı Hüseyin Hüsnü Paşa'nın portresini yapmaya

teşvik edilmiş, kara kalem tekniği ile yapılan portre, takdim edildiğinde paşa tarafından çok beğenilmiştir. Daha sonra II. Abdülhamit'in kara kalem portresini yapan Halit Naci, çıkarılan özel bir irade ile izinli askerî öğrenci statüsünde Sanayi-i Nefise Mektebi'nde resim eğitimine başlamıştır. Üç yıllık bir öğrenimden sonra birincilikle diplomasını almış ve padişahın Yıldız'da kurduğu çini fabrikası için yetiştirilmek üzere Fransa'da Paris yakınlarındaki Sevres Çini Fabrikası'na çini ressamlığı ihtisası için gönderilmiştir. İstanbul'a dönüşünde Yıldız Çini Fabrikası baş ressamlığına tayin edilmiştir. Uzun yıllar bu görevde çalışan Halit Naci büyük vazolar, duvar çinileri, yemek takımları gibi eserler üzerinde yoğunlaşmıştır. İstanbul manzaralarının yanında, İstanbul'un tarihî mimari eserlerini tespit edip, resimlerini yaparak bunları belgelemiştir. Askerlik mesleğinde sırasıyla mülâzım (teğmen) (1897), üsteğmen, yüzbaşı (1902) ve binbaşı rütbesine terfi etmiştir.(1906) Midesinden rahatsızlığı dolayısıyla bu rütbeden emekli olarak bahriyeden ayrılmıştır. Bir aralık tekrar askerî göreve çağrılarak Harbiye Nezareti Matbaası'nda görevlendirilmiştir. (1914) İkinci kez emekliye ayrıldıktan sonra uzun yıllar "Karagöz" ve "Servet-i Fünun" gazetelerinin basın ve mizah ressamlığı ile karikatüristliğini yürütmüştür. Yoğun çalışmaları sırasında gitar çalarak dinlenen Halit Naci, yine öyle bir dinlenme esnasında kalp krizi geçirerek 53 yaşında İstanbul'da hayata veda etmiştir. Eserleri; Topkapı Sarayı Müzesi'nde İstanbul Şehir Müzesi'nde, özel müze ve karma kuruluşlarda, yurt içi ve yurt dışında özel koleksiyonlarda bulunmaktadır. (Engin Özdeniz, **Türk Deniz Subayı Ressamları**, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kültür Yayınları Sanat Eserleri Dizisi No:1, İstanbul 2000, s.205-206)

52 Mehmet Muazzez Özduygu (Kadıköylü) (1871-1956) Bahriye Sanayi Alayı'ndan mızıka subayı olarak mezun oldu. Sanat camiasında "Kadıköylü" olarak tanınmıştır. Resme olan ilgisi ve sevgisi nedeniyle Sanayi-i Nefise Mektebi'ne girmiş ve beş sene sonra buradan mezun olarak Bahriye'den ayrılmıştır. Bir süre Güzel Sanatlar Akademisi'nde atölye hocalığı yapmış daha sonra yine akademide idare müdürlüğü görevinde bulunmuştur (1930). Portre türünde çok başarılı bir sanatçı olmakla beraber yaptığı resimlerin konularını genellikle, sünnet düğünleri, karagöz sahneleri gibi eski milli eğlencelerimizi tasvir eden konulardan seçmiştir. Soyadı kanunu ile "Özduygu" soyadını alan Muazzez Bey imzasını "Muazzez" olarak atmıştır. İstanbul'da vefat eden sanatçının eserleri resmî ve özel müzelerle, yerli ve yabancı şahıs koleksiyonlarındadır. (Engin Özdeniz, **Türk Deniz Subayı**

Ressamları, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kültür Yayınları Sanat Eserleri Dizisi No:1, İstanbul 2000, s.202-203)

53- Mehmet Ruhi Arel (1880-14 Ekim 1931)- İstanbul'un Galata semtinde doğmuş, Bahriye Mektebi ve Harbiye sınıfında eğitim görmüştür. İnşaiye sınıfından mühendis subay olarak mezun olmuştur.(1900) İlk görevi Bahriye Mektebi resim öğretmenliği muavinliği olmuş aynı yıllar Sanayi-i Nefise Mektebi'ne devam ederek buradan birincilikle mezun olmuştur. Yüzbaşı rütbesindeyken bahriyeden istifa eden (1909) Mehmet Ruhi Bey bir yıl sonra devlet tarafından açılan yurtdışı sanat eğitimi imtihanını kazanarak resim öğrenimi ve eğitimi için Paris'e gitmiş ve ressam Cormon'un atölyesinde çalışmıştır. I. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine yurda geri dönmüş ve Bahriye Mektebi'nde resim öğretmenliği görevi yapmıştır. Bunun yanında Kabataş Erkek Lisesi, Çapa Kız Öğretmen Okulu ve diğer bir çok okulda resim öğretmenliği yaparak değerli öğrenciler yetiştirmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında; Şişli'de açılan Askerî Resim Atölyesi'nde, arkadaşları ünlü ressamlar, İbrahim Çallı, Hikmet Onat, Namık İsmail, Sami Yetik, Ali Sami Boyar ve Ali Cemal Benim ile birlikte savaş tabloları yaparak milli şuura yönelik değerli eserler meydana getirmişlerdir. Ruhi Arel çok değişik konulara eğilmiş, milli dinî ve folklorik konuları büyük bir başarı ile tuvale aktarmıştır. Derin bir perspektif bilgisi olan ressamın kompozisyonu kuvvetli, deseni sağlam renkleri duygulu ve olgundur. Türk resminde milli bir tarz yaratmak için çalışmış ve milli resim sanatına halktan ve sosyal hayattan konuları getirmiştir. Türk Ressamlar Cemiyeti kurucuları (1919) arasında yer alan sanatçı, Güzel Sanatlar Akademisi hocalığına atandığı 1924 tarihinden ölümüne kadar bu görevine devam etmiştir. Eserleri; Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, Topkapı Sarayı Müzesi'nde, Resim ve Heykel Müzesi'nde, İstanbul Deniz Müzesi ve Askerî Müze'de ve karma kuruluşlarda, yurt içi ve yurt dışı özel koleksiyonlar ile aile koleksiyonunda bulunmaktadır. (Engin Özdeniz, **Türk Deniz Subayı Ressamları**, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kültür Yayınları Sanat Eserleri Dizisi No:1, İstanbul 2000, s.206-207)

54- Hikmet Onat (1885-14 Mart 1977)- İstanbul'un Tophane semtinde doğmuştur. Lise eğitiminden sonra harbiye sınıfına geçerek güverte sınıfından mülâzım (teğmen) rütbesiyle mezun oldu.(1901) İlk görevine Heybetnüma talim gemisinde başlamış, çeşitli görevlerde bulunduktan sonra Sanayi-i Nefise Mektebi'ne devam edeceğinden istifa ederek bahriyeden ayrılmıştır. Halil Ethem Bey'in Güzel Sanatlar Akademisi müdürlüğü zamanında devlet bursu ile Paris'e

gönderilmiş burada ressam Cormon'un atölyesinde ve "Acadèmia de Beaux Arts'da eğitimine devam etmiştir. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla diğer arkadaşlarıyla yurda dönen Hikmet Onat 1914 yılında Enver Paşa tarafından açılmış olan Şişli Resim Atölyesi'nde altı ressam arkadaşıyla birlikte kahramanlık tabloları yapmak üzere görevlendirilmiştir. Kısa bir süre Nişantaşı Sultanisi'nde, daha sonra Sanayi-i Nefise Mektebi'nde çalışmıştır (1915). 1949 yılında emekli olana kadar kendi ismini taşıyan resim atölyesinde öğretmenlik yaparak bir çok öğrenci yetiştirmiştir. Hikmet Onat natürmort ve portre türünde eserler vermiş olmakla birlikte daha çok bir peyzaj ressamı olarak tanınmıştır. Bir deniz subayı olarak her zaman denizi sevdiğini belirten sanatçı denizin fırtınalı ve dalgalı olmadığı durgun ve sakin zamanlarını balıkçı kayıkları mavnaları ve yelkenlileri ile resmetmiştir. İstanbul'un tabii güzelliklerini yansıtan bu resimler İstanbul'un doğasını konu almış olduğu halde hiçbir zaman birbirinin tekrarı olmamıştır. Eserleri; İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nde, Milli Kütüphane Koleksiyonu'nda, İstanbul Deniz Müzesi'nde, özel müze ve karma kuruluşlarda, yurt içi ve yurt dışı özel koleksiyonlar ile aile koleksiyonunda bulunmaktadır. (Engin Özdeniz, **Türk Deniz Subayı Ressamları**, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kültür Yayınları Sanat Eserleri Dizisi No:1, İstanbul 2000, s.210-211).

55 Ali Sami Boyar (15 Şubat 1880-23 Eylül 1967)- 1892'de Bahriye Mektebi'ne giren sanatçının buradaki resim öğretmeni Kaymakam Şükrü Bey olmuştur. 1901 yılında Bahriye Mektebi inşaiye sınıfından mülâzım (teğmen) rütbesiyle mezun olan sanatçı, Bahriye inşaiye resimhanesinde göreve başlamıştır. Devrin Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşanın takdirini kazanarak özel izin ile Güzel Sanatlar Akademisi'ne devam etmiştir. Akademiyi birincilikle bitirmiş (1908) bu arada yüzbaşılığa terfi etmiştir (1907). Şehzade Abdülmecit tarafından resim öğrenimi için Avrupa'ya gönderilmek istendiyse de subay olması dolayısıyla yerine başka bir öğrenci gönderilmiş ancak Osman Hamdi Beyin Bahriye Nezareti'ne aracı olmasıyla iki sene izinli olarak Paris'e gönderilmiştir. Burada "Academie de Beaux Art's"a (Güzel Sanatlar Akademisi) devam ederek ressam Cormon'un öğrencisi olmuştur. Fransa'da tamir edilen gemilerimizin kontrolü ile iki sene daha burada kalması sağlanmış yurda dönüşünde kendi isteği ile yüzbaşı rütbesinde iken emekliye ayrılmıştır (1914). Aynı yıl Bahriye Müzesi'nde görev yaparak müzeyi yeniden tanzim etmiştir. Engin Özdeniz, **Türk Deniz Subayı Ressamları**, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kültür Yayınları Sanat Eserleri Dizisi No:1, İstanbul 2000,

s.207-208)

56 Tahsin Siret (Diyarbakırlı) (1875-1937) İlk ve askeri orta eğitimini Diyarbakır'da bitirmiş ardından İstanbul'a gelerek 1895 yılında Harbiye'den süvari mülâzım (teğmen) olarak çıkmıştır. Harbiye'de Hoca Ali Rıza'dan pek şey öğrenen sanatçı, ilk deniz resimlerini İstanbul'dan konular seçerek meydana getirmiştir. Tabiat üzerinde çalışmış, deniz araçlarındaki yenilikleri ve limana gelen yabancı tekneleri araştırmış yabancı devletlerin donanmalarına kattıkları yeni tekneleri dergilerden izleyerek bunlar üzerinde incelemeler yapmıştır. Tahsin Bey 1902'de Sanayi-i Nefise Mektebi'ne girmiş ancak o sırada burada uygulanan İtalyan ekolünü benimsemeyerek buradan ayrılmıştır. I. Dünya Savaşı yıllarında hastalanarak tedavi için Budapeşte'ye gönderilmiş burada evlenerek İstanbul'a dönmüştür. Emekliye ayrıldıkta sonra haftada bir gün Musevi Mektebi'nde resim dersleri vermiştir. Ressam olduğu kadar bir tambur ustası da sayılan Diyarbakırlı Tahsin 1937 yılında Kadıköy'de vefat etmiştir. (Nüzhet İslimyeli, **Asker Ressamlar ve Ekoller**, Doğuş Ltd. Şti. Matbaası, Ankara 1965, s. 66-67)

57 Mahmut Şevket Paşa (Bağdat 1856-İstanbul 1913) Basra mutasarrıfı Kethüdazade Bağdatlı Süleyman Bey'in oğludur. İlköğrenimini Bağdat'ta yaptıktan sonra İstanbul'a gelmiş 1882 yılında kurmay yüzbaşı olarak orduya katılmıştır. Harp Akademisi'nde görev alarak yüksek cebir, geometri ve silah dersleri öğretmenliği yapmıştır. Silah satın alma komisyonu üyesi olarak Almanya'ya gönderilmiş burada dokuz yıl kaldıktan sonra 1894 yılında Fransa'ya gönderilmiştir. 1899 yılında Tophane-i Amire Muayene Komisyonu Dairesi başkan vekilliğine getirilmiştir. 1901 yılında general olmuştur. 1905 Kosova valisi, 1908 yılında Meşrutiyet'in ilanından sonra üçüncü ordu kumandanlığına daha sonra da Rumeli vilayeti müfettiş-i umumiliğine getirilmiştir. 31 Mart vakası üzerine topladığı kuvvetleri Hareket Ordusu adı altında İstanbul'a sevk etmiş ve 9 Nisan 1909 tarihinde Yeşilköy'e varan kuvvetleri ile 11 Nisan sabah İstanbul'u işgal etmiştir. 1909 yılında Hakkı Paşa kabinesinde Harbiye nazırı olmasına rağmen İttihat ve Terakki Partisi'nin baskısı ile Harbiye nazırlığından istifa etmiştir. 23 Ocak 1912 tarihinde sadrazam olan Mahmut Şevket Paşa 11 Haziran 1913 tarihinde Bab-ı Ali'ye otomobille giderken Gedikpaşa'da yolun daraldığı yerde mualiflerinin düzenlediği trafik sıkışıklığından faydalanılarak tabanca ile şakağından vurularak öldürülmüştür. Askerlik konuları ve öğretmenliğini yaptığı cebir, geometri gibi derslerle ilgili kitapları yanında en önemli eseri "Devlet-i Osmaniyenin Bidayet-i Tesisinden Şimdiye Kadar Osmanlı Teşkilatı ve

Kıyafet-i Askeriyesi"dir. Üç ciltlik kitabın sadece ikinci cildi yayınlanmıştır. (İsmet Parmaksızoğlu, "Mahmut Şevket Paşa", **Türk Ansiklopedisi**, C.22, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1976, s.185-186)

58 Ahmet Cevat Paşa (1850-1900); Osmanlı kumandanı ve devlet adamıdır. Şam'da doğmuş, İstanbul'da ölmüştür. Şura-yı Askerî üyesi Afyonlu Mustafa Asım Bey'in oğludur. Mekteb-i Harbiye eğitiminden sonra Erkan-ı Harbiye Mektebi'ne devam etmiştir. Kolağası rütbesinden sonra binbaşı olmuş, kaymakamlık (yarbaylık)tan sonra miralaylığa (albay) yükselerek Erkan-ı Harbiye başkanı olmuştur. 1884 tarihinde mirlivalığa (tümgeneral) terfi etmiş, II. Abdülhamit Cevat Paşayı önce müşir (mareşal) sonra da sadrazam yapmıştır. (1891) Arapça, Farsça, Fransızca, Rumca, İtalyanca bilen ve dürüst bir devlet adamı olan Cevat Paşanın bir çok eseri vardır. 10 cilt halinde hazırlamaya başladığı "Tarih-i Askerî" adlı eserinin yalnız yeniçerilere ait olan I. cildi basılmıştır. İmparatorluğun 1826 yılına kadarki bütün askerî oluşumlarını ve bu devirdeki askerî işleyiş hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca kıyafetleri ve o devrin silah ve donatımlarını gösterir. "Malümatü'l- kafiye fi ahval-i Memalik-i Osmaniye" adlı bir Türkiye coğrafyası da yazmıştır. Sadrazamken Babıali bahçesinde yaptırdığı kütüphane bugün de Cevad Paşa Kitaplığı adı ile anılmakta olup başbakanlık arşivinin deposudur. (Anonim, "Ahmet Cevat Paşa", **Türk Ansiklopedisi**, C.10, Ankara 1960, s.284-285)

59 Arif Mehmet Paşa (1808-1865) Türkiye'de Batı tarzı resim sanatının öncülerinden olan Arif Mehmet Paşa 7 Şubat 1808 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Babası Kapı çuhadarı İrfanzade İsmail Rifat Efendidir. On dört yaşında Maliye Kalemi'ne on sekiz yaşında Asakir-i Mansure-i Muhammediye'ye kâtip olmuştur. Nefer ve başçavuş olarak dört sene hizmet ettikten sonra eski sadrazamlardan Mehmet Reşit Paşa maiyetinde yüzbaşı rütbesiyle Üsküp ve Kosava'ya; Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ile de Humus'a gitmiştir. Dönüşünde kolağası, 1845 yılında mirliva (tümgeneral) olmuş üç sene sonra da ferikliğe (kolordu komutanı) yükselmiştir. 1853 yılında zaptiye müşiri kaymakamı ardından Arabistan müşiri olmuştur. 1856 yılında Harput, 1857 yılında Erzurum, 1861 yılında Silistre, 1865 yılında Edirne valiliği yapmıştır. Askerî vazifesi sırasında resimle de uğraşmıştır, ordudaki görevinin yanı sıra Türk kültürü ve Türk tarihine araştırmacı ressam olarak hizmet eden Arif Paşa 28 Aralık 1865 tarihinde vefat etmiştir. Türk tarihi kayıtlarına inerek kırk yıllık bir çalışma sonunda Osmanlı devlet adamlarının ve çeşitli şahsiyetlerin kıyafetlerini resimle tespit etmiştir. Resimlere ilave olarak 3 ciltlik de açıklamalı bir

metin hazırlamıştır. "Mecmua-i Tesavir-i Osmaniyye" adındaki bu önemli eserin birinci cildi Türkçe ve Fransızca olarak yayınlanmıştır. (1863) Aslında 12 cilt olarak hazırlanan eserin sadece birincisi yayınlanabilmiş diğerleri kaybolmuştur. Bu eser Türk medeni tarihi bakımından önemli bir kaynak niteliğindedir. Türkiye'de müzelerin kurulmasında hizmeti geçen Vezir Fethi Ahmet Paşa yeniçeri devrinin devlet adamları ve askerlerinin kıyafetlerini gösterir mankenlerden bir kıyafet galerisi kurmak istediği zaman Arif Mehmet Paşanın bilgisinden istifade etmiş, tarihî kıyafetleri onun çizdiği resimlere göre hazırlatmıştır. Viyana'da bizzat Arif Paşaya yaptırılan bu mankenler Sultanahmet'te müstakil bir bina içinde Yeniçeri Kıyafethanesi adıyla sergilenmiştir. Bu galeri II. Meşrutiyet Devri'nde Aya İrini'deki Askerî Müze'ye nakledilmiş fakat daha sonra burada bakımsızlıktan yıpranmış ve bozulmuştur. (Muhittin Serin, "Arif Mehmet Paşa", **İslam Ansiklopedisi**, C.III., İstanbul 1991, s.368-369)

60 Litografi; İnce taneli kalker taşlarının yüzeyi tesviye ve perdah olunarak üzerine yağlı mürekkeple yazılan yazı veya resimleri kağıda basma sanatıdır. (Celal Esat Arseven, **Sanat Ansiklopedisi**, C.III., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1950, s. 78)

61 Karacaahmet Mezarlığı; Üsküdar,'da bulunan mezarlık İstanbul'un en çok anlatılan ve resmi yapılan mezarlığı olmuştur. Adını merkezinde türbesi bulunan efsanevi ermişten almıştır. Boğaz'ın Anadolu yakasında bulunması ve böylelikle Asya kıtasındaki kutsal kentlerin (Mekke ve Medine) herhangi bir denizle ayrılmamış bir parçası olarak görülmesi, öteden beri fazlaca tutulup değerli bulunmasına yol açmıştır. Çok geniş bir alana yayılan mezarlık yüksek memurlar ve soylu aile mensuplarının gömüldüğü bir mezarlık olması nedeniyle önemlidir. (Hans Peter Laqueur, **Hüve'l-Baki; İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 46, İstanbul 1993, s.9; Anonim, "Karacaahmet Mezarlığı", **Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedisi**, C.6, Meydan Yayıncılık, İstanbul 1969, S.920)

62 Süleyman Seyit (1842-1913)- İstanbul'da doğmuş 1862 yılında mülâzım sani (teğmen) olarak Harbiye'yi bitirmiş burada Chirans ve Kess'den resim dersleri almıştır. 1864 yılında Şeker Ali Paşa ile birlikte resim öğrenimi için Paris'e gönderilmiş olan Süleyman Seyit 1860 yılında Paris'te açılan Mekteb-i Osmani adlı yüksek okulun ilk öğrencilerindendir. Paris'te 10 yıl süre ile A. Cabanel'ın atölyesine devam eden sanatçı 1870 yılında yurda geri dönerek Harbiye Mektebi resim muallimi Osman Nuri Paşa'ya muavin olmuştur. Süleyman Seyit Harbiye ve askeri

ıdadiler resim öğretmenliğinden başka, İstikbal ve Osmanlı gazetelerinde yazarlık ve mütercimlik, Kız Sanayi Mektebi'nde ders gözetmenliği, Orman ve Maadin Mektebi'nde Fransızca öğretmenliği gibi çeşitli hizmetlerde bulunmuş ve pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Daha çok natürmortları ile tanınan sanatçının portreler yaptığı da bilinmesine rağmen günümüze ulaşan eserleri daha çok meyve ve çiçek konulu resimlerdir. (Günsel Renda-Turan Erol, **Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi**, C.I., İstanbul 1980, s.121; Nüzhet İslimyeli, **Asker Ressamlar ve Ekoller**, Doğuş Ltd. Şti. Matbaası, Ankara 1965, s.40-42; Nurullah Berk, **Türkiye'de Resim**, Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatı, İstanbul 1943, s.23)

63 Jean Brindesi; Abdülmecit devrinden daha sonra İstanbul'a gelen ressamlardan olan Jean Brindesi daha çok eski kıyafetlerle ilgilenmiştir. Brindesi'nin resimleri Paris'te basılmış "Musée des Anciens Custumes Turcs de Constaninople" adlı albümde toplanmıştır. (Mustafa Cezar, **"Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi"**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 109, İstanbul 1971, s.67)

64 Maltalı ressam Amedeo Preziosi, 1842 yılının sonlarında İstanbul'a gelmiş ve 1882 yılında yine bu kentte yaşamını yitirmiştir. Atölyesinin Pera'da bulunduğu bilinen sanatçının İstanbul'da yaptığı en erken tarihli resimleri 1842 sonbaharına aittir. Kente gelen yabancılar arasında İstanbul yaşantısını resimleyen bir sanatçı olarak adını duyurmuştur. Atölyesi gezginlerin, sanatsever yabancıların ve Osmanlıların da uğradığı bir yer olmuştur. Sanatçının resimleri konu açısından İstanbul tipleri ve görünümleri olarak ikiye ayrılabilir. Sanatçı İstanbul halkının kültürel çeşitliliğini yansıttığı resimlerinde, modelleri günlük yaşantıları içinde vermeye çalışmış, bunlar çok tutulunca Paris'e gitmiş ve bu İstanbullu tipleri taşbaskısı olarak yayımlatmıştır. (Semra Germaner-Zeynep İnankur, **Oryantalistlerin İstanbul'u**,Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2002, s.68,94)

65 Askeri Müze; Fatih'in İstanbul'u fethinden sonra değerli harp silah araç ve gereçleri Sultanahmet'te bulunan Aya İrini Kilisesi'ne konulmuş ve buraya "Cebehane" adı verilmiştir. Bu gelenek Fatih'ten sonra devam etmiş ve Osmanlı hükümdarları devrin silahlarını ve savaşlardan sonra harp ganimeti olarak aldıkları silahları buraya depo etmişlerdir. 1726 yılında bazı değişiklikler yapılarak Cebehane'deki silah ve gereçlere düzen verilerek "Dâr-ül Esliha" kurulmuştur. Fakat Dâr-ül Esliha'nın ömrü pek uzun olmamış III. Selim ve II. Mahmut dönemlerindeki Yeniçeri ayaklanmaları sonucunda kısmen yağma ve saldırılara uğradığından kapanmıştır. I. Adbülmecid döneminde "Harbiye Ambarı" adı verilen

Aya İrini Kilisesi'nde Tophane-i Amire müşiri Fethi Ahmet Paşa'nın gayreti ile Askerî Müze yeniden kurulmuştur. Adı ilk önce Müze-i Askerî iken daha sonra Asar-ı Atika-i Müze-i Hümâyun olarak değiştirilmiştir. Binada yapılan onarımlar sonucunda müze iki bölüm halinde hazırlanmış "Mecma-i Esliha-i Atika" adı verilen kısım harp silah ve gereçlerine, "Mecma-i Asar-ı Atika" denilen kısımda ise arkeolojik eserlere ayrılmıştır. II. Abdülhamit döneminde Mühendishane-i Berri Hümayun'da öğretmen olarak bulunan Ahmet Muhtar Paşa ile Tophane müşiri Zeki Paşa, gördükleri Avrupa müzeleri hakkında padişaha bir layiha vermişler ve bunun üzerine yeni bir Askerî müze kurulmasına karar verilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Tophane müşiri Ali Rıza Paşa bu iş için görevlendirilmiştir. Bunun ardından Ahmet Muhtar Paşa başkanlığında bir komisyon çalışmalara başlamış fakat memleketteki bazı karışıklıklar yüzünden bu girişimler geri kalmış ve silahlar tekrar Aya İrini'ye depolanmaya başlanmıştır. Adı önce Esliha-i Askeriyye Müzesi olup sonradan Müze-i Askerî-i Osmani olarak değiştirilen müzenin müdürlüğüne getirilen Ahmet Muhtar Paşa 1908'den 1923 yılına kadar bu görevde bulunmuştur. II. Dünya Savaşı'na kadar durumunda bir değişiklik olmayan Askerî Müze, savaşın Türkiye'ye sıçrayabileceği endişesiyle 1940'ta kapatılmış içerisindeki eserler İç Anadolu'nun çeşitli vilayet merkezlerinde korunmaya alınmıştır. Savaşın sona ermesinin ardından eserler İstanbul'a geri getirilerek müze Maçka kışlasına nakledilmiştir. 1955'te Maçka Kışlası'ndan Harbiye Mektebi'nin jimnastik salonuna taşınmış oradan 31 Ağustos 1959 tarihinde yerleşmesi tamamlanarak ziyarete açılmıştır. Daha sonra binanın yetersizliğinden dolayı Harbiye Kışlası'nın bütünüyle müze haline getirilmesi kararlaştırılmış ve bugünkü halini almaya başlamıştır. (Cenap Çürük, "Askerî Müze", **İslam Ansiklopedisi**, (TDİA), C.III., İstanbul 1989, s.492-493)

66 Fausto Zonaro (1854-1929) İlk sanat öğrenimini Lendinaro (Ravigo) da görmüş sonra sırasıyla Roma, Napoli ve Venedik'te eğitimini ilerletmiştir. Venedik'te iken tanıştığı Elisa adlı kadının İstanbul'a gitmesi üzerine Edmondo De Amicis'in "Constantinopoli" (İstanbul) adlı eserinden tanıdığı bu şehri görmek ve beğendiği kadınla evlenmek için İstanbul'a gelmiştir. İlk önce Taksim semtinde bir ev edinen Zonaro'ya o sıralarda kendisinden önce gelen Salvatore Valeri, Leonardo de Mango, Pietro Bello, Raimondo d' Aranco gibi sanatçılar destek olmuştur. Bu yıllarda kentin merkezi semtlerinde sehpasını kurarak yaptığı resimler sayesinde kendini geliştirmiştir. Önceleri geçimini sağlamak için kırmızı fesli yada yeşil sarıklı

erkek başları, yaşlı kadınlar ve Haliç görünümleri gibi İstanbul manzaraları resimlemiş, bunları Pera'da bir dükkânın vitrininde sergilemiştir. Yabancı elçilikler tarafından desteklenen ve korunan Zonaro, Rus Elçiliği'nde resim dersleri vermiştir. Bu dersleri alanlar arasında Sultan II. Abdülhamit'in yaveri Polonyalı Enver Paşa'nın kızı Celile Hanım ve Tıbbiye Nazırı Doktor Mehmed Rasim Paşa'nın kızı Mihri (Müşfik) Hanım gibi ilk Türk kadın ressamlarımızda bulunmaktadır. Zonaro 1891'de Galata Köprüsü üzerindeki "Ertuğrul Alayı" tablosu ile kısa zamanda tanınmıştır. 1896'da sultanın özel ressamı ünvanını almış 1898'de Beşiktaş Akaretler'de kendisine bir ev bağışlanmıştır. II. Abdülhamit'in emriyle ressamın evi döşenmiş ve istediği bütün sanatsal gereksinim sağlanarak bir resim atölyesi oluşturulmuştur. Ressamın sabahları atölyesinde çalıştığı öğleden sonraları ise vaktini kendini ziyarete gelenlere ayırdığı, kapısını kim çalarsa çalsın güler yüzle karşıladığı bilinmektedir. Evinin üst katını bütünüyle kaplayan uçsuz bucaksız camlı atölye II. Abdülhamit tarafından yaptırılmıştır. (Mahmut H. Şakiroğlu, "Fausto Zonaro",**Türk Ansiklopedisi**, C.33, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1984, s.507; Semra Germener-Zeynep İnankur, **Oryantalislerin İstanbul'u**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2002, s.72)

67 Hüseyin Zekai Paşa (1860-1919); Üsküdar'da doğmuş Askerî Rüştiye ve İdadî'den sonra 1881'de Harbiye Mektebi'nden mülâzım sani (teğmen) olarak mezun olmuştur. Kuleli Askerî Lisesi'nde okurken, Süleyman Seyit ve Osman Nuri Paşa gibi sanatçılardan resim dersleri görmüştür. 1902-1904 yılları arasında Mahmut Şevket Paşa ile birlikte Bu günkü Askeri Müze'nin ilk kuruluşunda görevlendirilmiştir. Resimlerinin II. Abdülhamit tarafından görülüp beğenilmesi üzerine, yaverler sınıfına alınmış ve Şeker Ahmet Paşanın yanında görev yapmıştır. Şeker Ahmet Paşanın ölümünden sonra mabeyin ressamı ve yabancı misafirler teşrifatçısı olmuştur. 1908 yılında Tuğgeneral görevinde iken emekli olmuş ve Sanayi-î Nefise Encümeni'nde üyelik yapmıştır. Hiç Avrupa'ya gitmemesine karşın resim, arkeoloji, mitoloji mimarî ve küçük sanatlara ilişkin sahip olduğu bilgiler çağdaşı olan bir çok Osmanlı aydınına göre ileri düzeyde olan Hüseyin Zekai Paşa sanat tarihi açısından çok önemli sayılan iki kitap yayımlamıştır bunlar "Bedâyi-i Âsâr-ı Osmâniyye" diğeri ise "Mübeccel Hazineler" adını taşımaktadır. (Sezer Tansuğ, **Çağdaş Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1996, s.367; Ahmet Kamil Gören, **Türk Resim Sanatında Şişli Atölyesi ve Viyana Sergisi**, Şişli Belediyesi Resim ve Heykel Müzeleri Derneği, İstanbul 1997, s.29)

68 Yıldız Çini Fabrikası; Sultan II. Abdülhamit döneminde Fransa büyükelçisi M. Paul Cambon'un önerisiyle 1890 yılında kurulmuştur. O dönemdeki adıyla Çini Fabrika-i Hümâyûnu, 19. yüzyıl Osmanlı saray dekorasyon ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bizzat hanedanın girişimiyle Yıldız Sarayı dış bahçesindeki bir düzlüğe kurulmuş ve bu yıllarda Fransa'daki Sèvres ve Limoges fabrikalarından uzman personelin yanı sıra başta çini kalıpları olmak üzere ileri Avrupa teknolojisi de ithal edilmiştir. 1892 yılında deneme faaliyetlerine geçen fabrika, 1894 İstanbul depreminde büyük zarar görmüş ve aynı yıl ünlü İtalyan mimar Raimondo d'Aranco tarafından onarılarak yeniden hizmete açılmıştır. Temel amacı saray ve çevresine dekoratif porselenler üretmek olan Çini Fabrika-i Hümâyûnu Türk resim sanatının gelişmesinde önemli rol oynamıştır. 1909 yılında Sultan II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinin ardından üretim durdurulmuş 1911 yılında, eski yöneticilerinin çabaları sonucu yeniden açılan fabrika, Milli Mücadele yıllarında telgraf tellerini birbirine bağlamakta kullanılan kaolin fincanların üretimini yapmıştır. 1920 yılında yeniden kapatılmış ise de 1936 yılında Milli Emlak tarafından tasfiye edilip 1957 yılında yeniden çalıştırılması için yapılan görüşmeler sonucunda Sümerbank'a devredilmiştir. 1995 yılından beri Milli Saraylar Daire Başkanlığı'na bağlı olan ve müze-i fabrika olarak hizmet veren Yıldız Çini Fabrikası bu gün Türk porselen sanatını yaşatmak amacıyla geleneksel desenlerle dekorlanmış porselen eserler üretmeye devam etmektedir. (Anonim, **Milli Saraylar Yıldız Çini Ve Porselen İşletmesi**, İstanbul 1998, s.5)

69 Akvarel, saydam suluboya katmanlarıyla yapılmış resim. (Metin Sözen/ Uğur Tanyeli, **Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1994, s.16)

70 Dolmabahçe Sarayı

71 Hüsnü Tengüz tarafından boş bırakılmıştır.

72 II. Abdülhamit (1842-1918)

73 Zırhlı Osmaniye; 1865 senesinde hizmete girmiştir ve zırhlı firkateyn tipindedir. İngiltere'de yapılan geminin boyu 91.4m, eni16.9m, derinliği 7.9m ve 6400 tondur. 1909 yılında hizmet dışı bırakılmış 1923 yılında da sökülmek üzere satılmıştır. İngiltere'de inşa ettirilen ilk Osmanlı zırhlı gemilerinden biridir. Osman Gazi adı ile ısmarlanan geminin adı daha sonradan Osmaniye olarak değiştirilmiştir. (Bernard Lagensipen-Ahmet Güleryüz, **1828-1923 Osmanlı Donanması**, Denizler Kitabevi, İstanbul 2000, s.93)

74 Esliha-i Harbiye Ambarı'ndan alınan ve Yavuz Sultan Selim'in 1516'da Mısır Seferi'nden, savaş ganimeti olarak getirdiği, Memlüklerinden son sultanı Çerkes asıllı Kayıtbay'a (1408-1495) ait olan tombak bir zırh ceket ve kalkan, Deniz Müzesi'nin açılış tarihi olan 1897'den itibaren Deniz Müzesi envanterinde kayıtlı bulunmaktadır. (Ali Sami Boyar, **Bahriye Müzesi Koleksiyonu**, Bahriye Matbaası, İstanbul 1917, s 48)

75 Yıldız'da bomba hadisesi; (H. Tengüz'ün metinde verdiği tarih hatalıdır.) 21 Temmuz 1905'de II. Abdülhamit'in Yıldız Camii'nden çıkacağı sırada "Machine İnfernole" denilen saatli bomba patlatılarak, kendisine suikast düzenlemiştir. Bu suikast Anadolu'nun "Vilayat-ı Sitte" denilen şark vilayetinde bir Ermenistan hükümeti kurmak isteyen Ermeni komiteleri tarafından yurtdışında düzenlenmiştir. Suikastın dışarıdan gelen elebaşları "Troşak" ismindeki Ermeni İhtilal Cemiyeti başkanlarından Bakü'lü Samoil Kayın diğer adıyla Hristofar Mikaelyan, kızı olarak gösterilen Robina Kayın ve Konstantin Kabulyan diğer adıyla Safo isminde üç Rus Ermenisidir. Bu kişiler olaydan önce Beyoğlu'nda Moraviç Apartmanı'nda kalmışlar ve birkaç defa Selamlık seyrine giderek, Yıldız'daki Hamidiyye Camii'nin binek-taşından arabasına binen Abdülhamit'in dış kapı önüne tam bir dakika kırk iki saniyede geldiğini tespit etmişlerdir. Daha sonra Avrupa'ya dönerek iki ay sonra tekrar gelmişler ve olay günü dış kapı civarında durmuşlardır. Sultan namazdan sonra camiden çıkarken koridorda Şeyh-ül islam Cemalettin Efendi ile o gün her zamankinden fazla konuşmuş bu sayede bomba saati, ayarına nispetle gecikmiş olduğundan hayatta kalmıştır. Olay esnasında 26 kişi hayatını kaybetmiş 58 kişi de yaralanmıştır. (İsmail Hami Danişment, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C.IV., Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972, s.348-349)

76 Selanikli Hasan Rami Paşa (1842-1923) İlk ve orta öğrenimini Selanik'te tamamladıktan sonra 1857'de Bahriye Mektebi'ne girmiş 1863'te burayı bitirdikten sonra İzmir Korveti'yle tüm Akdeniz'i katederek G. Amerika'da Rio da Jenerio'ya kadar gidip orada gemisini havuzlattırdıktan sonra Bombay'a kadar uzanmış ve İstanbul'dan ayrılışından 14 ay kadar sonra Basra'ya varmıştır. Süveyş Kanalı'ndan geçerek İstanbul'a döndükten sonra tahsilini tamamlamak için İngiltere'ye gönderilmiştir. İki yıl burada kaldıktan sonra 1870'te binbaşı rütbesiyle Hıfz-ı Rahman Korveti süvariliğine tayin edilerek Girit'e gönderilmiştir. Selimiye Firkateyni süvariliği ile Selanik'e yollanmış oradan da İngiltere'de inşa olunan Mesudiye Firkateyni'ni getirmek üzere ikinci defa İngiltere'ye gönderilmiştir. 1875'te yarbay

olan Hasan Rami Paşa 1877-78 Türk-Rus Harbi sırasında albay rütbesiyle Osmaniye Zırhlısı'nın süvarisi olarak Karadeniz'de düşman sahillerini topa tutmuştur. 1885'te zırhlı gemiler komodoru, 1886'da ise Tersane komutan vekilliğinde bulunduktan sonra 1887'de tuğamiralliğe yükseltilmiştir. 1894'te ferik rütbesi almış 1897'de Akdeniz Filo Kumandanlığına tayin edilmiştir. 27 Aralık1906'da Bahriye Nazırlığına tayin edilmiş ancak 3 Ağustos 1908 tarihinde hakkında çıkan yazılardan dolayı Bahriye Nezareti'nden azledilmiştir. Aleyhindeki bu yazılara cevap olarak Mukaddime-i Hatırat adlı küçük bir kitap ile Hatırat'ının I. cildini çıkaran Hasan Rami Paşa 1923 yılında vefat etmiştir. (Anonim, "Hasan Rami Paşa", **Türk Ansiklopedisi**, C.19, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1971, s.24-25)

77 Kâzım Karabekir (İstanbul 1882-Ankara 1948); Babası Kırım Harbi'ne gönüllü olarak katılmış Mehmet Emin Paşa, annesi Havva Hanımdır. Orta öğrenimini İstanbul'da Fatih Askeri Rüştiyesi'yle Kuleli Askeri İdadisi'nde tamamlamıştır. 23 Kasım 1902'de Harp Okulu'nu ve 23 Ekim 1905'te Harp Akademisi'ni birincilikle ve kurmay yüzbaşı olarak bitirmiştir. İki yıllık kıta stajını Manastır'da yapmış sonrasında Manastır Bölge Kurmay Başkanlığında görev alarak Rum ve Bulgar komitaları ile başarılı çarpışmalar yapmış ve kolağası (önyüzbaşı) rütbesine yükseltilmiştir. 4 Kasım 1907'de İstanbul'a Harp Okulu hazırlama muallim muavinliğine tayin edilmiştir. İstanbul ve Manastır'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk merkezlerinin kuruluşunda bulunmuştur. Meşrutiyet'in ilanından sonra Edirne'deki 3. Piyade Tümeni kurmay başkanlığına getirilmiştir. 31 Mart Olayı sırasında İstanbul'da Beyoğlu kışlalarının ele geçirilmesi ve Yıldız'ın işgali hareketlerine katılmıştır. 14 Nisan 1912'de binbaşılığa, I. Dünya Savaşı'nın başında ise yarbaylığa yükseltilmiştir. Çanakkale Kerevizdere'deki başarılarından dolayı albay, Kars ve Gümrü kalelerinin alınmasındaki hizmetleri sonucu ise tuğgeneral rütbesi almıştır. 12 Nisan 1919'da Gülcemal vapuru ile İstanbul'dan ayrılarak Trabzon'a çıkmış buradan Erzurum'a geçmesi ile milli mücadele tam manası ile hızlanmış ve gelişmeye başlamıştır. 15. Kolordu ve Doğu Cephesi komutanı olarak Ermeni ordusunu Sarıkamış Dağlarında, Kars kalesinde yenmesinden sonra "Doğu Fatihi" olarak anılmaya başlanmış ve korgenaralliğe yükseltilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisine I. Devrede Edirne, II. Dönem İstanbul milletvekili olarak katılmıştır. 24 Kasım 1924 tarihinde askeri görevinden ayrılmış, 25 Kasım'da Halk Fırkası'ndan istifa etmiştir. 27 Kasım 1924 tarihinde Cumhuriyet devri politika tarihinin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na lider seçilmiştir fakat bu parti 3 Haziran

1925'te Şeyh Sait ayaklanması ile ilişkisi olduğu iddia edilerek kapatılmıştır. Kâzım Karabekir ve arkadaşları İzmir suikasti davasına sokulmuşlarsa da Kâzım Karabekir beraat etmiş fakat 12 yıl bir köşeye çekilmeye mecbur kalmıştır. 6 Ocak 1939'da İstanbul milletvekili olarak V. devrede yeniden parlamentoya girmiş, 1946'da Büyük Millet Meclis'i başkanlığına seçilmiş ve vefat edinceye dek bu görevde kalmıştır. (Fethi Tevetoğlu, "Kâzım Karabekir", **Türk Ansiklopedisi**, C. 21, Ankara 1974, s.252-253)

78 Ahmet Muhtar Paşa (İstanbul 1861- İstanbul 1926) İstanbul Davutpaşa'da doğmuştur. Babası Kolağası Hasan Ağa'dır. Mühendishane-i Berrî-i Hümâyun'u mülâzım olarak bitirdikten sonra bir yıllık Erkân-ı Harbiyye sınıfında okuyup yüzbaşı rütbesine yükselmiştir. (1881) 1885-1894 yılları arasında kolağası ve kaymakam rütbeleriyle Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyye'de, Mühendishane-i Berri Hümâyun'da ve Mekteb-i Mülkiyye-i Şahane'de topçulukla ilgili dersler vermiş, miralay rütbesine yükseldiği sırada hocalık görevine ek olarak umum topçu ve istihkâm komisyonu azalığına tayin edilmiş (1895), 1902'de mirliva, 1906'da ferik rütbesine yükselmiştir. Sultan II Abdülhamit tarafından Osmanlı ordusunun yeniden düzenlenmesi sırasında top, tüfek gibi bazı silahların temini maksadıyla Almanya, Avusturya ve Fransa'ya gönderilmiş ardından 1908'de Esliha-i Askeriyye Müzesi'nin müdürlüğüne tayin edilmiştir. Esliha-i Askeriyye Müzesi, Ahmet Muhtar Paşa'nın 1908-1923 yılları arasındaki müdürlüğü sırasında dönemin önde gelen kültür merkezlerinden biri olmuştur. 1926 yılında ölen Ahmet Muhtar Paşa müze müdürlüğünün yanında Bilhassa Askerî okullardaki hocalığı ve bu saha da yazdığı eser ve makalelerle tanınmıştır. (Tülin Çoruhlu, "Ahmet Muhtar Paşa" **İslam Ansiklopedisi** (TDİA) C.II., İstanbul 1989, s.106-108)

79 Sen Gotar Muhasarası; Avusturya İmparatorluğu'nun Erdel kalelerini işgal etmesi üzerine IV. Mehmet Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'yı sefer için görevlendirmiştir. İki ordu 1 Ağustos 1664 tarihinde Sen Gotar mevkiinde karşılaşmış ancak iki ordunun arasında yer alan Raab nehrinin taşması ve ordunun destek almaması nedeniyle 6000 kayıp verilmiş ve bir sonuç elde edilememiştir. 6 Ağustos günü daha önce akd edilen barışın, padişah tarafından onaylandığı haberinin gelmesi üzerine barış ilan edilmiş ve Avusturya İmparatorluğu ile anlaşma imzalanmıştır. (Münir Sirer, "Sen Gotar Muhasarası" **Resimli Tarih Mecmuası**, S.66, İstanbul Haziran 1955, s.3865-3869)

80 İttihat ve Terakki Cemiyeti; İstibdat rejimi ile mücadele için gizli bir ihtilal

komitesi halinde kurulmuş, 1908 İkinci Meşrutiyet İnkılabı'ndan sonra Meşrutiyet'i, anayasayı ve parlamenter rejimi savunan, birlik, yükselme ve yenileşmeyi hedef alan Türk tarihinde önemli rol oynamış ilk büyük siyasi partidir. 21 Mayıs 1889'da İttihad-ı Osmani Cemiyeti adı ile kurulmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti 1908 yılında kabul edilen ve 1911 yılında geliştirilen içtüzüğünde amacını "cins ve mezhep ayırmaksızın bütün Osmanlıların refahını sağlayarak hürriyete ermelerine çalışmak" olarak açıklamıştır. 1908-1918 yılları içine üç seçime katılmış, 4 Kasım 1918'deki son kapanış ve dağılış toplantısına kadar gizli ve açık dokuz büyük kongre yapmış ve bir çok kusur ve başarısızlıklarına rağmen Türk siyasi tarihinde seçkin bir yeri vardır. Fethi Tevetoğlu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti", **Türk Ansiklopedisi**, C.20, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1972, 446-452)

81 Enver Paşa (1881-1922); İstanbul'da doğdu. Mekteb-i Harbiyye-i Şahane'yi bitirmesinin ardından erkân-ı harp sınıfına girmiş 1903 yılında yüzbaşı, 7 Mart 1905'te Kolağası oldu. Bulgar, Rum ve Arnavut çetelerine karşı girişilen askerî harekâtta üstün başarılar gösterdiğinden dördüncü ve üçüncü Mecidi, dördüncü Osmani nişanları ve altın liyakat madalyası ile ödüllendirilmiştir. 13 Eylül 1906'te binbaşılığa yükseltilmiştir. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adını kullanmaya başlayan örgütün askerî kanadının önde gelen isimlerinden biri oldu. 5 Mart 1909'da Berlin askerî ataşesi olarak görevlendirildi. 24 Ocak 1912'de Umum Bingazi Mıntıkası Kumandanlığına getirildi. 10 Haziran 1912 'de kaymakam oldu. 1 Ocak 1913'te Onuncu Kolordu Erkân-ı Harbiyye Reisliğine tayin edildi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ileri gelenleri ile 23 Ocak 1913'te Bâbıâli Baskını'nı gerçekleştirdi. 12 Haziran 1913'te Mahmut Şevket Paşanın öldürülmesinden sonra ülke yönetimine fiilen el koyan İttihat ve Terakki içindeki askerî kadronun lideri haline gelen Enver Bey hayatî kararların alınmasında etkili olmuştur. 15 Aralık 1913'te miralay, 3 Ocak 1914'te mirliva ve aynı tarihte Harbiye nazırı oldu. 8 Ocak 1914'te Erkân-ı Habiyye-i Umumiyye Reisliği görevini de üstlenerek Osmanlı ordusunun yeniden düzenlenmesine çalıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından Almanya ile ittifak anlaşması sağlamak için girişimlerde bulunmak üzere görevlendirildi ve 2 Ağustos 1914'te ittifak anlaşması imzalandı. 10 Ağustos 1914 günü Çanakkale önüne gelen Goeben ve Breslau adlı Alman savaş gemilerinin içeri alınmasına izin vermiştir. Bir tarafsızlık politikası sürdürmekte olan Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakan bu kararın ardından Enver Paşa Almanya lehine savaşa girilmesi yolundaki baskılarını sürdürmüştür. Savaşa girilmesinden sonra harbiye nazırı olarak

askeri harekâtın yönetimini de ele almıştır. 4 Kasım 1914'te Rusların Köprüköy'e girmesi üzerine 18 Aralık'ta ileri harekât başlatmış ve Sarıkamış Harekâtı olarak anılan bu harekâtta 90.000 kişilik ordu mevcudunun çok büyük bir bölümünün Allahüekber Dağları'nda donarak ölmesi veya Ruslar tarafından öldürülmesi üzerine 10 Ocak 1915'te cepheyi terk ederek İstanbul'a döndü. 14 Ekim 1918'de harbiye nazırlığı sona ermiş ve 1-2 Kasım 1918'de İttihat ve Terakki'nin diğer 7 lideri ile birlikte Odesa'ya kaçmıştır. 1 Ocak 1919 tarihli irade ile askerlikten tard edilmiştir. 1922 sonunda Ruslara karşı savaşan Basmacılar'ı örgütlemek için Duşanbe ilerisindeki kışlaklara gitmiş 24 Temmuz'da Rusların Duşanbe'yi alması üzerine Âbıderya köyünde son karargâhını kurmuştur. 4 Ağustos 1922 tarihinde yapılan bir Rus baskınında vuruşurken öldürülmüştür. (M. Şükrü Hanioğlu, "Enver Paşa", **İslam Ansiklopedisi** (TDİA) C.XI., İstanbul 1989, s.261-264)

82 Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşa (1832-1903): Kırım Savaşı'nda şehit düşen Piyale Hüseyin Paşanın oğludur. 5 Mayıs 1849 tarihinde Mühendishane-i Bahr-i Hümayun'dan mezun olmuştur. 18 Şubat 1871 tarihinde liva (tuğgeneral), 8 Haziran 1872 tarihinde ferik (koramiral) olmuştur. 10 Ocak 1881 tarihinde vezirlik, müşirlik rütbesi ve "yaveri ekremlik" tevcihi ile bahriye nazırı olmuştur. 30 Kasım 1882 tarihinde azledilmiş, 2 Aralık 1882 tarihinde tekrar bahriye nazırı olarak yirmi iki yılı aşkın bir süre bu görevde kalmış ve 27 Temmuz 1903 vefat etmiştir. Uzun nazırlık döneminde Bahriye Salnamesi, Ceride-i Bahriyye ve Mecmua-ı Fünûn-ı Bahriyye yayınlanmaya başlanmış ve Tüccar Kaptan Mektebi, Haddehane ve Bahriye Terzihanesi'nin kurulması gibi bir takım hizmetlerde bulunmuştur. Ertuğrul Firkateyni'nin Japonya'ya seyahati, Osmaniye Firkateyni, Orhaniye Firkateyni, Mahmudiye Firkateyni ve Aziziye Firkateyni ile Avnillah Korveti, Muin-i Zafer Korveti, Mukaddime-i Hayr Korveti ve Feth-i Bülent Korveti'nde yeni tekniklerin uygulanması, Mecidiye ve Hamidiye kruvazörlerinin inşa ettirilmesi nazırlığı döneminde gerçekleşmiş ayrıca Türk denizaltıcılığının başlangıcı olan Abdülhamit ve Abdülmecit denizaltıları onun döneminde satın alınmıştır. (Fahri Çoker, **"Deniz Harp Okulumuz 1773"**, Dz. K. K. Karargâh Basımevi, Ankara 1994, s. III 26-27)

83 Mahmutpaşalı Bekir oğlu Hikmet Paşa: 13 Mart 1881'de harbiye sınıfına girmiş, 29 Ağustos 1882'de mühendis olarak Hüdavendigâr Eğitim Gemisi'nde görevlendirilmiştir (13 Eylül 1882). 18 Ekim 1882'de Asar-ı Tevfik Firkateyni bölük mülâzımlığında; 8 Nisan 1883'te Zırhlı Orhaniye perakende mahallinde görev

almıştır. 6 Temmuz 1884'te üsteğmen rütbesi ile tir-i güverte kurmay mahalline (2 Ağustos 1884), buradan 25 Eylül 1884'te Zırhlı Orhaniye perakende mahallinde görevlendirilmiştir. 26 Nisan 1885'te tir-i güverte kurmay mahallinde, 26 Temmuz 1886'da ümera defterinde, 6 Temmuz 1886'da Atina sefareti ataşenevvalliğinde görev almıştır. 12 Eylül 1889'da sol kol ağası rütbesine yükseltilmiş ardından İstanbul'da Zırhlı Orhaniye'de vazifelendirilmiştir. 11 Mart 1892'de binbaşı, 26 Aralık 1893'te Kaymakam ardından 29 Nisan 1896'da albay rütbelerini almıştır. 20 Aralık 1899'da tuğamiral rütbesi ile İngiltere ve Amerika'da inşa edilecek kruvazörlerin muayenesine nezaret etmek üzere İngiltere'ye gönderilmiştir. 13 Eylül 1907'de görev süresi 2 sene olmak üzere padişah buyruğu ile Basra Bahriye Kumandanlığında görevlendirilmiştir. 23 Ağustos 1909'da Basra Tersanesi'nde, 2 Ocak 1911'de İzmir Komodorluğunda bulunmuş, 30 Ağustos 1913'te İstanbul'a, 24 Eylül 1913'te geçici olmak üzere Merkez'e gönderilmiştir. (1 No'lu Zabitan Künye Defteri, künye no:15) Mayıs 1899-Nisan 1900 tarihleri ile Mart 1903-Şubat 1904 tarihleri arasında Bahriye Müzesi ve Kütüphanesi İdaresi müdürlüğü yapmıştır. (**Bahriye Salnamesi** 1321 (sf 30, 40); **Bahriye Salnamesi** 1317 (62, 38)

84 Süleyman Nutki (1851-1924); İstanbul'da doğmuş, ilk öğrenimini tamamladıktan sonra 1866 yılında Galatasaray Rüştiyesi'nin bahriye kısmına dahil olmuş burada bir yıl okuduktan sonra Heybeliada Bahriye Mektebi İdadisi'ne, 1871 yılında da Harbiye sınıfına geçmiştir. Hüdavendigâr Eğitim Firkateyni ve Muhbir-i Sürur Firkateyni ile yaptığı iki yıl süren seferler sonucunda üsteğmen rütbesi ile Deniz Harp Okulu'ndan mezun olmuştur. 1876 yılında yüzbaşılığa terfi etmiş, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda donanma ile Batum ve Sohum Kalesi seferlerine katılmıştır. 1882 yılında Akka Gambotu'nu Basra'ya götürmek görevini almış ve bu işi başarıyla sonlandırdığı için 20 Ağustos 1882'de Sol kol ağası rütbesine terfi etmiştir. Ceride-i Bahriye ve Mecmua-ı Fünun-ı Bahriye'nin yayınlanmasında yazı kurulu üyesi olarak görev almıştır. 2 Temmuz 1890 tarihinde Sağ kol ağası rütbesine, 27 Ağustos 1907 tarihinde ise yarbaylığa terfi etmiştir. 14 Eylül 1910 tarihinde yaş haddinden emekli edilince İstanbul'da Osmanlı Kaptan ve Makinistler Cemiyeti'ni kurmuş, Deniz Gazetesi'ni ve 1911 yılında da Umman Gazetesi'ni çıkarmıştır. 1920 yılında kurucusu olduğu Seyr-i Sefain Kılavuz ve Römorkör İdaresi Müdürlüğü'ne atanarak bu vazifeden 14 Mayıs 1923 tarihinde ikinci olarak emekli edilen Süleyman Nutki Bey 15 Ekim 1924 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. (Nurcan Bal, **Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları**, Gnkur. Bşk. Dz. Kuv. K. Kültür

Yayınları Tarih Dizisi No:37, İstanbul 2003, s.VII-X)

85 Tuhfet-ül Kibar fi Esfâr-il-Bihar (Deniz Seferlerinde Büyüklerin Armağanı), Katip Çelebi'nin denizciliğe dair eseri.

86 Kavuk 1828'de II. Mahmut tarafından fesin genel bir serpuş (başlık) olarak kabulüne dek yüzyıllarca kullanılmıştır. Kavuğun biçimi, rengi ve adı kavuğu giyen sınıflara göre değişmiştir. Elifi, düz anlamında olmakla birlikte, Mehmet Zeki Pakalın, "elifi tac"ı Bektaşilerin giydiği başlığın yassısı olarak adlandırmış, Reşat Ekem Koçu ise yassı değil, dört dilimli uzun bir tac (kavuk) olarak tanımlanmıştır. Barbaros Hayrettin Paşanın türbesinde görülen kavuk ise Kanuni Sultan Süleyman zamanında hükümet erkânı ve memurlar sınıfı arasında kullanılmaya başlayan, dil-imli bir şekle sahip yusufi mücevvize kavuğu anımsatmaktadır. (Çevirenin notu.)

87 Kürekle seyir eden gemilere genel olarak çektiri denilir. 25 çifteden fazla küreği olan çektirilere de "kadırga" denilirdi. Türk donanmasında en çok kadırga kullanılırdı. Bu gemiye de kadırgaların küçük parça bir benzeri olduğu için kadırga demişlerdi. (Hüsnü Tengüz'ün notu.)

88 IV. Sultan Mehmet'in Saltanat Kayığı; Boyu 40m genişliği 5,9m olan kadırga 140 ton ağırlığındadır. Her bir küreği üç kürekçi, tümü 144 kürekçi tarafından çekilen 24 çifte kürekle donatılmıştır ve yelkenlidir. Sekiz sütunun taşıdığı yuvarlak kemerler üstünde yükselen köşkün içi ve dışı altın varaklı kaplumbağa kabuklarıyla ince bir tabaka halinde kaplanmış olarak parlak bir görünüm arz eder. Köşkü oluşturan sütunlar arasında ve kıç üstünde iç içe geçme ahşap oyma ve sedef kakmalarla süslenmiş daireler oluşturan korkuluk şebekeleri vardır. Köşkün tavana yakın yan bordürleri gene sedef kakma mührü süleymanlar ve yıldız motifleriyle bezelidir. Köşkün içinde, sütun başlıklarından itibaren Sultan Mehmet için sülüs hatlı methiyeler yazılıdır. (Tülin Çoruhlu, "Saltanat Kayıkları", **Thema Larousse**, C.6, Milliyet İstanbul 1993-1994 s.284-285)

89 IV. Mehmet (1648-1687)

90 II. Osman (Genç) (1604-1622)

91 Alamana; Marmara ve Karadeniz'de ağ ile balık tutan balıkçıların kullandıkları sekiz çifte kürekli ve yelkenli, 30-40 fit boyunda 4-6,5 ton ağırlığındaki ağaç teknelerdir. (Mustafa Zaloğlu, **Gemici Dili**, Deniz Basımevi, İstanbul 1988, s.6)

92 Hamlacı, sandal ve kayıklarda kürek çekenler hakkında kullanılır bir tabirdir. (Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, S. 719)

93 Hilye, Hazret-i Peygamberin yüksek sıfatlarını, Allah'ın isimlerini içeren yazılar için kullanılan bir tabirdir. Bunlar çoğunlukla kağıt üzerine yazılarak Arap usulü bir tezyin şeklinde kesilen tahtalara yapıştırılırdı. (Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C:I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, S. 842)

94 Preveze Muharebesi (28 Eylül 1538) Barbaros Hayrettin Paşa komutasındaki Osmanlı donanması ile Andrea Doria komutasındaki müttefik düşman donanması arasında geçen savaşın en önemli sonucu Akdeniz'in Türk hakimiyeti altına girmiş olması ve Adalar Denizi fetihlerinin geleceğinin sağlanmış olmasıdır. (Hayati Tezel, **Anadolu Türklerinin Deniz Tarihi**, Deniz Basımevi, İstanbul 1973, s.189)

95 Donanma Cemiyeti; 19 Temmuz 1909 tarihinde kurulan cemiyetin kuruluş amacı devleti ve özellikle donanmayı içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarmak ve kuvvetlendirmektir. (Selahattin Özçelik, **Donanma-i Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti**,Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s.IX)

96 Leponto (İnebahtı) (7 Ekim 1571) Osmanlı donanmasının Akdeniz'deki faaliyetleri karşısında Papalık, Venedik ve İspanya'nın kurmuş olduğu kutsal ittifaka karşı Osmanlı donanması Pertev Paşa ve Müezzinzade Ali Paşa tarafından komuta edilmiştir. Karadan yetişme bu iki komutanın savaş meclisinde verdikleri hatalı kararlardan dolayı savaş kaybedilmiştir. Lepanto'dan sonra, Akdeniz'in çok eskiden beri en mükemmel ve en güzide savaş gemisi olan kadırganın modası geçmeye başlamış ve bu savaşta Türk donanmasına ağır bir darbe indirmiş olan uzun direkli, yelkenli, yüksek bordalı, 36 toplu "gali"ler moda olmaya başlamıştır. Bu yüzden, Lepanto deniz savaşı kürek devrinin sonu, yelken devrinin başı kabul edilebilir. (Hayati Tezel, **Anadolu Türklerinin Deniz Tarihi**, Deniz Basımevi, İstanbul 1973, s. 239-249, Ali İhsan Gencer, **Bahriyede Yapılan Islâhât Hareketleri ve Bahriye Nezâretinin Kuruluşu (1789-1867)** Türk Tarih Kurumu, Ankara 2001, s.22)

97 Navarin (20 Ekim 1827) Osmanlı-Mısır donanması ile İngiliz-Fransız ve Rus müttefik donanmaları arasında geçen savaşın nedeni, ittifak oluşturan bu devletlerin Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne vergi veren bağımsız bir devlet olmasını ve Türklerin Mora'dan çıkarılmasını istemeleri olmuştur. Navarin Faciası Osmanlı Devletini yalnız donanmasız bırakmakla kalmamış, deniz ehli subay ve gemicilerimizi yani teknik personeli de alıp götürmüştür. (Ali İhsan Gencer, **Bahriyede Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu (1789-**

1867), TTK, Ankara 2001, s.113)

98 Kılıç (Uluç) Ali Paşa (1500?-1587), Leponto muharebesinde Cezayir beylerbeyi Uluç Ali Paşa merkez donanmanın mağlubiyetini görünce harp sahasından çekilmiş, müttefikler kendisini kuşatmışsa da ele geçirememişlerdir. Kumanda ettiği gemilerini zarar görmeden kurtarmayı başaran Uluç Ali Paşa savaşın neticesini Edirne'deki padişaha bildirmiş ve gösterdiği yararlığa karşılık olarak kendisine kaptan paşalık verilmiştir. (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, III. Cilt I. Kısım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1951, s.15-21)

99 Çengeloğlu Tahir Paşa, 19. yüzyıl Osmanlı devlet adamları arasında önemli bir yer tutan Tahir Paşa 1832 ve 1841 yıllarında olmak üzere iki defa kaptan-ı deryalığa getirilmiştir. Tahir Paşa iyi personel yetiştirmek ve donanımlı harp gemileri inşa etmek istemiş, Amerikalı gemi inşa mimarı Roz'u İstanbul'a getirtmiştir. Kaptanpaşalığı zamanında İstanbul Tersanesi'nde buharlı gemi inşasına başlanmış, Türk donanmasını Avrupa derecesine ulaştırmak için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştır. Denizciliğinin dışında kalan senelerini Tophane müşirliğinde, çeşitli valiliklerde geçiren Tahir Paşa, son vazifesi olan Bosna valiliğinde iken vefat etmiş ve İstanbul'a getirilerek Eyüp Sultan mezarlığına gömülmüştür (1847). (Haluk Y. Şehsuvaroğlu, **Deniz Tarihimize Ait Makaleler**, Deniz Basımevi, İstanbul, 1965, s.46-49)

100 Osman Nuri Paşa (1839-1906); İstanbul Sultanahmet'te doğmuş, 1857 yılında Harbiye dördüncü sınıfında Abdülmecit ve Abdülaziz'e yaver ve ressam olarak saraya alınmıştır. Bu görevde miralaylığa (albay) kadar yükseldikten sonra mirliva (tuğgeneral) rütbesi ile Harbiye ve Kuleli askeri okullarında resim öğretmenliğine verilmiştir. Eserlerinde fotoğrafik bir görünüş olmakla birlikte, yağlıboya tuvalleri dışındaki diğer çalışmaları onun tekniğini daha çok ortaya koymaktadır. Kahramanlık, yiğitlik gibi temaları işleyen ilk sanatçılarımızdan olması sebebiyle önemlidir. (Nüzhet İslimyeli, **Asker Ressamlar ve Ekoller**, Doğuş Ltd. Şti. Matbaası, Ankara 1965, s.36)

101 Barbaros Hızır Hayrettin Paşa (1467civ.- 4 Temmuz 1546) Fatih Sultan Mehmet'in Midilli Adası'nı işgali sırasında sipahiler arasında bulunarak daha sonra burada kalıp evlenen Yakup Bey'in İshak, Oruç, Hızır, ve İlyas adındaki dört oğlundan biridir. Oruç Reis ve Hızır Reis Cerbe Adası'nı kendilerine üs yapmışlar, Cezayir kalesini İspanyollardan alarak burada hüküm sürmüşlerdir. Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinin ardından Cezayir'de Osmanlı hakimiyetinin kabulünü istemiş ve

kendisine Beylerbeyi payesi verilmiştir. 1535'te Kanuni Sultan Süleyman tarafından İstanbul'a çağrılan Barbaros'a padişah tarafından "Hayrettin" ismi verilerek kaptan-ı deryalığa tayin edilmiş ve bu görevde ölümüne dek toplam 13 yıl kalmıştır. Barbaros Yunan adalarının çoğunu Kandiye'yi, Mesina'yı ve İtalya'nın bir çok kıyılarını vurmuş, haçlı seferlerini bozguna uğratmış, Akdeniz'in ünlü amirali Andrea Doria'yı Preveze deniz savaşında yenmiştir. Fransa kralı François'in Kanuni Sultan Süleyman 'dan yardım istemesi üzerine Nise'e gitmiş ve bu şehri almış, Cezayir ve Tunus'ta hakimiyeti sağlamıştır. Barbaros Hayrettin 4 Temmuz 1546 tarihinde İstanbul'da ölmüş ve Beşiktaş'taki türbesine gömülmüştür. (Gövsa, A. İbrahim, **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**, Yedigün Neşriyat, S.61-62)

102 Kalyon: buharlı gemilerin icadından evvel kullanılan yelkenli ve kürekli harp gemilerindendir. İki veya üç ambarlı ahşap büyük harp gemileri bu ismi almışlardır. Daha sonradan üç ambarlılarla iki ambarlı olan "kapak"lara tahsis kılınmış olmakla beraber birden fazla güvertesi olup yelkenle kullanılan gemilere de genel olarak "kalyon"adı verilmiştir. bunların karaka, barça, karavela, burton gibi çeşitli tipleri de bulunmaktaydı. (Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, S. 153)

103 Sinop ve Kırım Muharebeleri; Ortadoks ve Katoliklerin "makaamat-ı mübareke" meselesi yüzünden meydana gelen çekişmede arada kalan Bab-ı Âli, Kudüs'deki mübarek yerlerdeki hizmetlerin Müslümanlarca yapılacağını açıklamış bunun üzerine Rusya ile siyasî ilişkiler kesilmiştir. 3 Temmuz 1853'te Rusya bir Türk eyaleti olan Romanya'yı işgale başlamış ve 4 Ekim 1853'te Rusya'ya savaş ilan edilmiştir. 30 Kasım 1853 tarihinde Karadeniz donanması başkumandanı Amiral Nahımov, Osman Paşa'nın kumandasında Sinop'ta yatmakta olan 12 parçalık Türk filosunu basmıştır. Karşılıklı açılan ateş sonrası Osmanlı filosunun 4000 kadar personelinin yarısı şehit olmuş, tüm Osmanlı filosu küle ve enkâza dönüşmüş, kaçıp kurtulabilen yegane gemi ise Taif vapuru olmuştur. Sinop baskını üzerine İngiliz ve Fransız hükümetleri Osmanlı devleti ile ittifaklarını birleştirmeye karar vermişler bu suretle de 1853 Osmanlı-Rus Savaşı Kırım Savaşı haline gelmiştir. Bu savaş sonunda 30 Mart 1856 tarihinde Paris Barış Anlaşması imzalanmıştır. (Yılmaz Öztuna, **Büyük Türkiye Tarihi**, 7. Cilt, Ötüken Yayınevi İstanbul 1978, S. 42-45; E. Tuğamiral Çetinkaya Apatay, Osmanlı Donanmasına Yapılan Baskınlar ve Tarihin Akışına Etkileri, I. **Deniz Harp Tarihi Semineri**, 18-20 Şubat 2003 s. 237-241)

104 Hüsnü Tengüz tarafından boş bırakılmıştır. (Çevirenin Notu)

105 Julien Vlaud Pierre Loti (1850-1923) Protestan bir ailenin çocuğu olarak 14 Ocak 1850'de Charente-Maritime vilayetinin Rochefort beldesinde doğmuştur. Çocukluğundan beri dünyayı dolaşmak isteyen Loti bu maksatla Deniz Harp okuluna devam etmiştir. Yalnızlığı ve sessizliği seven, içine kapalı bir öğrenci olmasından dolayı arkadaşları tarafından kendisine, daha çok Hindistan'da yetişen, yapraklarına dokununca büzülüp kapanan bir çiçek olan "Loti" adı verilmiştir. Fransız yazar 1867 yılında deniz subayı olmuş ve Okyanusya seferlerine katılmıştır. Japonya, Senegal ve Tankin seferlerine de katılmış olan Loti 1898'de deniz teğmenliğinden emekli olmuş daha sonra danıştaya başvurarak yüzbaşı rütbesi almıştır. Bir çok defa İstanbul'a gelmiş 26 yaşında olduğu ikinci gelişinde Hasköy'de kiraladığı evde 1,5 sene kalmıştır. Daha sonra, kısa bir süre yaşadığı Divanyolu'ndaki evine ve bu evin bulunduğu sokağa adı verilmiştir. (Anonim, "Loti Julien Vlaud Pierre", **Meydan-Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedisi**, C.8, Meydan Yayınevi, İstanbul 1972, s.82; Fikret N. Üçcan (Hazırlayan), **Pierre Loti Türkiye İçin Mektuplar**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2359, Ankara 2000, s.23-24)

106 Sivastopol Bombardımanı (9 Eylül 1855); Dünyanın en müstahkem kalelerinden biri olan Sivastopol'a giren müttefikler (Osmanlı Devleti-İngiltere-Fransa) Ruslar'a ağır bir zayiat vermiş ve Rusya için savaşı imkansız kılmıştır. (Yılmaz Öztuna, **Büyük Türkiye Tarihi**, 7. Cilt, Ötüken Yatınevi, İstanbul 1978, S. 51)

107 Bursa ve İzmir Korvetleri; Sinop Korveti, İzmir korveti, Bursa Korveti, Edirne Korveti sınıfı uskurlu korvetlerinden olup İngiltere'de inşa edilerek 1859 yılında hizmete girmişlerdir. 53.2m. boyunda, 93m. eninde, 4.5m derinliğinde ve 780 tondurlar. İzmir korveti 1879 yılında Bursa korveti ise 1899 yılında hizmet dışı bırakılmışlardır. (Bernard Lagensipen-Ahmet Güleryüz, **1828-1923 Osmanlı Donanması**, Denizler Kitabevi, İstanbul 2000, s.134)

108 Cezmi Denizmen (Lv. Yzb.); 16.07.1932-14.02.1934 yılları arasında Deniz Müzesi müdürlüğü yapmıştır.

109 Fevzi Kurtoğlu (İstanbul 1890-İstanbul 1945) Türk denizciliği üzerine olan eserleri ile tanınmıştır. İlk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra Bahriye Mektebi'ne girmiş ve 1910'da buradan mezun olarak teğmen rütbesiyle donanmaya katılmıştır. Asar-ı Tevfik Zırhlısı'ndaki stajından sonra savaş yıllarında Yavuz'da ve mayın tarama gemisinde görevlendirilmiş ardından Heybeliada

Bahriye Okulu'nda tarih öğretmenliği yapmıştır. Tekrar bir süre donanmada çalıştıktan sonra dönemin Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın takdir ve ilgisiyle 1928'de Ankara'ya Genelkurmay Harp Tarihi Encümeni Deniz Şubesi müdür vekilliğine tayin edilmiştir. 1931'de binbaşı rütbesinde iken deniz subaylığından öğretmen sınıfına geçmiş ve denizcilik tarihine ait eserler yazmaya başlamıştır. 1938'de Kasımpaşa'daki Deniz Harp okulu tarih öğretmenliğine getirilmiş fakat okul Mersin'e taşınınca İstanbul'dan ayrılmıştır. 1944'te rahatsızlanarak öğretmenlikten ayrılmak zorunda kalmış ve bir yıl sonra kalp yetersizliğinden vefat etmiştir. (Anonim, Fevzi Kurtoğlu, **Türk Ansiklopedisi**, C.22, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1975, s.377)

110 Bozdoğan Su Kemeri; Şehzadebaşı ile Fatih arasında uzanan ve Bizanslılardan kalma bir su kemeridir. 378 yılında Bizans İmparatoru Valens (364-378) tarafından yaptırılmış, Justinionus (6yy), Justinus II (576), Konstantino (758) ve Basileus II (1019) tarafından onarım görmüştür. Şehzadebaşı'ndaki çukur nedeniyle Fatih'ten buraya su getirtmek için yapılmıştır. (M. Orhan Bayrak, **Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1994, s.288)

111 Valentinianus hanedanı (364-379); Valentinianus I (364-378), Valens (364-378).

112 30 Ocak 1876'da doğumlu olan Hüsnü Tengüz bu satırları 1943'te yazmış olmalıdır. (Çevirenin Notu)

113 Bahriye kolağası (yüzbaşı) Ahmet Bey.

114 Hatıratın sonunda böyle bir eke rastlanmamıştır. (Çevirenin Notu M. Kılıçkaya)

115 Charles Delacy; Asıl mesleği gemi inşa proje ressamlığı ve grafikerliği olan Delacy 20 yy.'ın başlarında Whitworth – Newcastle İngiltere'deki Armstrong Tersanesi'nde proje ressamı olarak görev yapmıştır. Osmanlı İmparatorluğu tarafından 1911'de İngiltere'ye sipariş edilen ve şu an Deniz Müzesi envanterinde bulunan, Sultan Osman-ı Evvel Dretnotu'nun renkli boyuna kesit resmi C. Delacy tarafından yapılmıştır. (**İstanbul Deniz Müzesi Resim Koleksiyonu**, Deniz Basımevi Müdürlüğü, 2004, s.390-391)

116 İvan Konstantinoviç Ayvazovski (1817-1900); Kırım'da Feodosya (Kefe)da doğmuş, orada ölmüştür. Önceleri Fransız ressam Joseph Vernet'nin Ermitage Müzesi'ndeki eserlerinden kopyalar yaparak meslek hayatına atılan Ayvazovski sonradan yüksek öğrenim yaptığı Petersburg Güzel Sanatlar Akademisi'nde Philippe

Tanneur'dan ders alarak kendini yetiştirmiştir. 1839 yılından 1844 yılına kadar İtalya İspanya ve Fransa'ya, 1846'da doğuya geziler yapmıştır. 19. yüzyılın son Rus romantik ressamları arasında yer alan sanatçının eserleri Paris'te sergilenmiştir. Fırtınalı denizleri kontrastlı renklerle işlemede başarı gösteren bir ressam olarak tanınır. Abdülmecit, Abdülaziz ve II. Abdülhamit dönemlerinin İstanbul'unu tanıma fırsatı bulmuş, defalarca İstanbul'u ziyaret ederek ölümüne kadar resimlerine konu almıştır. Kent görünümlerinin yanı sıra Osmanlı günlük yaşantısını da anlatan resimler de gerçekleştirmiştir. Abdülmecit'in saltanat yıllarında 1857 ve 1858'de iki kez İstanbul'a gelmiş sultana armağan ettiği resmi nedeniyle dördüncü rütbeden bir nişan-ı Ali ile onurlandırılmıştır. 50 yıl içinde 4000'in üzerinde eser vermiştir. Moskava ve Petersburg Müzesi'nde bulunan Tufan, Dokuzuncu Dalga, Dünyanın Yaradılışı adlı eserleri en önemlileri arasında yer almaktadır. (Anonim, "İvan Konstantinoviç Ayvazovski" **Türk Ansiklopedisi**, C.4, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1950, s.404; Semra Germaner-Zeynep İnankur, **Oryantalistlerin İstanbul'u**,Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2002, s.102)

117 Cezayirli Gazi Hasan Paşa (Ö. 1790) Tekirdağlıdır. 18-19 yaşlarında, çocukluğundan beri meraklısı olduğu tüccar gemileri ile sefere çıkmaya başlamıştır. 25 yaşında yeniçeriliğe dahil olarak Belgrat Seferine gitmiş Mora ve Hisarcık'ta gösterdiği cesaret ile dikkat çekmiştir. Cezayir'e gitme niyetiyle bindiği bir ticaret gemisi Akdeniz'de bir korsan gemisine rampa etmiş fakat havanın şiddetinden iki gemi birbirinden ayrıldığı sırada Hasan Paşa korsan gemisine atlamıştır. Burada korsanların bir kısmını öldürüp bir kısmını da hapsetmiştir. Cezayirliler gemiyi görüp, Hasan Paşa'nın macerasını öğrenince gemiyi kendisine bırakmışlardır. Cesareti Cezayir'de kulaktan kulağa yayılmış itibar görmeye başlayınca kıskananları çoğalan Hasan Paşa İstanbul'a dönmüş ve tersane hizmetine girmiştir. Kalyon kaptanı olarak göreve başlamış Türk-Rus Harbindeki başarılarından sonra kendisine sırasıyla beylerbeylik, kapudanelik, kaptan-ı deryalık, ser askerlik ve vezirlik görevleri verilmiştir. Çeşme Muharebesinde bindiği gemi ateş almış, yanan gemiyi Rus amirali Orlof'un gemisine yanaştırarak diğer geminin de yanmasını temin etmiştir. Çeşme muharebesinden sonra Rusların eline geçen Limni Adasını geri almayı başarmış ve bu başarısından ötürü kendisine "Gazi" ünvanı ve Kaptan Paşa rütbesi verilmiştir. 1770-1773 yıları arasındaki kaptan paşalığı sırasında hayırlı bir çok faaliyetleri yanında Kasımpaşa'daki Kalyoncu Kışlasını yaptırarak kalyoncuların bir disiplin altında olmalarını sağlamıştır. (Haluk Şehsuvaroğlu, **Deniz Tarihimize**

Ait Makaleler, Deniz Basımevi, İstanbul 1965, sf. 42-45; Ali İhsan Gencer, **Bahriyede Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezaretinin Kuruluşu**, Türk Tarih Kurumu, 2001, s. 25)

118 Çeşme Faciası (6-7 Temmuz 1770);1768'de Rusların Baltık donanması İngiltere'ye uğrayıp, başta amiral Elphinstone olmak üzere birkaç İngiliz subayı ve bir miktar asker ile Akdeniz'e gelmiş ve Ege denizinde harekâta girişmiştir. Bu sırada Kaptan-ı derya Hüsamettin Paşa kumandasındaki Osmanlı donanması Çeşme'den Çanakkale'ye dönmek için Koyun adaları civarından geçerken, riyale kalyonunun direğinin tamiri için Toprak adası önünde durmuştur. 5 Temmuz 1770 günü 18 parçadan oluşan Rus donanması Osmanlı donanmasının sağ tarafına hücum etmiş, Amiral Spiridov ile Orlov'un bindikleri kalyon ile Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın kalyonu arasında şiddetli bir mücadele geçmiştir. Her iki geminin de alev alarak zarar görmesinden sonra Osmanlı Donanması Çeşme'ye çekilmiştir. 6 Temmuz gece yarısı Rus donanması Çeşme limanının girişine gelerek, Osmanlı gemilerini topa tutmuştur. Ateşlenen Osmanlı gemilerindeki yangın büyüyerek hızla yayılmış ve birkaç saat içinde hemen hemen bütün donanma mahvolmuştur. Osmanlı donanmasının imhasıyla sonuçlanan Çeşme vak'ası Osmanlı denizciliğinin içinde bulunduğu kötü durumu açık olarak göstermekle birlikte bu facia Osmanlı bahriyesinin modern bir şekilde teşkili için harekete geçilmesini sağlamıştır. (M. C. Şehabettin Tekindağ, "Çeşme", **İslam Ansiklopedisi**, III. Cilt, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1945, s.386-388; Ali İhsan Gencer, "Bahriye", **İslam Ansiklopedisi** (TDİA) 4.Cilt, İstanbul 1991, s.506)

119 Leopold Levi (1882-1966) Paris'te sanatsever bir aile ortamında yetişmiş Dekoratif sanatlar okulunu ve Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nu bitirmiştir. Henri Matisse, Albet Marguet ve Andre Derain gibi sanatçılarla dostluk kurmuş, geçimini desinatörlük, illüstratörlük yaparak sağlamıştır. Avrupa'da Yahudi aleyhtarı hareketlerin güç kazanması Yahudi kökenli Lêvi'yi de tedirgin etmiş ve 1937'de Türkiye'ye gelmiştir. Güzel Sanatlar akademisi Resim bölümü başkanlığına atanmıştır. 1949'a kadar hocalık yapan Lêvi akademizmi resim için soğuk ve gereksiz bulmuş ve öğrencilerini de kişisel usluplarını geliştirmeye teşvik etmiştir. (Kıymet Giray, "Türk Resminde Yeniler", **Thêma Larousse-Tematik Ansiklopedi**, C.6, Milliyet İstanbul 1993-1994, s.360)

KAYNAKÇA

BAL, Nurcan, Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları, Gnkur. Bşk. Dz. Kuv. K. Kültür Yayınları Tarih Dizisi No:37, İstanbul 2003.

BAYRAK, Orhan M., Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu, Remzi Kitabevi, İstanbul 1979.

BERK, Nurullah, Türkiye'de Resim, Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatı, İstanbul 1943.

BOYAR, Pertev S., Türk Ressamları, Jandarma Basımevi, Ankara 1948.

ÇOKER, Fahri, Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler, Dz. Kuv. K. Karargâh Basımevi, Ankara 1994

ÇOKER, Fahri, Deniz Harp Okulumuz,.

ÇORUHLU, Tülin, "Ahmet Muhtar Paşa" İslam Ansiklopedisi,Türkiye Diyanet Vakfı, C.2., İstanbul 1989.

, "Saltanat Kayıkları, Théma Larousse Tematik Ansiklopedi, C.6, Milliyet İstanbul 1993-1994.

ÇÜRÜK, Cenap,"Askeri Müze", İslam Ansiklopedisi, C.3, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1989.

DANİŞMEND, İsmail Hami, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C. IV.,Türkiye Yayınevi İstanbul 1972.

DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1993.

GENCER, Ali İhsan, Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu (1789/1867), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2001

GERMANER, Semra-İNANKUR, Zeynep, Oryantalislerin İstanbul'u,Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2002

GİRAY, Kıymet, "Türk Resminde Yeniler",Théma Larousse-Tematik Ansiklopedi,

C.6, Milliyet İstanbul 1993-1994.
GÖREN, Ahmet Kamil, Türk Resim Sanatında Şişli Atölyesi ve Viyana Sergisi, Şişli Belediyesi- Resim ve Heykel Müzeleri Derneği, İstanbul 1997.
GÜLEN, Nejat, Dünden Bugüne Bahriyemiz, Kastaş Yayınları, İstanbul 1988.
İSLİMYELİ, Nüzhet, Asker Ressamlar ve Ekoller, Doğuş Ltd. Şti. Matbaası, Ankara 1965.
KAORİ, Komatsu, 100. Yıldönümü Münasebetiyle Ertuğrul Firkateyni Faciası, 1990.
KURTOĞLU, Fevzi, Deniz Mektepleri Tarihçesi, Bahriye Matbaası, İstanbul 1931
LANGENSİEPEN, Bernd-GÜLERYÜZ, Ahmet, 1828-1923 Osmanlı Donanması, Denizler Kitabevi, İstanbul 2000.
LAQUEUR, Hans Peter, Hüve'l Baki; İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 46, İstanbul 1993
ÖZÇELİK, Selahattin, Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti, TTK, Ankara 2000.
ÖZDENİZ, Engin, Türk Deniz Subayı Ressamları, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kültür Yayınları Sanat Eserleri Dizisi No:1, İstanbul 2000.
ÖZTUNA, Yılmaz, Büyük Türkiye Tarihi, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1978
PAKALIN, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.I., C.II.,Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1993.
PAMUKCİYAN, Kevork, "Osmanlı Döneminde İstanbul Sergilerine Katılan Ermeni Ressamlar", Tarih ve Toplum, Cilt:14, Sayı 80, Ağustos 1990.
PARMAKSIZOĞLU, İsmet, "Mahmut Şevket Paşa", Türk Ansiklopedisi, C.22., Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1976.
RENDA, Günsel-EROL, Turan, Başlangıcından; Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi, C.I.,İstanbul 1980.
SAMİ, Şemseddin, Kâmus-ı Türkî, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.
SERİN, Muhittin, "Arif Mehmet Paşa", İslam Ansiklopedisi, C.3., İstanbul 1991.
SİRER, Münir, "Sen Gotar Muhasarası" Resimli Tarih Mecmuası, S.66, İstanbul, Haziran 1955.
SÖZEN, Metin-TANYELİ Uğur, Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, Remzi Kitabevi İstanbul 1994.
ŞAKİROĞLU, Mahmut H., "Fausto Zonaro", Türk Ansiklopedisi, C.33., Milli

Eğitim Basımevi, Ankara 1984.
ŞEHSUVAROĞLU, Haluk, Deniz Tarihimize Ait Makaleler, Deniz Basımevi, İstanbul 1965.
TANSUĞ, Sezer, Çağdaş Türk Sanatı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1996.
TENGÜZ, Hüsnü, (Hazırlayan: İskender Pala), Osmanlı Bahriyesinin Mazisi, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kültür Yayınları Sanat Dizisi:3, İstanbul 1995.
TEVETOĞLU, Fethi, "Kâzım Karabekir", Türk Ansiklopedisi, C.21., Ankara 1974.
TURANİ, Adnan, Batı Anlayışına Dönük Türk Resim Sanatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları:183, Ankara 1977.
ÜÇCAN, N. Fikret, Pierre Loti Türkiye İçin Mektuplar, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2359, Ankara 2000.
ÜLKÜTAŞIR, Şakir, Sivastopol Muharebesi, Varoğlu Yayınevi, İstanbul 1947
ZALOĞLU, Mustafa, Gemici Dili, Deniz Basımevi, İstanbul 1988.